
Festival priče Zavičajne staze – Bihor 2014

Obale Bihora

- IZBOR SA TREĆEG KONKURSA
ZA NEOBJAVLJENU PRIČU
INSPIRISANU BIHOROM -

**Biblioteka *Savremena proza*
Montenegro, 2014**

KONKURS ZA PRIČU SVE USPJEŠNIJI

Na ovogodišnji konkurs za priču inspirisanu Bihorom pristigla su 42 teksta, od čega propozicije konkursa zadovoljava njih 40, što u odnosu na prošlogodišnji i pogotovo pretprošlogodišnji, prvi konkurs – pokazuje da je odziv sve bolji, a sudeći po tematici i perspektivama iz kojih su pisani, širi se i prostor s kojeg tekstovi pristižu. Ono što posebno vrijedi u današnja smutna vremena istaći, i što s radošću naglašavamo jeste to da je, rekli bismo, sve izrazitiji višenacionalni odnosno višekonfesionalni karakter sastava odazvanih, što donosi razuđenije tematske zahvate, veće jezičko bogatstvo i širu stilsku raznovrsnost, a istovremeno osigurava i učvršćuje univerzalnost samoga konkursa.

Ako zanemarimo činjenicu da je par neupućenih autora poslalo zapravo neki faktografski zapis, banalnu priču ili pak suviše pristrasan pamflet, čak i nešto naivno „sklepano“ u stihu, desetercu (stvari koje se i ne uzimaju ozbiljno), možemo reći da se i na kvalitativnom planu uznapedovalo, pa eto, primijetićemo uzgred i to da je najednom, gotovo nestalo one strašne, neoprostive nepismenosti kakva je znala u početku da naiđe, što bi moglo značiti da je i sama redakcijska uređenost objavljenih zbornika s pričama sa prethodnih konkursa i one najnemarnije autore na svoj način disciplinovala. Ali sa žaljenjem primjećujemo da se pojedini autori koji znaju otkriti vrlo bitnu ili aktuelnu temu, pa i lijepo razviti priču, ne umiju otrgnuti od nekog više publicističkog, novinarskog stila i jezika, pa znaju katkad da se zapletu i u praznu frazeologiju, bulažnjenje ili se zaglibe u kojekakva demagoška obrazlaganja.

Safet Sijarić

Bogić Rakočević

Enes Halilović

Držeći se propozicija konkursa, kojim se traži priča *inspirisana Bihorom*, i poštujući želju organizatora da se pri ocjenjivanju, uz sve književnumjetničke karakteristike (dubina i snaga pripovijedanja, misaonost, modernost, originalnost, inventivnost, stil itd.) ima u vidu i ono što je tipično za spomenuto podneblje i tamošnji milje, žiri u sastavu: **Safet Sijarić**, predsjednik, **Bogić Rakočević** i **Enes Halilović** – radio je tako što je svako u svom mjestu življenja, posve samostalno iščitao svih četrdeset spomenutih tekstova i bez ikakvih međusobnih kontakata i „dogovaranja“, ocijenio ih ponaosob i svoje ocjene (s obrazloženjima) proslijedio organizatoru, koji je nato sačinio listu ovih individualnih ocjena, sračunao ih za svaku priču posebno i sve to u paketu razaslao spomenutoj trojici iz sastava žirija na uvid i provjeru. Provjera je izvršena i utvrđeno je da se zbrajanjem individualnih ocjena došlo do rezultata po kom **prvo mjesto**, sa osvojena 24 boda, zauzima priča *Mutna voda* Faiza Softića (šifra „Proljeće“), **na drugom je mjestu**, s nemnogo manje, 22 boda, priča *Na obalama u zemlji dobrih ljudi* Nade Bukilić (šifra „Ribnica“), a **na trećem**, sa 18 bodova, priča *Đula* Mirsade Bibić Šabotić (šifra „Mira“). Prema datom konkursu ovim trima pričama su, po zauzetom redoslijedu, pripale nagrade u vidu odgovarajuće plakete Festivala i određenog novčanog iznosa.

Prvo mjesto, zauzeto po njenoj izrazitoj literarnosti, a i po samom značaju „slike života“, drži jedna vrlo razvijena i temeljito ispisivana, istrajno vođena snažna pripovijest složene kompozicije i strukture, pripovijest puna živih boja, samonikle metafore i poređenja s jakim rasponom asocijacija, koja nam na vrlo duhovit način, pa i uz dosta crnog humora, predočava dramatiku teškog i tragičnog života izgubljene i zaboravljene, gluhe zemljice bihorske, zemlje bez puteva i mostova, koju mimo svih očiju svijeta – mutna voda nosi.

U drugoplasiranom štivu imamo petnjički kraj viđen očima drugog, i to viđen zadivljujuće lijepo, što će čovjeku spomenutog podneblja pomoći da bolje upozna samog sebe i objektivnije sagleda svoju sudbinu, a i okruženju se na jedan brižni, plemeniti način skreće pažnja i upozorava. Po zapažanju žirija, riječ je o tekstu prefinjenog stila gdje se u maniru pravih majstora kratke priče smjenjuju efektne metafore, rječiti situacijski elementi, funkcionalni opisi, jezgroviti dijalozi i uopšte sve ono što krasi modernu, konzistentnu i čitljivu, valjanu priču.

Pod trećeplasiranim naslovom imamo vrlo lijep prozni medaljon koji osvjetljava predrasude proistekle iz međusobnog nepoznavanja dva susjedna naroda dviju posebnih konfesija pa samim tim i nerazumijevanja, a s druge strane pokazuje koliko je malo potrebno da se probudi međusobno povjerenje, ljudska toplina i bliskost. Slatka, neodoljiva pričica kakva smjesta pridobije naše simpatije i sama se izdvoji iz sveg obilja pročitano da se kao nešto posebno drago i dragocjeno zapamti i doživotno čuva i njeguje u sjećanju.

U najužem izboru našle su se i priče *Prokrustova postelja* Maide Mujević (šifra „Lotos“) i *Čuvar bihorske kule* Nikice Banića (šifra „Niki“), koje imaju po 16 bodova, zatim *Stublja* Zumbera Muratovića (šifra

„Ljeto“), koja ima 14 bodova, *Njegov komad Bihora* Ruždije Adžovića (šifra „Šanliurfa“), sa 13 bodova, priče *Savo Brnja i Salko Kaplan* Faiza Softića (šifra „Goljovi krši“) i *Igra* Stamena Milovanovića (šifra „Uča“), sa po 11 bodova, te *Ispovijest* Šemsudina Hadrovića (šifra „Izazov“) i *Gastarbajter* Senadije Hadrović (šifra „Zov“) sa po 10 bodova.

Kao najautentičnija za tlo Bihora, najbihorskiya po svojoj atmosferi, te jeziku i prirodi likova, nameće se dirljiva Muratovićeva priča o nevoljkom napuštanju svoga praga i rodne grude – *Stublja* (šifra „Ljeto“), što je preporučuje za uobičajeno **specijalno priznanje za autentičnost**.

Safet Sijarić,
predsjednik žirija

Riječ izdavača

OBALE BIHORA

Zamislimo prostranstvo dječjeg otkrivanja svijeta, proljećnu igru jaganjaca, ukus prvih trešanja i miris pogače od tek stasalog žita! Komadić hljeba zaslađen čežnjom i dugim, dugim pričama o burnoj prošlosti. Prisjetimo se teških oblaka, kotrljanja mutnih kapi kiše koje ne prodiru kroz smoničavu zemlju. Osluhnimo uzdahe rastanka i duge strepnje iščekivanja. Znajte da su stigli daleko, kao ponornica kroz dušu zemlje do plavih mora i okeana. Tamo su sada naše obale. Daleke i beskrajne... One su u dušama Bihoraca, ma gdje bili. S njima su sjenke onih za kojima čeznu. Dovoljno daleko da jedni drugima zaboravljamo mahane i radujemo se mukotrpnom osvajanju svijeta.

Vjerujte da su, ratnih devedesetih prošlog vijeka, išli pro graničnih nedođija kao Sijah ćuprijom. Preživjeli priče neispričane, romane nenapisane, ali i pored svega o Bihoru pričaju strastvenije nego o sebi i svojim mukama i uspjesima. Ne da im sjećanje da se odvoje od izvorišta sa kojeg bi da napoje i svoje nove komšije: Slovence, Luksemburžane, Njemce, Šveđane, Amerikance... jer putevi izbjeglica se odavno ukrštaju. Čak su im i iluzije slične – da sve ono što imaju metropole i gradovi posvijetu nije ni prostranije, niti ljepše od zavičajnih sela i planina.

„Zato, nadam se da ćete vi koji budete čitali, prepoznati i razumjeti sva moja osjećanja, saosjećanja, potrešenost, sve ono što me je dirnulo i što se zauvijek usadilo u moje ljudsko iskustvo – bilo kao nevolja koju su doživjeli ljudi moje domovine, bilo kao ljepota i radost koju međusobno dijelimo“, zapisala je Nada. Kao da je pila vode sa Zumberove *Stublje*, vidjela nevjestacki veo iz Semirove *Musine jame*, plivala u *Mutnoj vodi* sa Faizom i tražila „ključ za duše“ kod Nikicinog *Čuvara bihorske kule* ili bančila sa Senadijinim *Gastarbajterom*... A sve

zbog Stamenove *Igre*, Remzijinog *Imena* il' Mirsadine *Đule*, odnosno susreta na obalama vjere, ljudskosti, stvaralačke imaginacije... Na obalama Bihora.

Zbog pobrojanih i drugih priča koje će vas zapljusnuti iz ove zbirke, s ponosom možemo reći da Festival priče inspirisane Bihorom, u skladu sa svojom misijom, nastavlja da afirmiše pisce, knjigu i vrijednosti koje znakovno otkrivaju baštinu jednog magičnog prostora i stvaraoce bliske toj duhovnosti. Od *Buđenja Bihora*, *Šetnji po Šipovicama* u izboru Faruka Dizdarevića, *Straha od behara* Refika Ličine, poezije *Iza mene* Envera Muratovića, *Bihorskog bluza*, *Broda na Bistrici* Safeta Sijarića, stigli smo do nove zbirke autora sa raznih strana i od svih generacija. Zahvaljujući njima, Festival je ljetos u petnjičku svakodnevicu, iznova ulio energiju kulturnih događaja sa jasnim fokusom na stvaralaštvo koje treba baštiniti i slijediti. Prizvao je srodne duše, otvorio dijalog o važnim kulturološkim temama i postavio mnoga pitanja o razvojnom konstituisanju u novoj opštini.

Trenutak u kojem živimo obavezuje nas na neprestanu borbu za egzistenciju, ali i na suočavanje sa urušenim vrijednostima koje valja braniti. Počev od priznanja da smo svoje najbolje rušili, obaljivali, i tuđu umjesto svoje brinuli, pa do prikupljanja: arheoloških, istorijskih, pisanih i drugih tragova za koje će pitati i neke nove generacije.

Bihorski korijeni se ne mogu strpati u džep i ponijeti u svijet, a zbirka priča može, kao podsjetnik i putokaz do izvora.

P. S.

*„Samo knjiga i čitanje omogućuju vam da proživite desetke, stotine sudbina kojih ste pošteđeni u stvarnom životu, samo knjiga i čitanje dozvoljavaju vam da na neko vrijeme izidete iz svoje kože bez opasnosti da tamo izvan i ostanete.“ (Dževad Karahasan)

*29. novembra, negdje pred ponoć, stiže mi poruka: književnik Abid Jarić mi javlja da je dobio nagradu za priču u – Frankfurtu. Prepoznali su i tamo spisateljsku majstoriju pripovjedača iz Zenice, koji je pobjednik prvog festivala u Bihoru 2012. i drugonagrađeni 2013. godine. Ko se ne bi radovao!

Mirsad Rastoder

Historija, legenda i baština

Nikica Banić

ČUVAR BIHORSKE KULE

1.

Već sam se bio uveliko nahodao. Najzad mi se sreća osmehne te naiđoh na mirno magare koje je brstilo. Samo je strigalo ušima na muve koje su ga zaletale. U njegovom pogledu ne bi ni trunke ljutine, one magareće kad se sprema nogama da odapne. Uzjahao sam ga, i bez pogovora je krenulo. Bilo je sigurno da na leđima nosi nekoga ko će ga odvesti svojoj kući. Potrajalo je njegovo prebacivanje s noge na nogu. Nije moglo brže, a meni se nije žurilo. Već sam blizu svog cilja. Smešteno na vrhu strmog brda Gradine, utvrđenje se vidi odakle god da se pogleda. Njemu sam pošao, sada sam blizu.

Utvrđenje je pristupačno samo sa jugoistočne strane. Unutar njega ističe se Bihorska kula. Kada su je majstori završavali, priča se da su u zidovima ogledali svoja lica, ogrubela i ostarela na podizanju kule. Među sobom su govorili: „Vredelo je za nju ostariti. Nema onog ko je neće pohoditi.“

Splazao sam se s magareta. Noge me pokraj njega nose uzbrdo. Ono zabilo glavu u zemlju i miče se. Nadomak smo kuli. Smilje se povuklo do samih zidina. Pristižem vratima. Odškrinem ih i ugledam strica Esada kako se umiva u limenom lavoru.

„Dobro mi došao, sinovče!“

„Bolje te našao, striče!“

Vrata pritvaram.

„Vrata su kao ljudi, i ona imaju dušu. Redovno ih, sinovče, podmazujem kolomašću.“

Prilazimo jedan drugom da se zdravimo. Za pojasom mu ključevi zveckaju. Prave mu društvo otkad se u kuli osamio.

„Ne bih da ti protivrečim.“

„Nećeš. Samo pitaj!“

„Postoji li neki ključ, a da ga ti nemaš?“

„Sam ću ti reći. I takvih ima. Nмам ključ za duše.“

Neće stric priznati da je dušu izgubio zbog svoje sestre Zehre. Udala se bila za slugu Safeta pred rat. Rat je pustošio zemlju, vodu, srca i najzad prošao. Safet je bio na krivoj strani pa je prebegao nadaleko. Zehru nije zaboravljao, javio joj se pismom. Jedini je u rodu stric Esad znao da čita. Čitao je Zehri iz pisma: „Udaj se, neka ti je prosto. Ja ne smem nazad, ti ne smeš ovamo, uhapsili bi te čim bi krenula.“ A zapravo pisalo je u istim redovima: „Volim te. Dođi. Čekam te.“ U drugom pismu od Safeta su stigle pare za put. Esad ga, kao i druga dva koja su usledila, nije pokazao. Kasnije se saznalo da ih je utajio. Za Zehru i Safeta je već bilo kasno. Sudbine su im bile pokidane.

„Prvi put čujem da takvih ključeva ima?“

„Verujem da ima. I to ne jedan no više njih. Frrrrrrr! Vidi ti nju. Prva bi da pije“, stric otera pticu s vedra pa mi ga dodaje. „Ko pije kozje mleko, može kamen da jede. Upamti: mleko kola venama i svi putevi u telu budu pročišćeni. Uzmi, pij!“

Bio sam ožednio. Prihvatim da pijem. Dobro sam potegao dok mi je pogled išao po utvrđenju. Primeti to stric:

„Govorilo se da je u vreme velikog i moćnog cara ovde bila istaknuta vojna posada. Nju su sačinjavali dvadesetak mustahfiza i desetak puta više nefera, sa dizdarem na čelu. Negde u srednjem veku podgrađe izraste u kasabu. Među zidinama su bile smeštene drvene kuće i skladišta za oružje i žito, kao i cisterna za vodu. Tokom niza sukoba, koji su se dogodili u osamnaestom veku, kula i kasaba potpuno su uništene i raseljene.“

Stric se uželeo priče i razgovora. Mora da mu odavno niko nije dolazio. Sav se uneo u pripovedanje. Neka ga, nek nastavi:

„Među meštanima kasabe pominju se braća Agovići.

Stariji, neki Dževad i nešto mlađi mu brat Zuko. Imućni bili za ono vreme. Vele da su među poslednjim napustili kasabu. Sve pokupili i nerado krenuli za drugima. Bogati i sam si se možda uverio, teški su za dati. Braću Agović u priči ne prestaju da hvale. Oni su jednu bivolicu ostavili nekoj ubogoj Hatidži. Ostavili su joj bivolicu pod izgovorom da je sačuva, jer će se oni, tobože, vratiti. Nisu joj smeli priznati da je to poklon od njih. Mogla bi njena načeta duša pomisliti da joj je sam đavo bivolicu dognao; mogla bi bivolicu isterati u najgušći gaj dole. Zveri da je izjedu. Tad ih je bilo tmuša. Za Hatidžu kažu da je tu morala poslednja da skonča. Nije imao ko da je ukopa.“

Stric prestade sa pričom.

„Jesi li dobro?“

Posadim ruku na njegovu, osetih kako je hladna. Kao da se grči.

„Ma, ništa. Nije joj prvi put. Ume ona tako. Kao da mi se malo navuklo na oči?“

„Nije, striče. Mrak nam prilazi.“

„Noć, nova dolazi. Sad mogu mirno i umreti“, naterava osmeh na usne. „Došao si da me odmeniš.“

„Još ćeš ti dugo biti čuvar ove kule. Nego, ajmo unutra.“

„Dobro veliš. Ajmo unutra.“

2.

„Pogledaj! Nisu to krila. Kriletina su to! Još! Slobodno zašijaj sa njima. Svako se sastoji od tri dela. Zapamti dobro: čiste se tupim nožem, nežno se struže salo u pravcu korena perja. Drugačije nipošto, ne bi valjalo.“

„Često sam ga viđao na nekoj grani, podalje od mene. Oči su mu bile ljute. Kad bi mu se sa mojim poklopile, krenuo bi.“

„I ja sam to primećivao. Širio bi krila i dugo lepetao njima.“

„Rakolio se u nebu. Njemu se radovao.“

Već smo im bili prišli. Zabavljali su se sobom Agovići i osipali priču o orlu. Otac Bajro i sin mu Fadil. Nisu nas primećivali. Stric Esad se iznenada zakašlja. U licu sav pomodri, dušu da ispusti.

„Dabogda smrt iskašljao!“, Bajro će podbočen šakama o sto. Pri tom se podiže.

„E kad bi moglo“, stric mi odmah presta sa kašljom. „Zanimajte se“, dodade dok se rukuje sa Bajrom.

„Već smo ga oprali od krvi, isušili. Perje je potaman poglelo. Skalperom smo razvrnuli od vrha grudne kosti do repa. Pažljivo smo odvajali kožu od tela. Kad smo stigli do leđa, odvajali smo vrat i odsekli vrat od lobanje. E, sad treba skidati meso sa kostiju bataka i to tako da se sve skine. Pomaže mi moj Fadil.“

„Rođen je za prepariranje“, pohvali ga stric Esad.

„I jest, vala! Nije što je moj, nego tako.“

„Da sklonim glavu?“, nestrpljiv je Fadil, a i stričeve reči prijaju mu.

„Slobodno je skloni. Nju ćemo kasnije. Moraju se iz nje obavezno izvaditi oči i mozak. Važno je ne zaboraviti zapisati boju očiju kako bi se kasnije vratila njihova živost.“

„Da ga nije ko upucao?“ upita stric Esad.

„Nije upucan. Pregledali smo ga, nema nikakvog traga“, Bajro će.

„Ko bi imao šta protiv njega?“

„Esade, Koliko ja znam: niko!“

„Taj ni u šta živo nije taknuo.“

„Mora da ga je starost sustigla.“

„Bog će sam znati. I ja sam ispred tebe tako pomislio.“

„Zadnjih dana dolazio je k nama. Zajaši ovu granu gore.“

„Povazdan na njoj kunja i žmirka.“

„Lako spava. Ko neki starac. Kad jutros – bup!“, iza mene trupnu nogom Bajro. „Kad ga podigoh, samo nekoliko kapi krvi skliznuše s njega. Modre kao tinta. Šta ćeš: šta bilo da bilo. Gotovo je. Nego, neko bi trebao

napraviti telo od neke suve trave i utegnuti ga koncem tako da liči na izvađeno iz ptice.

„Ja ću!“, javim se.

„Hoćeš umeti?“

„Kako ne bih. Ne bih se sam javljao. Toliko sam toga od gline napravio.“

„Onda napred.“

Primetim, iza toga se stric Esad izmigolji. Ode od nas. Pomenuo mi sinoć da je orao došao kuli nekoliko dana iza njega. Svakog jutra prilazio bi mu na prozor. Slušao ga kako tabana po uglačanom kamenu. Onda zastane, podigne glavu – stric ga pogledne ispod oka – ovaj naheri vrat i klikne. Žao mu ga je.

Nastavilo se sa radom svojski i natenane. Mirno i bez žurbe. Nije se smelo pogrešiti, jer sve bi propalo. Orao bi otišao u zaborav.

Posle nekog vremena i ispijenih mučenica (tek toliko da se grlo ne osuši), iz dolje se začu:

„Ovamo! Ne! Ne!“

Dva psa ne prestaju, slanca da se otkinu. Ne zna se koji jače cima gazdu. Gazda na njih. Onaj treći, slobodnjak, miran, a ova dvojica na povodcima pobesneli.

„Kud baš na njega da nabasaju!“ zagledao se Bajro.

Jare u strani – na njega bi da kidišu – ćuti. Glavu povilo, čeka, iščekuje uzgriz.

„Slepo. Tako se rodilo“, vajka se Bajro. „Iznesem ga i tu ima izobilje trave, samo pase.“

„Što ti je sudbina“, ubacim se.

„Dobro je, odvojio ih je!“, udari se Fadil rukom po kolenu. „Majka ga je odbacila. Prihvatila ga je druga koza. Tada se još nije bila okozila. I sisa je. Ona o njemu vodi brigu.“

„Psi sa gazdom produžiše stazom“, Fadil će.

„Dobro se svršilo. Ponesi ga ovamo, Esade!“

„Maše rukom. Razumeo te je.“

„Gledajte samo kako se uz njega upilo.“

„I te kako se ume maziti. Nego, ajmo posvršavati sa

ovim. Ubrzo će Esad iz dolje. Ostalo je da u očne šupljine stavimo ilovaču, a u glavu ugipsamo žicu koja će je kroz vrat povezati sa telom. I to bi bilo to.“

„Preplašilo se“, sa tim dođe stric. Pristiže sa belim jaretom u naramku. Gledam: vrat, poduži, uz njegov je obraz naslonilo.

„A kako ne se bi preplašilo. Čuli smo ih kako su krvoločni.“

„Pusti ga, Esade!“

„Evo, na!“

„Mee, meeee!“, jedna koza odozgo zameketa.

„Ono mu je majka?“

„Ne, ona se o njemu brine.“

„Kuda će?“

„Otrča pravo k njoj!“, ote se Fadilu.

„Progledalo je, progledalo je!“, mi se obradujemo.
„Ono vidi, ljudi!“

Ne vidim da je stric pao na kolena, iza nas. Laktovima se zabo u travu, a šakama pridržava lice. Kad se okrenem:

„Striče!“

Ramenima je stresao kao da plače. Zatim se prevali na bok.

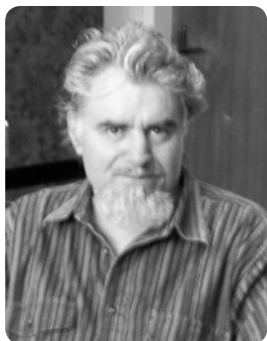
„Striče?!“

Sagoh se. Udahnuh miris smilja, koji mi zagolica nozdrve. Bio je to njegov poslednji dah.

 Bilješka o autoru

Nikica Banić je rođen 1955. godine u Brgudu, opština Benkovac, Hrvatska. Diplomirao je na Ekonomskom fakultetu u Beogradu. Živi i radi u Indiji.

Do sada je objavljivao aforizme i prozu u književnim časopisima i knjige *Koma*, aforizmi, *Nezgrapne istine*, meditativna proza, *Priče i snovi*, roman, *Razgovor predbogomoljom*, roman, te *Sagledavanje spektra duginih boja u poeziji Milijana Despotovića ispod 20 000 miliona vodenih kapljica – o našoj savremenoj poeziji*, dijalozi, zajedno sa Vladanom Pankovićem, i *Atletsko hodočašće nad jelisejskim vodama i poljima Zorana Bognara – dijalozi kroz istoriju i filozofiju umetnosti*, takođe sa Vladanom Pankovićem.

Semir Škrijelj

MUSINA JAMA

Nekada to bijaše šuma sa dosta proplanaka i izvora. Golubova je u njoj bilo toliko, gdje god pogled okreneš vidiš ih u jatima da lete i guču, stavljajući do znanja prolaznicima da je to njihova šuma. Kad bi insan htio bolje pogledati ovu šumu, vidio bi kako zeman čini svoje te od ovoga mjesta ostade samo gusta šuma. Golubovi je sve rjeđe posjećivahu a ona, sve gušća i mračnija, zauzima gornji dio Bihora kao da ga želi zagrliti svojim divljim rukama od četinara. Od golubova je ostalo samo da nosi ime Golubovac.

Baš na ivici ove šume, s one strane gdje sunce se rađa, postoji selo. Selo je malo, izdijeljeno na čaire niskim ogradama od vrljiga, smrčevih ogranaka i pruća. Kuće trošne i razbacane po seoskim brežuljcima. Danas, ispunjeno životom i žagorom, selo je izgledalo ljepše i veselije nego inače. Svatovi su ga u ovom trenutku, spremajući se za polazak po mladu, činili najljepšim u Bihoru.

Kažu da treba poći po nevjestu prije podneva, običaji su takvi, pa je stari Alija stao pred svatove i od binadžije do binadžije zašao da provjeri je li sve uredu s kolanima, sa dizginima, sa samim binadžijama, da li im šta nedostaje, jer danas je poseban dan, svog Musu ženi, a kad su takve stvari u pitanju gazda mora voditi računa o svemu.

Ne krijući svoju radost, zapjeva njemu dragu sevdalinku pa uze unučad od starijeg mu sina k sebi i isprati svatove.

Dodoše svatovi na Vlahove. Na čelo stao Hasan bajraktar. Viđeniji je no carski vojnik. U desnoj ruci drži dizgine a u lijevoj temre ukrašeno, na njemu bajrak okićeni a na vrhu crvena jabuka. Za njim pristaje oko stotinu svatova, od čega je bilo dvadesetak jendi. Tu se

svatovi lijepo uporediše i krenu laganim korakom. Na začelju se našao ciganin poznat po svirci i pjevanju, bio je čest gost i svatski muzičar po Bihoru.

Skoro pa je pao mrak. Alija se već zabrinuo. Sjedi tu do pendžera, otvorio čekme i kanate na kuli i gleda kada će se svatovi pomoliti od Vlahova, ali ništa od svatova, čak ni nagovještaja od njih.

„Bar je muštulugdžija trebao do sada doći“, tiho u sebi prozbori Alija, pa se nagnu kroz pendžer i doziva unuka Ibra i kaže mu da provjeri eda li ih već jednom.

Petnaestogodišnji dječak uzjaha konja i odjuri prema Vlahovima. Ne dugo za tim vrati se i dođe Aliji.

– Eda li ih, Ibro?

– Jok valahi, dedo. Ali nisam smio daleko ići, planinu je stegla magla sa svih strana, prst pred okom se ne vidi.

Mrak je pao već odavno, a zla slutnja i nemir se uvukli među seljane. Mjesec pun, ponekad izviri između oblaka, napravi šarenilo po livadama i sokacima, pa se opet vrati za oblak, ostavljajući tamu i tišinu da gospodare ovim prostorom.

Par seljana se kretalo prema selu s fenjerima, zboreći tihim šapatom. Jasno je bilo starcu da nema lijepog habera od njih.

– Vakati je za sastanak plemena – progovori starac zabrinutim glasom.

Ne dugo za tim svi su bili pored njega. Čutali su.

Oštra pogleda, primijetio je da su u selu ostali dječaci nejakim za borbu i neiskusni, a i jako uplašeni.

– Ovako, sinovci moji... Neko nam radi o glavi! Glavešine našeg plemena su otišli u svatove, a sada nema nikoga. Magla je bila, hajde neka bude da su zalutali, ali do sada bi se trebali orijentisati i stići. Može biti da su upali u pusiju i svi izginuli. Puno imamo neprijatelja, a najviše im je prijeto od Jerinine gradine – uvijek se naše pleme kačilo sa žandarima. A možda je mlada

pobjegla pa je traže, jer bez njene ruke neće ići nazad.

Podignu starac obrvu priželjkujući da se to desilo. I tu zamišljen zastade.

– Ja znam šta ćemo – prozbori mlad momčić po imenu Ahmed, oštrim ali dječjim glasom. – Ja i još dvojica ćemo poći da izvidimo šta se desilo. Ako od gradine čujete jedan pucanj znajte da je vrijeme za šenluk, u suprotnom znate šta nam je činiti.

Ahmed opasa sablju, pušku preko ramena, dva krateža na kukovima, i uzjaha vranca. Za njim stupiše još dva dječaka, slično obučeni i naoružani.

Starac je stao pored njih gledajući ih kao tri sokola, kako su krenuli odvažno i hrabro, pa im se obrati:

– Sokolovi moji, čuvajte se, jer vi ste sada branitelji naših kuća. Ako bude krenulo nešto po zlu važno je da vi ostanete živi, i ne gubite živote večeras, jer je vaša dužnost samo da izvidite šta se desilo. Ahmede, ti mi odgovaraš za sve. Jonuze, u tebe nikad nisam sumnjao. Ibro, ti si trebao ostati ali znam da ti to ponos ne dozvoljava, zato se čuvaj ishitrenog postupka, jer je strpljen – spašen.

Uz starčeve riječi selameta, dječaci odjuriše u noć.

Nije dugo prošlo, stigli su na kapiju tvrđave. Tu ih dočekali stražari, saslušali, a onda se počeli smijati i s dječacima podrugljive šale izvoditi.

– Možda ste koze pogubili pa nama drugu priču pričate. Il' ste možda krenuli neki zijan da uradite pa ste zalutali! A i da znamo da su svatovi prošli, ne bismo vam rekli. Ko ste vi da ispitujete žandare? Čobani koji su stada pogubili ili šta već – uz podrugljiv osmijeh će jedan od žandara.

Uz škrgut zuba, Ahmed okrenu konja, za njim Ibro i Jonuz, i bez pozdrava se, velikom brzinom udaljiše od gradine. Sad je noć postajala vedrija, mjesečina bila sve prisutnija, i povratak u selo će utoliko biti lakši. Kad su stigli na Vlahove, sjahali su šutke s konja. Ahmed je držao pušku u ruci i zamišljeno je gledao. Jonuzu je

mjesec privukao pažnju – izgledao je kao uvijek lijepo i smirujuće je djelovao, na tren odagnavši strah i nemir od njega. Ibro se spustio na zemlju pokušavajući da čuje bilo kakav zvuk. Kažu, kada se prisloni uho na zemlju bolje se čuje. Ovoga puta je s toliko pažnje slušao da je mogao čuti kako se tipac pod kolenima savija praveći meku, a ujedno i oštru podlogu.

Noć je gluha. Kapi kiše zadržane na listovima obližnjih bukvi pravile su po neki zvuk, remeteći tišinu, i ulivale lažnu nadu da je to nečiji pokret, da su svatovi izašli na pravi put. Ali uzalud sve nade. Sada je Ibro mogao čuti Golubovac kao nikada prije. Pun života i zvukova u gluhoj noći. Zvuci su bili duboki i strašni, kao da su se sove, vukovi, nabujale rijeke i vjetrovi kroz četinare pretvorili u divove i šapuću među sobom. Na tren su mu u misli došle priče starijih kako je nekada davno sve zborilo i sigurno: da je sada tako Golubovac bi mu rekao gdje se nalaze svatovi, mislio je u sebi.

Pucanj puške mu prekide misli. Odmah je skočio na noge i ugledao Ahmeda kako drži pušku prema nebu.

To je uzdrimalo seljane i starog Aliju. Svi su molili Boga da pucnja više ne bude.

Jonuz je slušao da li će se u daljini čuti kakav zvuk, ali ništa od toga. Potom je i on pucao a za njim i Ibro. Par trenutaka kasnije njihovi pucnji su odlijegnuli, prvo Golubovcem a zatim po ostalim vrletima bihorskim, noseći glas uzbune.

Oblaci opet zakloniše mjesec. Ostade mrkli mrak. Dječaci i dalje stoje nepomično, slušajući svaki zvuk. A zvukova je sada više nego prije pucnja. Ptice su preplašeno odletjele iz svojih gnijezda, divljač se razbježala iz svojih skloništa, a vjetar je počeo da piri i da sviruka na suhim slamkama.

Pošto nije više bilo mjeseca da mu privlači pažnju, Jonuz je zatvorio oči i pažljivo slušao. Osjećao se kao slijep. Možda ga je baš to navelo da se sjeti slijepca koji često dolazi u Bihor. Jednom je imao priliku i da

popriča s njim. „Valahi i bilahi, dunjaluk sam prošao – na ljepšem mjestu nisam bio. Nit više ptica, nit ljepših rijeka, niti šuma. A behar nije težak, već kad se nađem u blizini mogu udahnuti koliko hoću a da se ne gušim, ni da kiham, niti da mi oči suze“, govorio bi slijepac. Jonuz tek sada razumije riječi onog slijepca. Sada kad zatvorenih očiju razaznaje od kojeg potoka koji žubor dolazi, te da li se u njegovoj blizini nalazi jela ili breza, kuda lete uplašene ptice. Svu je sliku imao u glavi.

Pred zoru stigoše do kuća u selu.

Glas o svatovima, kao studen, prohujao je bihorskim selima.

Iz jutarnje magle na Kovačev laz stizali su Bihorci sa svih strana. Proplanak bujnošću Golubovca sakriven od očiju prolaznika. Bilo je to jedno od mjesta gdje su se odvajkada sastajali u slučaju uzbune i nekog nemilog događaja. Saslušali su starca i momčiće pa dogovorili pravce potrage. Poći će tri grupe na tri strane. Jedni prema Rožajama, drugi prema Koritima, a treći k Pešteri.

Grupa za Pešter bila je sastavljena od najjačih bihorskih momaka, što bijahu bez mahane i straha. Od Pešteri je bila djevojka. Do njene kuće bilo je dosta prepreka što su mogle nauditi svatovima, pa se sada moralo voditi računa o svemu.

Nisu dugo kovali plan. Odlučiše da ide njih dvadeset. Obukli su najljepša odijela, kao da će u svatove ići. Pastuhe i bedevije svoje okitili i na čelo im po ogledalce stavili, te svakakvog ukrasa na dizginima i sedlima, kao da ih žele na smotru voditi. Besu su dali da svoje živote neće žaliti samo da se istina otkrije i ova briga i patnja njihovih prijatelja završi.

Kad su bili nadomak gradine stražari su od straha počeli da cvile. Popeli se na bedeme visoke, niti smiju na njih pucati nit ih smiju u kuli čekati, niti znaju šta se to dešava pa ovako mala konjica takvu buku stvara. Oko konjanika lete čas bijele, čas crne ptice, i što uzlete odmah padaju pa uplašene stražare u čudu ostavljaju.

Kad su jahači bliže prišla kuli vidješe stražari da su bijele ptice pjena na ustima konja, a crne ptice busevlje pod kopitama, dok su vojnici bili momčad bihorska.

– Kojim dobrom, mlada momčadijo? – jedva izusti jedan od stražara.

– Sinoć ste loše postupili, a danas i ne pomišljajte na to već govori šta znaš o svatovima jučerašnjim – ljutito će jedan od momaka.

– Svatovi su se juče od Pešteri po najvećoj magli vratili, nismo ih vidjeli ali smo čuli šenluk i pjesmu. Kunem ti se djecom svojom da je to sve što znam.

– Zažalit ćeš ako si slagao – uzvratil mladić. Okrenuše konje i promijeniše smjer potrage.

Nije dugo trajalo, kad u šumi nađoše ciganina kako pored velikog izvaljenog stabla polusvjestan sjedi na jednoj žili. Prigrlio tamburu i tiho izgovara: – Ja... ja... jama...

Hitro momčad sjahaše s konja i pritrčaše da pitaju za ostale.

Nije ih registrovao, samo je izgovarao istu riječ sebi u bradu.

Odveli su ga u selo. U jedan vakat ciganin dođe k sebi i kroz suze ispriča kako su se s pjesmom vraćali; iako im je magla smetala da rahat putuju nije im uskratila veselje i pjesmu. No, polako je pjesma postajala sve tiša i slabija, a zadnji glas koji se začuo nije bila pjesma već vrisak što ga je natjerao da stane ukopan u mjestu.

– Tada sam ugledao jamu, tamnu, gluhi i duboku. Šuti kao guja pod kamenom dok čeka žrtvu da naiđe. Poslije sam povjerovao da je bar neko ostao živ, te lutih po šumi, po brdima i ne sjećam se kuda sve. Onda sam sjeo pored nekog drveta i evo me sad ovdje.

Par sedmica kasnije, na vrelu koje izvire u podnožju planine pri čijem je vrhu jama, žene iz sela prale su vunu. Kad odjednom, kroz zelenilo mahovine što je visila s kamena, iz dubine izroni i proteže se niz vodu nevjestacki veo.

– Aman jarabi, stakverula! – Odskočiše žene uz vrisak, na razne strane, kao da su aždahu vidjele. Neke su učile dove, da ih Bog sačuva takve sudbine i deveto im koljeno. Druge su pljuvale ustranu. Neke se vukle za uši i usnama čudne zvuke pravile. A veo tiho viori po vodi kao za nevjestom kad povede kolo.

– To je veo Musinicin! Eh, šta doživje crna Mejra! – prozbori jedna od žena što je nevjestu poznavala.

– Hoćemo li uzeti? – upita druga.

– E jok valahi. Nek ide u crno more. S njim je sigurno i duša Mejrina. To je uklet neki veo.

Tako veo ode niz brzake do Popče, pa će u Lješnicu, pa u Lim i tako redom, nastavit će put svoj prema moru. Kao da mu jama nije bila dovoljno duboka da se sakrije u njoj već želi u morske dubine.

Golubovac je hućao uz nepodnošljive cijuke, kao da se ljuti na jamu i njenu zlu ćud.

A jama samo šuti, onako kamena i hladna zjapeći iz bihorske planine. Čeka kao guja pod kamenom, da naiđe neki nesretni putnik ili čobanin sa stadom svojim, pa da ostane priča kao o Musinim svatovima.

Bilješka o autoru

Semir Škrijelj je rođen 1987. godine u selu Dašča Rijeka. Završio je osnovnu školu u Savinom Boru, srednju elektrotehničku školu u Beranama, a elektrotehnički fakultet u Podgorici i time stekao stručni naziv diplomirani inženjer elektrotehnike. Radi u Crnogorskom operatoru tržišta električne energije.

Piše kratke priče. Učestvovao je na prvom konkursu kratke priče "Zavičajne staze 2012" s pričom *Adžov nasihat*, koja je objavljena u zbirici priča "Buđenje Bihora".

Isah Iljo Agović

KLETVA

Bližio se Mitrovdan te su čobanske staze koje vode do pojilišta, već duže vrijeme bile zatrpane suhim lišćem. Čobani su sjavili stoku u sela pod Čir-planinom, a vjetar se na miru, po svojski poigrava svom šumom, raspoređujući drveće na ono koje će uspravno dočekati snijeg i na ono koje će se opružiti kao mejtj. Žune su nesmetano kopale natruhle panjeve i u njima pravile gnijezda u kojim će, na proljeće, ptice polagati jaja.

Ljeti rijetki namjernik, ako ga put nanese ovom planinom, uživa u čistom vazduhu, bistroj vodi, mirisnom cvijeću i debeloj hladovini, a ovo doba godine je prilično surovo, ovo je vrijeme kad se divina priprema za dugu i hladnu zimu, te putnici namjernici radije zaobilaze Čir-planinu. Bez velike nužde nije ona, pogotovu za sama insana, od Mitrova do Đurđeva dana preporučljiva, ali ako se mora – uzme se put pod noge pa šta Bog da...

***

– One krave nema. Sva je stoka dojavila osim nje. Da joj se nije šta dogodilo? Vikah ja jutros Mitru da nju ne tjera, jer se bojim da se negdje u planini ne oteli. „Nije jedina“, veli on meni, „koja bi se sama u planini otelila.“

Kad se dan i noć dijele, krenuo je Mitar k planini da je traži. „Nju neću prodavat' nego ću je držat' – majka joj je bila maslena, Bože dragi, a odbijala je mjesec pred teljenje. Dali joj ime Rumena kad se rodila.“

Što je zašao u šumu počeo je vabit'. Svaki tren je očekivao da čuje njenu riku. U svako doba godine teška je Čir-planina, a ne sada.

Išao je polako, no za njega ipak prebrzo, jer je bolovao astmu. Ta boljka probija u grudima, a vuče natrag. Bio je u goloj vodi kad je stigao do Krša, brda

s kojeg se lijepo vidi cijela planina i sve pod njom. Ometao ga je kašalj dok je dozivao Rumenu i sve mu se činilo da je čuje. Znajući za njegovu boljku, brat mu iz Amerike spremio kožne čizme. Skide ih Mitar da odmori noge i da ih suhne od znoja, pa ih nabli na dva smrekova suharka koji su štrčali iz zemlje kao dva roga. „Čudo je ta Amerika. Vidi ti samo koju je kožu Amerikanac upotrijebio za obične čizme. Šteta. No udobne su, šala nije.“

Najednom mu se učini da negdje u daljini riče njegova Rumena. Pretvori se u uho, no mu zaduha ne da...

Kad mu bi lakše, sjeti se da prebroji pare koje je nosio u džepu, da isplati dug Hajdaru za frut od lanjske godine. „Dug je dug, bolje da to odmah platim nego da mi se izmigolje. Para je potrebna, ali je šejtanska rabota...“

Gotovo da ih izbroji, kad mu se učini da opet ću Rumenu. Smetnu, te ponovo uze brojati.

Sad mu se učini da nešto krcnu nedaleko od njega. Priuze pušku. „Divljina je ovo, neviđena“, prošapta.

Kad je napuni, opet tišina, ništa se ne čuje. „To je sigurno neki suharak pao. No daj da prebrojim pa da idem, da ne nazebem.“

Prvo što je Tahir vidio bile su čizme nabijene na dvije smrekove grane pored Mitra. Pokušavao je da ne diše, ali je čuo da mu srce lupa kao u kofi. Najednom pomisli da mu se javi, jer su se poznavali, no mu one čizme svaki put kad krene, vele – ne!

„Ići će i one za Peć kad budem pošao po duhan“, prošapta. „Malo su veće, no neka... S vunjenim ću i – taman.“

„Bože dragi“, reče, „spasi ovog čovjeka od mene. Jok, jok, neću pa da ću bos boscijat ići za Peć. Nije to srndać no insan, brate... Jazuk je!“

Pokušavao je da se obuzda. „Junak budi, Tahire, i ne učini to.“

Taman kad Tahir ubijedi sebe da ne štetiva čovjeka

radi američkih čizama, Mitar uze da još jednom prebroji pare, obuže se i da ide. To još jednom bi mu zadnje...

„Radi čizama i ne bih, al’ pare... Mnogo para, brate. To ne mogu ostavit’“

Sićušan, Tahir i pored toga što je Mitra olakšao za amerikanke i tri hiljade dinara – pošto mu spraši kuršum u glavu – ne moga ga ni pomjerit’ s mjesta.

„Šta da radim s njim?... O, Veliki Bože, sad mi pomozu ako te ima.“

Nabrzinu nasječe jelovih grana te pokri Mitra.

„Od mene toliko, a ostalo će divina.“ Izvadi kutiju i pripali jednu.

Dok je pljučkao trunčice duhana s usana, već se obrete na pijaci u Peći. „E, neću više ovaj puhljavi, no ko limun žut.“ Posebno mu drago što svi gledaju u njegove amerikanke.

„Eh, što bi dobro bilo da padne velik snijeg i sve ovo do proljeća zatrpa“, veli. No, odmah se sjeti da mora za Peć i kako bi po takvom šidetu preko Kule? Kad krenu uze još dvocijevku Mitrovu. „Nju ću prodat’. Šteta je da truhne ovdje. Može se uzeti lijepa para.“

***

– Sjutra ću, ako Bog da – veli ženi – za Peć. Da u jagmim dok je Kula prohodna. Na duhanu se zna dobro zaradit’, samo ako ga dobavim dok se može preko planine. Spremi mi brašnjenika, a ni vunjene čarape ne zaboravi. – Amerikanke su bile, zaista, veće za dva broja.

Ujutro je opremio konja. Amerikanke je stavio u jednu od vreća, s jedne strane samara, a zobnicu s druge.

***

Tek kada je stigao u Peć, obu amerikanke. Zadovoljan što ima šta da pokaže na pijaci trgovcima i

cijelom narodu, ponosno je koračao pijacom. Kupi žito i baš ko limun žut duhan – rekao bi svila je. Na izlazu iz Peći uze nekoliko simita za preko Kule i produži.

***

Na povratku, uz Jeleč poče kiša i kroz nju poneka pahulja snijega, krupne kao mačije šape. Što se više udaljavao od Radavca i primicao Kuli, kiša je prestajala a preuzimao snijeg. Uskom putanjom kroz Žlijeb, koja je više ličila na kozju stazu negoli na put, zekan natovaren žitom i duhanom jedva je hodao. Mocar snijeg prijenjao je za njegove kopite i gomilao se, pa je sporo odmicao. Najednom zatetura. Tahir priskoči da pomogne ali bi nekadar, a kako povodnik bješe omotao oko desne ruke – skliznu zajedno sa žitom, duhanom, amerikankama i zekanom.

Potrajalo je dok su ga pronašli i izvadili iz duboke klisure. Kasno, ali da mu se bar za groba zna...

***

Ubrzo se pronese priča da je neki Mitar Bukvić ubijen u Čir-planini i pronađen bos. Tragalo se ko je to mogao biti. Vele da Mitar nije imao neprijatelja u ovom kraju, da je bio dobar drug, komšija i, posebno, čestit čovjek. Svoje nemanje nikad nikom nije ispoljavao. Snalazio se kako je znao i umio, ali nikad na štetu drugih.

– Samo zdravlja – govorio je – a ostalog će, uz Božju pomoć, biti.

***

Bližio se Petrovdan kad je Šefkija došao u selo kod kmeta, da mu prenese poruku familije Bukvića. – Sumnjaju – veli – da je neko iz vašeg sela ubio nekakvog Mitra Bukvića. Na vama je da se operete ili prihvatite krv. Zahtijevaju

da se po starom adetu, pred komsihunom, zakunete.

Raspitao se kmet i nakon desetinu dana poručio Šefkiji da prenese Bukvićima kako nema znake o ubistvu i da su spremni zakleti se.

Trifun, jedan iz porodice Bukvića, odredio je imena tri čovjeka iz sela koji će doći pred komsihun i zakleti se. Osumnjičen je bio rahmetli Tahir Kubur i njegova familija. Vidio neko čizme kad su ga nosili.

Sva trojica određenih za zakletvu bili su jedni od najuglednijih ljudi u selu i rođaci Tahirovi.

Okupio se komsihun nasred sela, kao i mnogo naroda. Petrovdansko sunce je grijalo svom žestinom, iako je imalo još dva sahata do podne. Vrućina, muha i žeđ, sve je upućivalo da kletva neće odužiti.

– Gdje ćemo? – veli jedan iz komsihuna kmetu.

– Ovdje ćemo, u kući ove naše snahe. Soba je prostrana.

Na vrljike naslonjena Hatidža ču šta kmet veli, pa će ti: – Kod mene nećete, tako mi duše moga baba... Ene ti njega, našo mene udovicu kod ovoliko kuća. Preko mene žive nećete, utuvite! Jazuk vam bilo! A vidite li ovu sitninu? Eto vam livade, pa vijećajte svo ljeto!

***

– Dete, ljudi, da ne gorimo na ovoj zvijezdi nego haj'mo pod onu krušku – ima dosta hlada – veli Halil.
– Vode, ako Boga znate, pokrepaćemo od žeđi – dodade on.

Stiže dijete i testija prerediti sasušena usta okupljenih pa, pošto je isprazniše, poslaše dijete ponovo na vodu i najstariji po godinama u komsihunu poče: – Halile, Saite i ti Umere, dok se dijete ne vrati s vode razmislite još jednom kakav teret preuzimate na sebe. O ubistvu se radi, znate li vi to!? A ko je to učinio – vidjećemo. Tahir nije živ, no jes' mu roblje i bratstvo. Nije lijepo tovariti mrtvog, a ni bacati sumnju na pravoga. Neko to jeste učinio.

– Spremni smo, čim smo danas ovdje. Razgovarali smo s Tahirovijem i uvjereni smo da on to nikad ne bi učinio.

Još jednom stiže dijete s testijom i brzo joj vidješe dno.

Komsihun poče – uze Hajdar u ruke kamenje i raonike pa prinese pred Halila, Saita i Umera. Ne dao ti Bog da to slušaš. Krv se ledila u damarima prisutnih kad je počeo da kune. Njihove žene, sve tri, stajale su pokraj njih. Lako se moglo vidjeti da su samdruge, a porodica Bukvića je postavila uslov da se njih trojica zakunu na nerođenu djecu. Na trbuhe koji su stajali pored njih.

Riječ po riječ, obrete se podne. A sunce – peče li, peče. Na nebu se počеше dizati kule od oblaka, a muha ne da očiju otvorit'. Zakleše se svi trojica, a žene sve tri u plač. Ko ne bi, moj brate? Teško je to!

– Ima li koja kap u onoj testiji? – okrenu se Hajdar. – Dajte da se osvježimo i da se razilazimo. Mi ovo, po običaju našem, završismo, Trifune. Jeste li zadovoljni s naše strane? Teško je bilo ovo i gledati, a kamoli se zaklinjati. I vjerujte da mi se dolazilo, nekoliko puta, da vam prekinem posao. Teške riječi, skoro neizdržive, upućene su još nerođenoj djeci. Kad su se njih trojica zakleli, i mi prihvatamo. Oni su oprali Tahira i njegovu porodicu i danas je tome kraj. Bog je iznad vas i nas, i on zna.

Nijesu ni rijeku prošli kad je zagrmjelo. Udari u onu istu krušku pod kojom je stajala još uvijek svježa kletva. Rascijepi je na tri dijela. Bješe prerodila, a one grane popadale po livadi.

Seljani su u čudu gledali šta se zbi na njihove oči.

– Haram neki – veli jedan od njih.

Hatidža je tjerala djecu da se ne primiču kruškovom stablu, jer je opasno, veli. „I da sam rekla“, prošapta u sebi, „ko bi mi vjerovao kad svi znaju da nijesmo bili u dobrim odnosima s Tahirovom? Zbog mednjika.“

I Bog obejani...

Do kraja godine sve tri su rodile. Halilova i Saitova

sinove a Umerova kćer. Kod prve dvojice radost je bila velika, nije šala sinovi! Nije manjkalo radosti ni u Umerovoj kući, jer je to Umeru bilo prvo dijete.

Sve troje djece su ostarila, ali nijedno nije bilo: ni za škole, ni za vojske.

Bilješka o piscu

Isah Iljo Agović je rođen 1954. godine u Vrbici, opština Berane. Osnovnu školu završio je u rodnoj Vrbici, a srednju umjetničku u Peći. Srpskohrvatski jezik i književnost studirao je u Skoplju. Nakon studija, 1977. godine predaje srpskohrvatski jezik i književnost u gimnaziji „Hajdar Duši“ u Đakovici, Kosovo. Godine 1980. prelazi u rodno mjesto i zapošljava se u OŠ „25. maj“ u Vrbici, gdje ostaje sve do 1993., a onda je zbog ratnih

dejtava na području bivše Jugoslavije, primoran da napusti zavičaj i odlazi u Luksemburg, gdje i danas živi i radi.

Odmah po dolasku u Luksemburg uključio se u društvene aktivnosti i prve četiri godine, pored svog posla, radi i u Bosanskoj dopunskoj školi.

Organizator je i jedan od glavnih protagonista KUD-a „Evropa“, društva koje okuplja oko 400 članova, djecu i omladinu porijeklom mahom sa prostora Crne Gore, ali i iz drugih krajeva ex-Jugoslavije, kao i iz Evrope i drugih zemalja svijeta.

Isah Iljo Agović je veliki ljubitelj knjige i dobre muzike. Pogotovo baštini etno-muziku.

Mujo Agović

GAZDA HAMZA

Zabačeno, sakriveno u zavjetrini između brda: Karambaba, Osoje, Gnilica i Karanovi krši, proteglo se selo Orahovo. Do njega se stiže uskom, krivudavom stazom uz teško prohodnu klisuru podnožjem Babljače i Karambabe s jedne i prostranog šumovitog Osoja sa druge strane. Od orahovskog vrela, kao zmija, između brežuljaka pa kroz duboku klisuru vijuga rječica Močilo. Ime je dobila po „močenju“ konoplje od koje su nekada tkali košulje, gaće i sukali konopce. Priča se da je selo nazvano po nadaleko poznatom ukusu oraha što su se širili krajevima njiva i livada. Obodom sela dižu se okrajci šumovitog Osoja, Babljače, Karambabe pa dalje do Mušnice, Karanovih krša, Gnilice, Kaludra, Gleđevina, Makvina, Bjelokose i Vranjaka kao nepregledna skrovišta i bogata lovišta. Gazda Hamza je često odlazio u lov ali je rijetko ustreljivao divljač. Volio je da sluša radosno keftanje svojih kerova i sa uzvišenja posmatra bihorska sela. Znao je druge da posavjetuje i uvaži dijete *ka biranog čovjeka*. Dugo se raspitivo o stasalim djevojkama za svoje sinove. Često bi se desilo da mu se dopadne djevojka a da mu prijatelji ne bi bili saglam, ili ako mu se dopadnu prijatelji da tu nema dobre djevojke za njegove kuće. Jedva je iščekao da oženi sinove. Ponosio se s njima. Svi trojica su naučili zanate, rade i lijepo su oženjeni.

Hamza nije dozvoljavao sinovima da idu u lov iako je to duga tradicija Agovića, pa i njegova od rane mladosti. Od pohotnog lova su ga otobili događaji u bratstvu o kojim se pripovijeda.

Naš rođak Sejdo, kao i većina bratstvenika, bio je

strastveni lovac. Među prvima kad se dogovarao grupni odlazak u lov, a vrlo često je išao i sam. Jednog proljeća, kad se šuma već bila zazelenjela, dogovorio se Sejdo sa još šestoricom rođaka da u cik zore izađu u lov. Da ne zakasni, legao je s akšama i probudio se malo iza ponoći. Pustio je kerove i krenuo uza selo nadajući se da će drugi čuti i stići na dogovorenu biljegu. Tek što je zašao u Kaludru, „na nišan“ mu se ukaza srna. Pogođena, jeknu, praćaknu se i pade. Sejdo joj prosu krv ispod grla i, sav ponosan, uprti lovinu na jednu gustu granu te povuče kući pa da se hitro pođe sa drugima u lov.

Prekinuo ga je vrisak i zapomaganje iz sela te sav usplahiren pohita prema kući. Njegovi blizanci u povitku nijesu se probudili.

– Izdahnuli su u oni tipar kad sam pucao u srnu – pričao je nesrećni Sejdo do kraja života.

No, i pored toga on se nije mogao odreći lova. Prošlo je izvjesno vrijeme a on ponovo u šumu. Na jednom proplanku je ugledao poveću zečicu kako bezbrižno leži u gnijezdu između dvije guste kleke. Kroz nišan ugleda – ženu. Sejdo spusti pušku, protrlja oči i opet ugleda onu istu zečicu. U momentu kad se spremao da povuče oroz, ukaza mu se žena sa djetetom u naručju, koje plače. Dobro je Sejdo čuo plač novorođenog djeteta. Uplašen od ovog predskazanja, on spusti pušku, isprazni je i metkove baci u grmen. Pođe kući sav zabrinut, strepeći dok se približavao kući. Kad je porodicu našao da sva mirno spava, donio je čvrstu odluku da više neće ići u lov. Istog dana je pušku, metkove i zagare poklonio rođaku Hašinu u Vrbici. Nakon ovoga, čim bi neko počeo pričati o lovu ili se dogovarati za odlazak u lov, Sejda nije mjesto držalo. Šetao bi oko kuće, pa po bašti a onda bi utrčao u kuću, uzeo tronožac i njime bi, kao puškom, nišanio po sobi, imitirajući pucanj puške „lovio“ bi stvari.

Roditelji su upozoravali djecu da ne pominju lov u Sejdovom prisustvu, jer odmah pomahnita tako da su svi znali za njegovu muku. Teško mu je bilo da se odrekne te strasti.

Hamza je koristio razne povode da kroz priču podsjeti kako je veliki grijeh ubiti srnu ili zečicu. „Svaka dihanjija, kojoj je Allah dao dušu, ima pravo na život ka insan. Samo On, Njemu fala, ima pravo i da uzme tu dušu.“ Svakog je savjetovao da pazi koju divljač lovi, da ga ne stigne kusus ucvijeljene nejači od srne ili zečice.

Hamza je bio zadovoljan što njegovi sinovi ni priču o lovu nijesu begenisali. Vrijedne, lijepe i mlade snahe dobro su ga slušale a sinovi sve što zarade donosili su babu da raspoređuje i upravlja. Brojna familija živjela je lijepo i u slozi. Gazda Hamza se ponosio svojim snahama i sinovima.

Ređala su se unučad *ka fišeci*. Snahe su imale posla preko glave i svaka po kolijevku. Sve je raslo a Hamza čilio. Izdale ga noge, svezale za sobu i postelju. Snahe su u početku naizmjenično pazile svekra a onda, računajući svaka na onu drugu jetrvu, sve češće zaboravljale na njega. Šta da radi!? Čamio je u četiri zida i razmišljao. Da se žali sinovima, pokvariće odnose u zajednici. Zamjerit će se snahama i unučadima, zavadiće bračne drugove.

Prolazili su dani i mjeseci, sinovi su kasno dolazili s posla, umorni, snahe svijale djecu i domaćinstvo a Hamza sam ćuri kroz prozor, niti kome više može da naredi niti da trpi prljavu posteljinu i zagušljivu sobu.

Jednog jutra gazda Hamza pozva sinove, snahe i unučad. Svi su iščekivali, nestrpljivo, hoće li da im ostavi neki amanet ili će da podijeli imovinu, zapravo da im predloži da prvo naprave tri kuće dok su u zajednici pa onda da ih podijeli... Bilo je raznih razmišljanja i

pretpostavki. Međutim, ništa od toga.

Hamza je dugo, dugo gledao u pod i ćutao. U njegovoj glavi rojile su se misli a u sobi raslo nestrpljenje. Najzad starina ispravi glavu i pomilova bradu, sasvim polako skrećući pogled s jedne osobe na drugu. Dobro se nagledao, redom, zabrinutih lica sinova, snaha i unučića. Kod svih je primijetio nestrpljenje, neki potajni strah, iščekivanje... Neki su pri prvom suočenju pogleda okretali glavu ustranu, drugi su uporno gledali u njega sve dok je on gledao njih, neki su u nedoumici pogledali onoga do sebe...

Dode i taj trenutak da Hamza počne priču. – Sinovi, zвах vas da vam u prisustvu snaha saopštим važnu novost, koliko tužnu toliko i ružnu. Molio bih vas samo da djeca ne slušaju, jer su još adžamije i ne treba ovo da čuju.

Kad su snahe povele svu djecu u drugu sobu i dale im zanimaciju dok oni završe razgovor sa gazdom kuće, opet su bili na okupu.

Starina je i dalje ćutao, glave zagnjurene u dlanove, duboko zamišljen. Još jednom je preispitao ispravnost onoga što je namjeravao da saopšti porodici.

Sada stari „pokosi“ oštrim pogledom prvo sinove pa onda i snahe i poče: – Djeco, ja moram da vam kažem nešto neprijatno. Neprijatno je i za uši i za srce, a za obraz još neprijatnije. Sve što sam imao para, a ustvari to su bile vaše pare, ukradene su mi ispod jastuka!

Poslije ovih riječi nastao je muk. Niko nije ni trepnuo, niti je iko pokušao da bilo šta progovori, da pita... Boja lica se mijenjala, otkucaji srca su ubrzavali, začuđenost i nevjerica se povećavala...

– Što ćutite?! Lopov je iz kuće! Jedino su snahe

znale gdje su pare, jer su ih gledale svakog jutra kad mi čiste, provjetravaju i raspremaju posteljinu.

Snahe se preneraženo zgledaše u čudu i nedoumici. Prva se opasulji najmlađa. Ispravi se, izgovori tešku zakletvu i dodade: – Ja o tim parama ne znam ništa! U njegovu sobu nijesam ušla ima dva mjeseca.

Srednja žalosno pogleda muža, još jednom pogleda jetrve a onda ustade i povika: – Ja u njegovu sobu ne ulazim ima i šes' mjeseci! I nikakve pare nijesam viđala pod njegovim jastukom.

Najstarija bi baš iskrena te kroz plač reče: – Ja mu ne ulazim u sobu ima i dvije godine, i mogu se zakleti na sve kletve da te pare nijesam vidjela nijedanput, a ne svako jutro!

Sinovi skrenuše stroge poglede sa supruga na oca, iščekujući njegovu dalju reakciju.

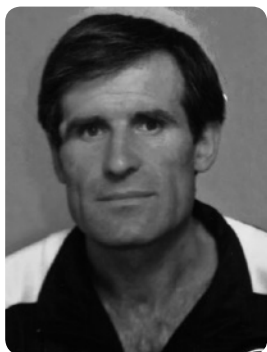
Starina se udari, jako, po koljenu desnom rukom, nakašlja se i poče polako, smirenim tonom: – E pa ispade bolje no što sam zamišljao. Eto vidite, sinovi, sami ste čuli. Pare su tu, niko ih nije ukrao. Ja sam samo htio da vi čujete vaše žene a moje snahe, da same kažu kako me paze i obilaze. Halalite mi, ali ja nijesam mogao više da izdržim. Dugo sam se lomio da li i kako da vam ovo kažem.

– Zovite mi unučad, da ih zagrlim ka mehlem što se privija na živu ranu – reče starac zureći u daljinu.

Snahe tek tada shvatiše šta su uradile, ali „što pređe preko devet zuba ode preko devet brda, nema pišmana“.

Bilješka o piscu

Mujo Agović rođen je 18.febrara 1956. godine, u zaseoku Bare, opština Petnjica, od oca Sadrije i majke Hatidže (Ramdedović). Niže razrede osnovne škole završio je u mjesnoj školi Tucanje, a ostatak u Petnjici.

Zvanje učitelja stekao je u Višoj školi u Peći, a diplomu nastavnika u Višoj pedagoškoj (grupa Istorija i Geografija) u Đakovici.

Na početku učiteljske karijere radio je u područnom odjeljenju Hazane, a od 1996.godine u matičnoj Osnovnoj školi Tucanje kao nastavnik istorije i geografije.

Penzionisan je 2007.godine. Živi u rodnom selu. Piše priče ali nije do sada objavljivao

Šefka Begović-Ličina

ALIĐUNSKA BOČANKA

Put od Bihora do domovine u Pešteri, Zelihi je bio dug i zamoran i ona je usput o svemu i svačemu razmišljala.

Sjetivši se rastanka sa roditeljima, rodbinom, rodnom kućom i svim što je voljela, ražali joj se i ona pod duvakom, tiho zaplaka.

Otkad je znala za sebe i kako je malo prirasla, počela je smirivat po kući i majci oko stoke pomagat.

Sa svanućem, dok je cijelo selo spavalo dubokim snom, ona bi poskočila iz toplog dušeka i jurila u tor da muze ovce. Idući ka toru, zastala bi da poslušša kako na krovu štale u gnijezdu jednom zakrešti nalegnuta vrana, pa bi se ponovo sve utišalo, kao da nigdje nema žive duše.

Čim bi Zeliha sa štrugljom ušla u tor, ovce bi se razbježale po budžacima i dok ih je muzla, koprcale joj se i otimale. Prije nego bi počela musti, prvo je poturala jagnjad da podoje i milujući ih tepala im:

„Đe si, Garo – ljepotane, Belko – beluhane, Šarka – paunice, Sivka – golubice...“

Sjedeći na tronošci i muzeći u tišini, osluškivala bi točurke mlijeka kako se slivaju u štruglju: šššš, crrrr; šššš-crrrr... Zagledana u ovčja vimena a zamišljajući sav dunjaluk, po cijelom svijetu je, uporno, tražila svog suđenika. Dok bi muzla, često su joj se priviđali svakakvi momci. Jednom bi joj se prikazao neki kršan i kudrav plavušan, očiju plavih kao plavi kamen, a drugi put bi joj se uslikao brkat dugajlija crne zalizane kose i debelih, sastavljenih vjeđa. Zagledana u ta priviđenja, Zeliha im se šeretski smijuljila, očima ih mamila, ne mogavši odabrat koji je od njih dvojice ljepši, viđeniji i koji joj je više prirastao srcu. Topeći se od miline, polahko bi ustajala i obojici pružala ruke, a oni bi istog trenu negdje prhnuli, topili se poput sapunice, u nepoznato nestajali.

Žaleći, Zelihino jedro tijelo je drhtalo, čeznulo za njima i ključalo poput planinskog izvora.

Stežući uzde, Zeliha je sa drveća osluškivala šuškanje lišća i dahtanje umornog konja. Neprestano je misleći o rodnoj kući, rodu, o ovcama u toru, prostranim livadama, za njima često uzdisala.

Odjednom se prisjeti alidunskog vašara na Lađevcu, pa se osmjehnu i osjeti onu istu uzdrhtalu radost.

Tog ljeta je, kao i svih proteklih godina pošla sa babom, majkom, braćom i snahama na lađevački vašar. Kad su tamo stigli, na livadama je igranka već bila uveliko počela. Na tom ogromnom prostranstvu bio je okupljen narod kao da je mašerski dan. Još iz daljine se vidjelo šarenilo raznobojnih katova, dimija, miltana, jeleka i raskošnog ženskog nakita. Svuda okolo razlijegala se gromoglasna svirka i pjesma, ljudi se preko livada zviždeći dozivali, razdragana omladina po livadama halakala.

Kad se sa svojim, na Lađevcu umiješala u gomilu ljudi, istog časa stotine prisutnih se u nju zagledaše. Zadivljeni ljudi uglas zviznuše, kao da se rijetko viđa tako lijepa djevojka.

- Haaah, bahsuza... đe donese sutara njega - Mulja s robljem. E sad, šipak da je o'đe neka ženska glednija od ove njihne čore! Kad ona u kakav skup bahne, sve đevojke odjednom turi u kacu - dobaci neko iz gomile.

Čim je stigla na vašar, Zeliha se odmah htjela uhvatit u kolo i zaigrat sarajčicu ili tursko, ali se ipak nekako suzdrža. Kad harmonika glasno zaszvira ona poče u mjestu tupkat, srce joj u prsima poče skakat, mladost u njoj zavri, trnje joj đovdom zakola i boca l' je, boca. Ugledala je u kolu kršnog kolovođu i voljela bi se uhvatit do njega da se s njim nadigrava dok ne posustane, ali od baba i braće nije smjela mrdnut glavom, niti nastranu pogledat. Oni su je, poput žandara, motrili ispod očiju i čuvali kao u hapsu. Osjećajući njihove prodorne poglede, Zeliha je ćutke stojala u mjestu i nije se pomjerala kao

da je prikovana za zemlju.

Čim je Zita ugledala na čelu kola, Zeliha se sva naježi i strese kao prozebla. Kad mu zapazi dva crna ugljena i kad joj se oči s njegovim uklopiše čap u čap, osjeti kako joj srce radosno poče poigravat. Odmah primijeti da i on u nju uporno gleda, pa zarumenjena ugnu glavu ka zemlji i ugaženoj travi.

Zito, visok kao bor, vragolasto igra, prepliću mu se noge, umotrit se ne mogu, cijelo tijelo mu dahće i uvis odskače od zemlje. Kosa, žuta kao zrelo žito, od skakanja se nakostriješila i zaklonila mu visoko čelo. Košulja mu se od znoja prilijepila uz tijelo, na naježenoj koži mu se ukazao svaki nabrekli damar. Oči vire ispod žutih kovrdža i čekaju Zelihi, išaretom mame da se uhvati do njega. Kao pomamljen, on bez prestanka pred njom igra, pred očima joj vitlajući zgužvanom maramicom; zviždi iz sve snage, skače kao azgin đogat. Od njegove zvizge i bahata pomahnitalih nogu, Zelihi potpuno zagluhle uši, glas joj se ufatio; postidjena, zakreće glavu ustranu.

Dok Zeliha, zagledana u zemlju, cipelom tapka već ugaženu travu, babo i braća je neprestano mjerkaju, a ona kroz spuštene trepavice nazire pred sobom džilitanje Zitovih nogu i duboko u sebe udiše miris muškog znoja. Osjeća kako joj se kočice njene već ledene ruke, slatkim mirisom joj se pune nosnice, a toplina joj prolazi kroz dušnik i kao mehlem dopire do upaljenog srca.

– Adžo, platio sam da mi Zeka povede ovo kolo što će sad zasvirat. Može li?

– Može, ali sam ti do nje da se ufatiš, niko drugi. Utuvi, Aljo! Nemo' posle da ti i ja imamo riječ?

– Ja, samo ja, Musafa mi. Ne brini, ačko!

– A ti, čora, pamet u glavu kad igraš; ne obrći se nikud, sem skreni oči k zemlji. K zemlji! Utuvi, nemo' da ti nijesam rek'o! – zaprijeti babo Zelihi.

– Hoću, bapko – ona jedva prošapta, uze Alja podruku i postavi se na čelu kola. Braća, snahe i bratučedi, do

njih se redom uhvatiše.

Od prevelike radosti, Zelihi se noge ne pomjeraju, ukočile se k'o kolac, otežale joj kao malj, a razigrano srce u prsima ne prestaje, udara, nemirno skače, bluzu joj otkopčava.

Oteženih bala niz bradu, raščeperenih usta iz kojih mu viri srebreni zub, muzikant Sejdo šara vrljavim očima ka Zelihi pa iz sve snage, do zemlje razvlači harmoniku, po narudžbi svirajući sarajčicu... Zeliha se njiše u mjestu, čini joj se da se mrdnut ne može, noge joj kao do koljena odsječene, zalijepljene za zemlju ne daju joj kročit.

Kolo se ne pomjera. Igrači stoje u mjestu, nestrpljivo pogleduju k njoj, čekaju da im otpočne igru, Aljo je krišom ćuška laktom, šapće joj na uho, išaretom je kuraži da krene. Sejdo joj unijet u lice, pored uha joj, krkljavim glasom raspali pjesmu. I Zeliha se strese od neke miline, osjeti da joj vrela krv pokrenu tijelo, oživje joj nepomične noge. Poskoči, živo zaigra i svijet oko nje nestade...

Krila je poniješe u nebesa, gdje nikog živog nemaše sem nje same samcite, i gdje se u nezamislivoj slasti sva izgubi. Srce barabar s njom uvis poskoči, od peta joj put glave zahmilješe mravi, neprestano gmižući dolje-gore, pa ponovo dolje, pa gore. Krv joj natopila svaki djelić tijela, puni joj nabrekle damare, pripunja ih đulsijom, razliva u potoke medovine. Učini joj se da se gore obrela među meleke, a dolje ne žagori svijet, nego zuje pčele, kupe med s cvijeta na cvijet, s neba je zatrpavaju prosuti đulovi, šerbetom zalivaju, usta joj pune slatkovinom...

Uz zvizgu pomahnitalih momaka, Zeliha razigrava kolo, nadigrava je bratučed Aljo, a s treskom Sejdove harmonike miješa se džirikanje dukata i đerdana sa djevojačkih grla. Poneko od starih ljudi u kolu, igrajući, iznemoglo otpuhuje i stenje, dok Sejdo jedva razumljivo krklja:

„Sarajčiceee, hajdemo, bona hajdemo, tvome domu

zajedno, bona zajednooo...!“

Na lađevačkoj livadi, na Aliđundan, bihorska ljepotica Zeliha razvezla i razigrala kolo, igrom podmašila peštarske i bihorske momke, krv im iz džana iskopala, žišku u srcima zapalila. Od Sejdove muzike, tutnja razigrane omladine, zveketa dukata i nakita, zemlja se na Lađevcu ljulja, pod nogama se trava ugiba, a nebo grmi, u daljini šimšik sijeja... Ptice, pribijene uz oblak k'o skamenjene, čudeći se tolikom svijetskom džulusu, skoro utihnule, zamukle. Zelihi se činilo da ne igra, nego od nadošle krvi u dum gori, poput lastavice leti iznad Lađevca i prelijeće cijeli dunjaluk.

Umjesto nogu iznikla joj krila, srce joj se otvorilo kao tek procvali pupoljak, duša joj miriše na tek poniklu lađevačku travu. Osjeća da u nju svi gledaju, zna da je na vašaru danas najljepša djevojka, da za njom uzdišu i čeznu svi bihorski i peštarski momci, da je sve majke za snahu priželjkuju.

Kad je neko iznenada uštinu za lakat i u ozojenu šaku tutnu joj neki smotuljak, Zeliha odskoči ustranu kao da je nešto peći.

Začuđena, pogleda u bratučedu Timu koja joj je uz šapat, šeretski namigivala.

– Drž' to, pratio ti Zito!

Zeliha, začuđena, prestravljeno pogleda baba i majku i kad joj oni išaretom mahnuše, nastavi igrat. Dok je god igrala, stezala je ozojenu šaku, utišavajući šuškaranje dragocjenog smotuljka i brinući da joj ne ispadne.

Kad bi joj na tren promakle Zitove užagrene oči, ono trnje bi joj ponovo počelo kolat po tijelu i bosti je oštri, tanki šiljci, dahnut mogla nije. Igrajući, sva ustreptala, trpjela je te slatke ubode, upinjala se i uinat svemu ubrzavala igrat.

Iznenada, kad se najmanje nadala, Zito joj se ispriječi i pogledom je k'o metkom prostrijeli. Ne izgovori joj ni „a“, ali mu ona razumjede prijetnju: „Devojko, nemo' se

igrat sa mnom kol'ko s vatrom! Ne dam te nikom! Od danas si moja zadovoljeka. Utuvi!"

U povratku s vašara Zeliha jedva dođe kući, gredom se spotičući i hramajući k'o ćopava. U šaci je stezala zgužvani papir, jedva čekajući da stigne i vidi šta u njemu piše. Čim je svukla kat i preobukla se u kućne dimije, polahko se iskrala iz sobe da krišom utrči u izbu. Kad je nestrpljivo odmotala kutiju od cigara, sa presavijenom deset hiljadarkom, jedva razumjevajući Zitovu poruku, gotovo naglas kliknu: „Zeliha, nemoj da te đavo izede da se nekome obećaš! Spremit ću ti prosce u četvrtak, a ovo ovde ti je biljeg da si moja.“

Kutiju je iscjepkala na sitno i bacila u nužnik, a pare umotala u hamajliju što je rad uroka nosila oko sebe, da je čuva od šejtanskog i insanskog šera.

Od tad, Zelihine noći su bile duge kao zla godina a dani bez kraja i početka. Vrijeme od prosidbe do svadbe zbrkalo joj se u glavi i sve joj bilo mutno kao magla, jedva se čega jasno sjećala. Što joj se svadba bližila, ona je sve više strepjela kako će se sve to završiti.

Danas, dok su je svatovi vodili Zitovoj kući, ona se zahvaljivala Bogu dž. š. što je sve proteklo kako valja.

Zabrinutu i malo zamišljenu Zelihi, iz sanjarenja prenu šteketa rafala iz pištolja i karabinki, i ona sa sedla prestravljena odskoči uvis. Kad joj uplašen konj zahrza i gicnu se nogama, njoj se razlupa srce, duvak joj s glave skliznu na rame, prlanta se odveza. Oko nje se od dima sve zacrnje, nastade mrak, prst se pred okom nije vidio. Tamo dalje, uz svirku harmonike, zapraštaše još jači pucnji. Pred jednom kućom, od okupljenog naroda crnjelo se kao na mravinjaku.

Odmah zatim, trčeci kao bez duše, pristigoše užurbani sretoci, svatovima pomažući da sjašu. Prihvataju im umorne konje.

Bašjenda, stara Iljazaginca, polahko sjaha s konja, pride Zelihi, popravi joj duvak i ispravi pogužvane dimije.

Kad vidje da su stigli do Zitove kuće, Zeliha se poče trest kao u groznici. Ruke, noge, cijelo tijelo joj se oledi, brada joj zadrhta kao usred zime.

Djeverovi pritrčaše nevjesti, spustiše je s konja, podramčiše između sebe i upraviše ka Zitovoj kući. Utrnutog tijela, zaglušnih ušiju, oslonjena na djeverske ruke, Zeliha je između njih jedva hodila.

Za njom je u daljini, iz oružja praskalo na sve strane, rafali nisu prestajali. Šenlučili su razdragani svatovi i sretiaci, zemlja je drhtala od gromoglasnog pucnja.

– Blagoš mene, danas i dovijeka, za ovaj dan kad ja dočeka' da mi ova nova snaška kuću napuni i pozlati. Hajde, rode, sretna i nafakali mi vazda bila. Bujrum, vilo moja, bujrum u našu kuću i tvoju za dovijek, inšala – Zelihi dočeka visoka postarija starica, ubrađena šamataalkom šamijom, mirišući na gurabije, pitu i uprženu halvu. Zeliha je zagrlila, poljubi u obraz i priđe joj k ruci.

Kad joj postaviše čanak sa razlivenim medom da umoči prste, Zeliha rukama tače kućni prag, tri puta ga poljubi, dolje i gore. Kad joj dodadoše neko pokrupno muško dijete, koje se u naručju koprcalo, Zeliha ga jedva održa da joj ne isklizne iz ruku. Dijete se bilo zakoehnulo, kao da ga deru, i ona ga s mukom okrenu ka suncu tri puta. Oznojena od glave do peta, nekako uspje da iz sita prospe žito na krov kuće. Prije nego je uvedoše u kuću, svekrva joj pod jedno pazuhu podvuče Musaf umotan mahramom, a pod drugo djevojačkom rukom umiješenu pogaču.

Od dugog putovanja, umorna i prašljiva, Zeliha se jedva držala na nogama. Kad je poslužiše, ona smetnu majčin amanet da šerbet ispija mudro, polahko, nego onako žedna, odjednom ga sruči u grlo. Malo osvježenoj, povrati joj se snaga.

U avliji džumbus, sviraju muzikanti, bubnji goč, uz piskavu pjesmu stara gurbetka Pašana, vrcakajući kukovima, iz sve snage udara defom. Razvezlo se kolo

iz avlije do kraja livade, momci se u kolu nadigravaju, zvižde, otpuhuju, podvlače se ispod savijenih grana, gdje im s visine pukne za vrat neka pretekla divljaka oni malo odskoče, a kolo ne prekidaju. Djevojke, nevjeste i poneka sredovječna žena hvataju se do muških u kolu, nadigravaju sa omladinom. Zadivljeni prolaznici, naslonjeni na ogradu okolo livade, posmatraju razigrane ljude, poneko od njih se izdvoji, preskoči ogradu i priključi se igri. Djevojke na tabljama iz kuće iznose šerbet i poslužuju okupljeni narod.

U jednom budžaku, pod strehom sakriven, zgučen i nečujan, šutio je mladoženja Zito. Vidjevši Zelihiu kako su joj, pri ulasku u kuću, ispod duvaka niz leđa, poput crnih guja izvirili debeli kujruci, sav se topio od miline.

Opazivši amidžinicu kroz trepavice, vlažne od suza radosnica, obradovani Zito je šapatom prizva:

– Ninaaa, ninaaa! Hodeeer!

– Šta li hoj, dijete?

– Vijeka ti Šefkova, uđi u sobu, polahko zadigni Zelihin duvak, sam da je dekik vidim. Ja ću viret pro pendžera, niko neće opaziti, očiju mi – molio ju je Zito.

– Kuku mene grdnoj drugi! Što me zaklinješ na Šefka, ćufaru jedan?! Nije te sram da mi se za to moliš, kopiljane tamoon. Vidim ja da si skinuo s vilice i da ti je pukla perda. Šta imaš devojku sad viret kad će vas odmah po akšamu svest u đerdek? E, beli, platit ćeš mi, besu ti tvrdu dajem, što me kuneš na moju naj'au zakletvu i navodiš me na belaj.

– Ada, ne mogu iščekat akšam. Samo zehru sad da je vidim, učini mi to. Šta će ti bit, jadna? Ja ću ti, bogomi, koliko je sutra, dolje na Plandište obrat onu veliku jabuku, cipcijelu.

– Haaa, ahaa, sad hoćeš da je obereš, a tu onomad, kad te ja kumi' i zabogarada', ti mi sekirački okrati, ne moreš – daleko ti do tamo hodit, a i brez velikija stuba strepeo si da ne paneš i polomiš se u trohe. Sad kad ti trebam nevesti podić duvak, jabuku ćeš obrat i brez

stuba i nej se skrhat. Bogomi, da mi Hadžaga znad'e, ja u ovu kuću ne bi' više smela kročit, ni ode nos promolit.

– Ne brini, nina, neće niko znat, vijeka mi svačijega. Ti znaš da ja ni jednu amidžinicu s tobom ne miješam. Tebe najviše volim, oči mi.

– E, vala, ne mogu što ne mogu, a sad bi' te isfiskala prutom k'o kad si mali bio, belaju, belajni.

„Haj što me kusur ufatio brez ni te ni ove, od dženabeta, dženabetnoga“ – šapnu gredom Ćamilovica i uđe u sobu kod Zelihe.

– Nevesta, ene što ti se ova' duvak nalijevo naheveljio. Stani, da ti ga namešćim kako valja.

Zito, u strahu da ga ko ne opazi, probuši na prozoru zalijepljenu novinu, prstom napravi mali otvor i tu prisloni oko. Provirivši u sobu, zaustavi drhtavi dah, noge mu kleknuše do zemlje, jedva se održa da ne padne.

Kad joj se duvak odiže s lica, Zeliha se strese, otpuhnu umorna i pogleda k tavanu. Iz dva crna oka, svitkajući, izletje joj hiljadu svitaca, a kad trepnu, kroz umršene trepavice uvis prhnuše zlatasti leptiri. Na grlu joj zasjaja niška šorvana, petolirki, urubija i hajrija, a s glave na pod, k'o živa, skliznu svilena prlanta. Upletnjaci popustili od oštre kose, niz leđa joj rasontaše crne kujruke, od čungara crnje. Rasutu kosu ponovo prlantom podveza i zamahnu glavom, na ušima joj zacakliše minduše od minca, zlatom joj obasjaše lice. Začudeno sunce na nebu zastade, u sjajnim joj se očima oglednu...

Zito, ispivši slatku medovinu, od sreće kliknu, nikoše mu krila i poletje u nebesa. Izgubi svijest, skotrlja se na travu...

Skriven u mraku, ošamućen poput pijanca, jedva obuzda otkucaje srca i želju za dovedenom mu nevjestom.

Počeo se narod u Zitovoj kući razilaziti, sem bliže rodbine, drugova i nekoliko djevojaka, koji su ostali da

otprate mladence u đerdek.

Naslonjen na vrata, sanljiv muzikant Musa je pjevao:

„Trepetljikaaa trepetalaaa, puna biseraaaa, ovi naši
bjeli dvori puni veseljaaaa...“

Prije nego uđe u đerdek, Zito zagrlji majku i kad joj poljubi ruku, Hadžaginica od radosti zaplaka.

– Polahko, vidu moj! Neka si mi cijeli vijek š njom zadovoljan, i inšala' prije godine sina da ti rodi. Haj' sad, s mojom hair-dovom, dunjaluku moj vashijeli!

Zitovi drugovi navališe na njega, udarajući ga pesnicama u leđa. Bubnuše ga nekoliko puta u plećku i gurnuše u sobu. Čudeći se tom momačkom halaku, on se upadajući u sobu zaljulja, skoro pade.

Čim ga ugleda, Zeliha se izgubi, okameni. Zaustavi disanje, sagnute glave zagleda se u ćilimne šare.

Od straha i stida, njoj zamriješe krv i damari. Ukipila se i ne mrda, noge joj drhte, do koljena ih ne osjeća. Kad za Zitom vrata zalupiše, Zeliha streknu, žmureći se zguči u jedno ćošće sobe. Umjesto Zita, pričinila joj se neki neznanac. Kajući se što se udala, počće u sebi tiho zapomagat : „Kuku! Šta ću ja, devojka, ovde s muškim nasamo? Kud ću sad, kukavica? Ne daj me, majkooo! Odbrani me i sakrij nekud, lileee!“

Prestrašena nevjesta, k'o s krilima, poletje svom rodnom čardaku, zavučće se majci pod topao džamadan, mirihnu ovrhli ovas sa guvna, nježno pomilova tek prohodalo tele...

Odjednom u sobi huknu blag proljetnji vjetar, rashladi je, palahnu duvak, otkri joj lice...

Ona podiže glavu, oglednu se u Zitove oči, ugleda u njima one odletjele svice. Po sobi progrija sunce, toplota joj odledi krv, damari joj živnuše, radosni zaigraše, srce joj proradi, zora svanu, Zeliha progleda...

– Zeliha...! Svijetu moj! Vijeka ti bratskog, nemo' se ni jednu kaplju sramit od mene. Od noćas, ja sam tvoj i ti moja zanavijek. Čuvaću te i pazit k'o dva moja oka, Musafa mi – šapnu joj Zito kraj uha.

„Ovo majka sina ženiii... pa se veseliii..., doveli joj đul nevjestu, đulom mirišeeeee...“ – brkala se Musina pjesma sa momačkim zvižducima. Malo dalje, nadno mutvaka, razdragane djevojke su pjevale piskavim glasom:

„Var se, Zito, ne varaj se, djevojke su varalice... Noćas će te namamiti, u sabah te prevariti...“

Razuzdani momci lupali su mladoženji na vrata, tražeći da im iz đerdeka iznese šećerpare i hrčalija.

Bijesan na njih, Zito im kroz odškrinuta vrata proturi tanjir slatkovine i ljutito namaknu rajber.

Kad se malo smiri, krenu ka čošku sobe. Do uzdrhtale Zelihe, zgrčene uza zid poput ulovljene srne...

Zito nevjestu polahko uspravi, nježno je okrenu k sebi... Zelihi skliznu duvak, a on joj skide prlantu s kose... Kad joj se niz leđa rasontaše kujruci, na prsima joj puče spuča, odskoči o duvar. Napolju zamirisa tek pokošena trava, rasaniše se pospale ptice i poletješe, svici obasjaše noć...

Zito pritvrđi bravu vratima, na pendžer navuče oblak, mrak mu mahnu, nježno grleći sobu. Mjesec se nasmiješi, sramežljivo sakri za oblak, tišina se izmače...

Bilješka o autoru

Šefka Begović-Ličina
rođena je 1949. godine u Rasovu, Bijelo Polje. Odrasla je i školovala se u Novom Pazaru i u Peći gdje je studirala VKŠ. Penzionisani je službenik „Dunav-osiguranja“ iz Novog Pazara.

Iako je za literarne radove osvajala prve nagrade u toku školovanja, intenzivnom pisanju posvetila se tek po odlasku u penziju. Piše za sarajevski „Preporod“, magazin „Zehra“ ženske edukacione organizacije „Kewser“,

Magazin „Bošnjaci-net“ sa sjedištem u Njujorku, Bošnjačke novine Rožaje, povremeno za „Diwan“, magazin sa sjedištem u Luksemburgu, i za Bošnjačku riječ u Novom Pazaru. Prvom nagradom nagrađene su joj priče od BM radija Zenica (*U snovima nur*) i od „Glasa islama“ Novi Pazar (*Ne plači, kćeri*).

Prvu knjigu, *Duša u leptiru*, objavila je 2008. godine a promovisana je u Sarajevu, Novom Pazaru, Plavu, Tutinu, Briselu, Cirihi i Vicikonu. Tekstovi iz ove knjige redovno su zastupljeni u programima povodom obilježavanja Dana sjećanja na žrtve genocida u Srebrenici.

Piše tekstove za narodnu i zabavnu muziku. Na Studentskom festivalu zabavne muzike u Maglaju 2008. osvojila je prvu nagradu za tekst *Staro ćemane*. Po njenom tekstu *Dunje žute a ljute*, 2008. godine u Novom Pazaru je održana pozorišna predstava.

U knjizi *Niska od merdžana*, Šefka je sabrala dvadeset četiri sandžačke priče inspirisane istinitim sudbinama ljudi ovog podneblja. Knjiga sadrži i fotografije sto četrdeset sandžačkih žena u alaturko nošnji, koje prikazuju svo bogatstvo i ljepotu sandžačkog folkloru i običaja.

Šefka je sa bratom Džavidom Begovićem, magistrom elektrotehnike iz Sarajeva, autorica Sandžačkog rječnika (2012), koji sadrži 10.000 riječi sandžačkog govora i 3.000 fraza.

Za štampu priprema knjigu *Vrisak krvi*, koja govori o bošnjačkom stradanju u proteklim ratovima.

U rukopisu su romani: *Brezđetka*, *Fahrudinov zagrljaj* i *Crveno plaču makovi*, te zbirka sandžačkih sevdalinki *Sudbinom ponovo rođena*, kao i humoreske *Jaran i burko*, *Hamalska idara*, *Edepsuz*, *Sandžija*, *Pazarski muhabet...*

Živi u Novom Pazaru, povremeno i u Sarajevu.

Dragan Popadić

JELENA I HALID

Bila je to ljubav na prvi pogled.

Ranije, Halid u to nije vjerovao. To mu je nekako bilo više za knjige nego za stvarni život. Dok nije ugledao Jelenu.

Strefilo ga je kao munja. Noge mu zaklecaše. Njemu koji nikad nije imao tremu. Prije ovoga činilo mu se da može i na međeda udarit'. Ovog puta bio je žestoko uzdrman.

Jelena je bila prijateljica njegove rođake Amire. I došla joj na svadbu. Prvi put je tad vidio. I ona njega. Amira ih je upoznala.

– Halid – tiho je promrmljao.

– Jelena – predstavi se ona malo sigurnije.

„Koji sam ja tupan. Ni svoje ime ne umijem da kažem. A to sam, bar, uvijek izgovarao jasno i glasno. Štaviše, nisu mi se sviđali ljudi koji mrmljaju kad se predstavljaju. A vidi sad mene. Sigurno mi ime nije zapamtila. A i kako bi?“ – pomisli Halid.

„Kako je lijep. Crna kosa a zelenkaste oči. Nešto se zbunio... A kako i ne bi kad zurim u njega? Glupačo, spusti pogled. Sigurno ga svaka ovako gleda pa mu više i neprijatno. Ali, lijep je, lijep...“ – pomisli Jelena i ujede se za usnu.

Stajali su, zbunjeni. A onda poče razgovor. Ispostavilo se da vole iste stvari. Jesenjina, Lorku, Dostojevskog, Bitlse, vareniku, tufahije, Bijelo dugme, Balaševića, ali i stare sevdalinke. Pričali su dugo šetajući pored rijeke, dok se svadba zahuktavala. Poljubac je nekako došao sam po sebi. Nespretnan. Amaterski. Priznali su jedno drugom da im je to prvi poljubac u životu. On dosad nije imao djevojku, a ni ona momka.

Tako je počelo. I potrajalo jedno tri mjeseca. Bijela

zima je zamijenila žutu jesen. Oni su se sastajali tajno. I sve češće. Amira im je bila pomagač. Ali, „zaklela se zemlja raju da se tajne sve doznaju“. Obje kuće kao da je uzdrmao zemljotres.

– Kakva Jelena? Evo ti u komšiluku pa biraj. Će nju nađe, nesrećnicu? A veća nesrećnica sam ja. Jadna majka koja to doživi, da je sin ne sluša – sa suzama je govorila majka, dok je otac klimao glavom. Uzaludna su bila njegova objašnjenja.

– To ne može biti. Barem dok smo mi živi – uglas su govorili i majka i otac.

Kod Jelene još gore. Otac je zaključao u sobu.

– Radije ću te sam ubiti nego da se kod njih zakopaš – vikao je otac, dodajući: – A ti da si prava majka, do ovoga ne bi ni došlo. Će su ti bile oči da je paziš? Znao sam da će biti neki belaj, čim je u knjigu stalno zurila – urlao je otac, dok je majka tiho plakala.

Šta se poslije desilo niko nije znao tačno da kaže.

Pričalo se svašta. Ljudi k'o ljudi. Nešto izmisle i dodaju, nešto prikriju. A niko nije znao pravu istinu. Čak ni Amira.

Možda je najbliže tome bila pjesma koja se pjevala Bihorom. Niko nije znao ko je sročio, ali pjevalo se:

*To je bilo jedne zime,
iako se o tom ćuti.
Ostalo je samo ime
i propisi oni kruti.*

*Voljeli se, al' sve tajno,
Jelena i Halid mladi.
Na vjernost se kleli trajno
dok se sunce ne ohladi.*

*Al' Jelenu majka kori
jer je Halid druge krvi.*

*Familiju c'jelu mori
ovaj ispad, za njih prvi.*

*I kod njega tužna lica,
niko kahvu i ne pije.
Otkud sada nevjernica?
Toga dosad bilo nije.*

*Odluka je pala teška
roditeljska oba zbora.
Sve je ovo bila greška
i rastanka biti mora.*

*Kad to čuše nesrećnici,
za ruke se uhvatiše
i zajedno ljubavnici
u jezero uskočiše.*

*Ostade im samo ime,
al' i priča u tom kraju.
A oni su od te zime
u dženetu ili raj.*

Bilješka o autoru

Dragan Popadić je rođen 1961. u Zrenjaninu. Osnovnu i srednju školu završio je u Kotoru a FPN, smjer novinarstvo, u Beogradu.

Objavio je dvije knjige: knjigu *Grčka trilogija (Jelena od Sparte, Rat za Troju i Agamemnon i Klitemnestra)* i zajedno sa Ivanom Toskićem zbirku poezije za djecu na crnogorskom i romskom jeziku *Što se ne bi mjesec jeo? (Sose luna ma tehas?)*. Više njegovih priča i

pjesama objavljeno je u zbirkama u Crnoj Gori i regionu.

Od 1986. godine je novinar u Radio Tivtu, a od 1995. i direktor ovog medija. Šahovski je FIDE majstor i pet godina je bio selektor muške šahovske reprezentacije Crne Gore.

Oženjen, otac je kćerke i sina.

Prelomno doba

Braho Adrović

KOMITSKA SUDBINA

Šta da ti pričam: u tmurnim i nemirnim vremenima najviđeniji, najbogatiji i najumniji ljudi često naprave i bezuman korak – izaberu najrizičniji put, koji ih nekad odvede u slavu, a nekad u propast! Takav je bio i naš čuveni rođak Sait. Da li je on izabrao pravi ili pogrešan korak ne mogu ti reći, jer to samo Bog jedini zna. Mi, obični, neuki, nejadi i manje bitni se obično priklanjamo njima, jer ništa sami ne znamo niti možemo, a u njihovoj blizini se osjećamo sigurnije. Računamo: oni su iskusniji, jači i umniji, pa će i u bespuću pronaći neki put, i iz bezizlazne situacije doći do nekog izlaza. U krajnjem slučaju ostajemo na svom kućnom pragu, zgučeni i preplašeni, čekajući šta će se desiti, jer nemamo šta da izgubimo osim golog života, a i on nam kod naše nemaštine, muke i patnje, straha i neizvjesnosti praktično i ne znači mnogo. I vjeruj mi, ponekad i takvi kakvi smo – bolje prođemo od njih, iako i mi mnogi glavom platimo, davši je jeftino kao da smo je našli na bunjištu! Računamo: nijesmo nikome ništa našao učinili i goloruki treptimo prepušteni svakome na milost i nemilost. Zaboravljamo da na sirotinju, goloruke i osamljene zlo trči kao ludo, kao zvijer kojoj je dovoljno da se ostrvi – da osjeti ljudsku krv i niko je ne može zaustaviti. Mi smo to oduvijek znali ali džaba – vječno smo se tako ponašali. Kao da nikada nijesmo imali svoju glavu nego nam je služila samo za ukras. Ili kao varka da u njoj nešto ima, a nema, burazeru, ništa, baš ništa! Hvala Bogu što su sada bar otvorili granice pa se može legalno ili ilegalno, kako za koga, otići u svijet, tamo gdje je mirnije i gdje se živi spokojnije, i otuda motriti šta se ovamo kod nas dešava, a dešava se skoro uvijek nešto neprirodno, nešto što ne bi trebalo da se dešava, ako smo ljudi i ako živimo u ljudskom okruženju.

Za osvetu nikada nije kasno. A treba sve pamtiti. Zato ti ovo i pričam. Računam: nešto ćeš zapisati. Ja sam obnevidio i ostario i ne mogu pero uzeti u ruke, pa ti vidi šta ćeš! Ali, valja da znaš. Znanje samo bezumnom i naivnom ne znači ništa. A i najpametnijem čovjeku njega nikada nije mnogo.

Elem, sa propašću turske carevine taj naš rođak Sait i naš komšija Vejso Đukić nijesu, izgleda, imali povjerenja u novu vlast. Nijesu imali povjerenja ili je nešto drugo bilo u pitanju, ni to ti ne umijem tačno reći. Iz naše istorije ništa nije zapisano, kao da smo svi bili gluhi, slijepi i nepismeni, ili maloumni. Ne znam tačno šta ih je natjeralo, tek oni su se odmetnuli u komite! A kad čovjek obrne po zlu putu i goroj večeri, nikada ne zna šta će se sve iz tog izroditi – zlo ili dobro.

Sait se i u komitovanju brzo istakao pa je, čak, i starješinstvo preuzeo od Vejso Đukića, koji je do tada bio neprikosnoveni vođa grupe i čija se riječ poštovala i komanda bez pogovora izvršavala. A evo kako je to bilo.

Kad je nakon propasti turske carevine naše selo potpalo pod novu vlast, bez obzira na preporuke i obećanja kralja Nikole da se sloboda i lična imovina svakom garantuje, od strane pojedinaca i raznih grupa bilo je zastrašivanja, pljački, pa i ubistava. Balkan je ovo, a kod Balkanaca ništa nije sveto. Ovdje ti je bolja šaka vlasti nego tovar pameti.

U takvim okolnostima, u kojim se našao naš čovjek, na takvoj vjetrometini istorije, bilo je čak i pokušaja nasilnog pokrštavanja, koje je tada nazivano vraćanjem u „pradjedovsku vjeru“, iako mi našega pradjeda, bar kad je u pitanju vjera, nikada nijesmo iznevjerili. On je, kako su nam pričali stari, zbog nekog razloga prešao iz pravoslavlja u islam i nikada ni jedan naš rođak, bar da ja znam, nije bio u drugoj vjeri niti je na to ikada pomišljao, iako je u raznim periodima i okolnostima bilo određenih problema, pa i pritisaka, nekada diskretnih, nekad otvorenih, istina od strane grupa i pojedinaca

oboljelih od kancerozne bolesti –nacionalizma i vjerskog fanatizma. U nekim drugim muslimanskim bratstvima bilo je i takvih slučajeva! Tako je za vrijeme nove crnogorske vlasti jedan naš komšija iz susjednog sela, Nail, dobio ime Nikola, a njegov rođeni brat Arslan – Arsenije. Kasnije, kad su se prilike malo promijenile, Arsenije je vratio svoje prvobitno ime Arslan, a njegov rođeni brat Nail umro je kao Nikola! To je sudbina bošnjačkog naroda ovih naših prostora, koju su istorijski vjetrovi krojili i prekrajali u zavisnosti od trenutnih prilika koje su vladale, a što su prilike nestabilnije, manjinskim narodima na Balkanu je uvijek bivalo teže i nesigurnije. Tako je bilo vazda, a tako je i sada: sila boga ne moli, već jači kači, vedri i oblači! Zbog toga ja nikome ne zamjeram što se odlučio na ovaj ili onaj korak: nevolja začas od čovjeka može da napravi heroja, a nekad i bijednika! I jedno i drugo je ljudska sudbina i ja ne zamjeram ljudima. Ljudima jedino ne treba opraštati kad pređu i preko onog najnižeg praga dostojanstva i ljudskosti, kada čovjek više nije čovjek, nego ništavilo ili monstrum koji zarad nekog svog ličnog šićara pristaje na sve, pa i na neljudsko! Ko prekorači taj prag, pa makar mu i život od toga zavisio, ne zaslužuje da bude živ! Ne zaslužuje, bar, da se zove čovjekom.

Eto u tom i takvom vremenu u nekoliko muslimanskih bratstava, pod raznim okolnostima, sakupljano je i odvođeno po dvadeset do trideset najviđenijih ljudi i oni su uglavnom ubijani. Iz Berana je, pod izgovorom da ih zove kralj na Cetinje, odvedeno tridesetak Ramusovića i Zujovića i ni jedan se nije vratio izuzev dvojice koje je kod Rijeke Marsenića prepoznao Miljan Vukov i izdvojio iz kolone. Priča se da Cetinje nijesu ni vidjeli, već da su poubijani negdje na Trešnjeviku. Odnio ih zli vjetar! Slična sudbina zadesila je i grupu ljudi iz Korita i Donjeg Bihora. Crne vijesti kao vrane idu nepoznatim putevima – s koca na kolac, ali brzo stižu do cilja i nikada ne zakasne da nanesu bol. Ta

vijest je stigla i do Vrbice, i to skoro u isto vrijeme kad je (kako je tada objašnjeno) došlo i naređenje od nove vlasti da četrdeset najviđenijih Hadrovića, bez oružja, sačeka u selu dolazak predstavnika nove vlasti. Znajući šta im se može dogoditi, pop Maksim iz Lušca se založio (tako se bar u našem selu čulo) da se sa Hadrovićima s kojim se Popovići iz Lušca, kao i Đuraškovići, rođakaju, ne postupi na sličan način. No, naredba se morala ispoštovati – carska se ne poriče!... Uprkos tome, Sait nije imao povjerenja da ikoga čeka bez oružja pa je, po savjetu popa Maksima, napravljena varka da se njegovim imenom kaže neko drugi, ko nije bio na spisku. I da li zbog toga što su znali da Sait i njegova grupa neće živi dozvoliti da im se bilo gdje iz Vrbice odvede rođaci, ili zbog intervencije popa Maksima, ali niko od naših nije odveden i nije stradao.

Sait i njegova komitska grupa se ni kasnije nijesu predavali. Kad neko okrene ćurak naopako, teško ga je od toga odvratiti.

Nova vlast se već uveliko bila učvrstila pa i u našim krajevima se skoro nesmetano kretala, po čitavom ovom prostoru, kao da joj ne prijete nikakva opasnost. Ali je to tako nama samo izgledalo. Neuki nekada ne vide ni ono što im je pred očima: na čovjeka koji je spreman da u svakom trenutku, i za najobičniju sitnicu ubije, čak i mnogo jači i silniji teško se usuđuju da krenu, jer svako voli svoj život i ne stavlja ga na kocku bez golema jada i moranja. Zbog toga su i džandari vrlo često išli u potjere za komitama, a kao da su Boga molili da ih ne sretnu! Znajući za to, Vejso, koji je prije odlaska u komite živio u Prekobrđu, poslao je poruku jednom od domaćina iz tog sela da pripremi večeru za njegovu grupu, ali da za to niko ne smije znati! Nije slutio da neko smije i pomisliti da ga prevari. Toliko je bio samouvjeren, a i vjerovao je poznanicima! Domaćin je prihvatio poziv, ali je iznevjerio ulogu jataka. Ljudi se prekonoc mijenjaju i nikada im se bez rezerve ne smije vjerovati. Komitama

je pripremljena večera, ali i još „bolji“ doček! Kod nekih ljudi ništa nije vječno, osim neljudskosti.

Čim su komite ušle u kuću, osjete uznemirenost i nervozu kod svog domaćina. No, oni su se ponašali kao da nijesu ništa primijetili, ali su pojačali opreznost. Kog je guja ujedala, taj se i guštera plaši!

Stražar, kog su bez znanja domaćinovog ostavili da brine o njihovoj sigurnosti, ubrzo im je ugovorenim znakom stavio do znanja da nešto nije uredu. Kuća je bila opkoljena!

Komite, kao i hajduci nekada davno, naviknute na stalne potjere kao vuci, u tren su reagovale: kroz jedan prozor su izbacili dva jastuka, kako bi zavarali hajkače. Varka je upalila! U pravcu u kom su pali jastuci, takoreći u jednom trenu se sručila kiša kuršuma. Za to vrijeme komite su poiskakale kroz prozor na drugoj strani kuće, šmugnule u noć i pod okriljem mraka uspjele da se izvuku iz sigurnog obruča izdaje i smrti. Na zbornom mjestu jedino nije bilo Vejsovog brata.

Dok su komite, potišteni i poraženi saznanjem da su ostali bez jednog svog vjernog druga, nijemi od bola čekali odluku svog starješine, oglasio se Vejsu.

– On je poginuo – rekao je kratko, smrknut i ljut kao ris, zbog izdaje, i već je smišljao plan o osveti.

Zavladao je muk, mrtva tišina. Mjesec je kao preplašen izvirio otud iza Bukove strane, a noćnik počeo stidljivo da zavlači svoje ruke u okolno šipražje i da polako njiše grančice na drveću, kao da se i on plaši.

Muklu tišinu prekinuo je odlučan Saitov glas.

– Moramo otići da ga izvučemo, živog ili mrtvog – oglasio se Sait, kao da je on straješina.

– Ne dajem ja žive za mrtve – bez razmišljanja je odgovorio starješina komitske grupe, iako se radilo o njegovom rođenom bratu.

– E, ovaj put ja te ne mogu poslušati! Ako vi nećete ja idem po njega, živog ili mrtvog – odlučan je bio Sait. Uzeo je pušku koju je bio odložio pored sebe, pogledao

još jednom svoju grupu, kao da se od nje zauvijek oprašta, i ustao spreman da krene u pravcu osinjaka iz kojeg su jedva izvukli žive glave, a odakle se još uvijek čuo po neki pucanj.

– Ti ako hoćeš možeš ići, ali ako mene slušaš, ne bi trebalo nikuda da mrdaš od nas. Bila je izdaja i dobro smo prošli kad noćas nijesmo svi glave pogubili kao lude. Osvetićemo mi moga brata – pokušao je Vejso još jednom da odvrati Saita od njegovog suludog nauma. Međutim on, kad nešto odluči i kaže nije odustajao pa makar ga to i glave koštalo.

Ostale komite su se međusobno zgledale. Bilo im je mnogo teško zbog druga koji je ostao zarobljen u obručju smrti što je napravila neočekivana izdaja, ali imajući na umu u kakvoj su vatri bili i da je ravno samoubistvu ponovo se tamo vraćati, priklonili su se Vejsovom mišljenju i naređenju.

Sait je pošao ne osvrćući se na upozorenja, iako svjestan čemu se sve izlaže. Kao da ga je neka nepoznata, moćna sila vukla onom vučjem gnijezdu, gdje će biti rastrgnut bez mogućnosti da se brani, poslušno ispunjavajući zahtjeve njene moći. Lišće sa grana koje je dodirivao, kao da je pojačanim treperenjem govorilo: „Ne, ne idi u onu jazbinu! Ne idi u smrt!“ On se, međutim, nije ni na šta osvrtao, kao da ga se ništa nije doticalo...

Vješti komita se, kao zvijer, noću bolje snalazi nego danju. Negdje je išao na vrhovima prstiju, negdje četvoronoške, a negdje puzio, osluškujući i zureći kroz noć, i tako došao do blizu one kuće. U taj čas, pored jednog plota osjetio je nešto živo.

„Možda je zasjeda, a možda ranjeni drug“, razmišljao je puzeći pažljivo i spremajući se u isto vrijeme da, ukoliko bude žandar u zasjedi, prvi reaguje – opali iz puške ili mu kao panter skoči za vrat, pa šta ko odnese. Istovremeno, bio je ljut na svoje drugove, pogotovo na vođu komitske grupe, što mu nekog nije poslao makar u pratnju, da mu bude od pomoći, jer se na ovaj korak

bio odlučio da bi pokušao da pomogne svom drugu, da zaštiti život drugog, a ne svoj. Kad se čovjek suoči sa smrtnom opasnošću, nikada sa sigurnošću ne može znati kako će reagovati...

Približavajući se u mraku mjestu gdje je nešto mrdnulo, Sait je u nekoliko navrata zadnje sekunde zaustavio prst na obaraču puške, da ne opali, a ko zna šta bi poslije bilo?! Ipak, iako najčešće sa druge strane prvo pucaju, vjerovao je u komitsku sreću: da ga neće smrtno pogoditi i da će uspjeti da se bar zamijeni, što je u situaciji u kojoj se našao smatrao mogućom srećnom okolnošću.

Žrtvovanje se na kraju ipak isplatilo: naišao je na živog, iako teško ranjenog Vejsovog brata, koji bez nečije pomoći nije mogao nigdje dalje mrdnuti, tako da bi tu morao ostati do zore, kada bi, ako ne i ranije, sigurno bio otkriven i ubijen. Radostan što mu se povratak u osinje gnijezdo na ovaj način posrećio, Sait je uzeo ranjenika na leđa i, kao da je lak poput pera, takoreći bez po muke, neopažen, donio do zbornog mjesta, gdje ga je čekala zabrinuta komitska grupa.

Ovo je izazvalo opštu radost i oduševljenje. Presrećan što mu je brat ostao živ, što ga je Saitova odlučnost i hrabrost spasila sigurne smrti, Vejsio Đukić se nije dvoumio. – Od sada si ti starješina grupe a ne ja – rekao je odlučno i ustao da čestita Saitu, zagrlivši ga pritom čvrsto.

Od tada pa sve do odlaska komitske grupe za Albaniju, Sait je bio starješina i njegova se riječ slušala i poštovala.

Ali eto, kao ni mi sada, taj naš hrabri rođak nije bio do kraja srećan i spokojan. Njegova komitska grupa se i nekoliko godina poslije formiranja Kraljevine Jugoslavije skrivala po šumama, kad je tadašnja vlast, ne mogavši da se obračuna s njom a da pri tom ne izloži smrtnoj opasnosti svoje ljudstvo, postigla dogovor da joj se obezbijedi hrana i garancija da može nesmetano preći granicu i odseliti za Albaniju, pod uslovom da se

ovamo nikada više ne vraća.

Komite kojim su bile dosadile, dojadile stalne potjere, zasjede, bježanije i ubistva, taj su predlog prihvatile. No, ni u toj drugoj državi Sait nije bio miran i spokojan. Kad kola krenu nizastranu – hiljadu kolovoza! Navratio on sa svojim društvom jednom prilikom u neki han da popiju čaj i kafu. Znajući o kakvoj je družini riječ, pa da bi u očima drugih dobio na „veličini“ i „junaštvu“, jedan pripiti mladić se okrenuo prema njima i glasno da ga svi čuju, drsko počeo da ih provocira i vrijeđa, kao da se radi o maloj djeci ili kakvim bijednicima.

– Vidite li ove muhadžire? Priča se da su neki junaci, a sada da me gledaju svojim očima kako im ležim sa ženama, pravili bi se da ništa ne primjećuju, jer ne bi smjeli glavu okrenuti prema meni – rekao je obijesni mladić buljeći potcjenjivački u Saitovu grupu, što je izazvalo smijeh većine gostiju. Na te riječi Sait je bez dvoumljenja potegao pištolj iza pojasa i ne trepnuvši okom, na očigled svih ubio drskog provokatora.

Ostali njegovi drugovi su odmah povadili oružje i nijesu dozvolili nikom da izađe iz hana. Naredili su da svi ostanu dok ne dođe policija i zaprijetili, ako neko pokuša reći bilo šta drugo do onako kako se sve i dogodilo, da će ga onog trena i pred policijom ubiti, pa makar svi poslije toga bili strijeljani!

Kad su vidjeli o kakvim je odlučnim i neustrašivim ljudima riječ, očevici događaja su, svi do jednog, policiji posvjedočili tačno onako kako se događaj i odigrao. Zahvaljujući tome Sait je oslobođen ali mu je, da ne bi došlo do krvne osvete i novih ubistava, naređeno da se odseli za Tursku, što je on morao prihvatiti. To je naše seljane mnogo ražalostilo, jer ni u Albaniji Sait, zlu ne trebalo, nije bio daleko.

Iz Turske, u to vrijeme, u Vrbicu se niko nije vraćao. Pa ni Sait se ne vrati, niti bilo ko od njegove rodbine ili potomaka, ako je ko iza njega i ostao, to ne znamo. Ono što znamo je ova priča.

Braho Adrović rođen je 1947. godine u selu Donja Vrbica kod Berana. Osnovnu školu završio je u Vrbici i Petnjici, a pedagošku akademiju – grupa za srpskohrvatski jezik i književnost, u Nikšiću. Bio je član prve redakcije lista studenata Crne Gore „Studentska riječ“, a jedno vrijeme i odgovorni urednik tog glasila. Profesionalno je bio zaposlen kao novinar u listu „Pobjeda“ i na Televiziji Crne Gore. Bio je vršilac dužnosti direktora Centra za kulturu u Beranama i potpredsjednik opštine Berane.

Braho Adrović je objavio osam knjiga poezije: *Biti živ, Juče na ulici, Balkanskeielegije, Hiljadu dana ljubavi, Objava nezaborava, Gorki vijenac i Vječno uzaludno*. Knjiga pjesama *S one strane nade* je u štampi, a u pripremi su još jedna knjiga poezije i jedno prozno djelo.

Braho Adrović je član Udruženja književnika Crne Gore sa zamrznutim članstvom od 1991. godine. Pjesme su mu prevedene na bugarski i engleski jezik. Zastupljen je u nekoliko antologija poezije i u više izbora, u knjizi „Ko je ko u kulturi Crne Gore“, „Ko je ko u humoru i satiri Jugoslavije“, Adresaru pisaca Jugoslavije i Leksikonu kulture CG. Dobitnik je nekoliko književnih i drugih nagrada, između ostalog i najvećeg opštinskog priznanja – Nagrade „21. jul“. Učesnik je na mnogim festivalima poezije i književnim večerima u zemlji i inostranstvu.

Živi i radi u Beranama.

Mirveta Islamović

BESA

Uvijek se istina zataškavala, htjeli mi to ili ne. Nevini ljudi na pravdi Boga lišavani su slobode, nedužni ubijeni. Oni koji su imali više sreće završili su u zatvorima, gdje su svoje kazne odležali. Svoju nevinost nijesu mogli gospodarima pravde dokazati. Bez dokaza i bez svjedoka lišavani su slobode a bili su nevini, dok su ljudi zvjeri na slobodi i žive tu u našem okruženju. Druže se s nama, vesele se s nama, a mi ne znamo ko su zapravo oni. Da li je njihova duša čista, da li ih grize savjest? Da li se kaju za svoja nedjela? Ne vjerujem, ti ljudi nemaju srca, ni dušu. Nikad je nijesu ni imali.

A narod priča, i kad-tad progovori. Od istine se pobjeći ne može. Glasine se prenose dok vrijeme ne učini svoje. Ljudi umiru ali ne i priče. One ostaju i prenose se godinama, s koljena na koljeno.

Ovom događaju se često vraćam od one tople avgustovske večeri prije par godina. Dolje na obali Jadranskog mora. Onako kako Bihorci znaju, uz opušten razgovor dođosmo do ove priče. Kao što reče ta pametna, mudra glava što nam je ovo ispričala, bilo je to vrijeme kada se sve krilo od partije i komunista. Tako se i ovo zataškalo, i malo je njih znalo za ovaj događaj. Danas komunista nema više a Jugoslaviju raskomadali. Kome je sada stalo do istine? Taj događaj i to ubistvo je ostalo tabu tema. Mrtvi se ne vraćaju iz svojih hladnih humki, ali familija i prijatelji, kao i starosjedoci Bihora, pamte. Tu među njima živio je onaj koji je svog nedužnog rođaka poslao u smrt.

Neko će reći bio je rat i da je ovo samo obično nagađanje, da su tadašnji oslobodioci poslije Drugog svjetskog rata bili časni i poštteni ljudi. Nijesam rođena u to vrijeme a nijesam ni svjedok tog događaja no jedno je sigurno, da je neko kriv za ubistvo nepravedno optuženog mladića.

Nikom rat nije donio dobro pa ni tadašnjim žiteljima Bihora.

A ni njemu, Bilalu Osmanoviću iz Trpezi. Bilal nije bio od onih mladića koji su težili da se priključe partizanima. Nije bio ni kukavica, smatrao je da neko mora ostati i na svom ognjištu, da zaštiti stare i nejake u selu. Nijesu ga ni pitali da li želi biti s njima, u boračkim redovima. Može se kraj rata dočekati na kućnome pragu, u svojoj avliji. Kao i u cijeloj Crnoj Gori tako i u Trpezima, mijenjale su se silne vojske. Čim jedni ostave selo na miru, drugi dođu. Italijani su bili stacionirani u selu i boravili su dvije godine sa stanovnicima sela. Nisu im zla činili, barem su tako stariji pričali.

Dolazile sui odlazile vojske a nekih većih borbi u selu nije bilo. Krajem proljeća 1943. italijanska vojska se povukla iz sela i više nijesu dolazili. S njihovim odlaskom došla je jedna partizanska četa i sa sobom su doveli svoje ranjenike. Bili su na putu prema Srbiji i nijesu mogli teške ranjenike da vode sa sobom. Od seljana su saznali da u ovom kraju zadugo nije bilo strane vojske.

Komandat Peko Dapčević je ubrzo donio odluku da ranjenici ostanu u selu sve dok se oporave, a kasnije će se pridružiti partizanima. Uz ranjenike je ostalo desetak boraca koji su odgovarali za ranjene. Ubrzo potom su partizani nastavili dalje, starom džadom prema Rožajama i dalje prema Srbiji. Pozdravili su se s ranjenim saborcima sa željom da se ubrzo sretnu. Seljani su im izašli u susret i pomagali oko ranjenika, brinuli se i o njima i njegovali ih, tako da se jedan broj njih već za par dana oporavio. Godila im je klima, čist vazduh i zdrava domaća hrana. Nije se imalo mnogo jer bio je rat, a to što su imali dijelili su mještani s njima. Bilal i seljani su im bili desna ruka i siguran oslonac. Bez straha da će ih ko napasti, slobodno su se kretali kroz selo.

Ali kao što obično biva, kad nešto hoće da se desi mora se desiti. Većina boraca je već bila skoro zdrava,

rane zacijeljene, oni uhranjeni i odmorni, i željno su iščekivali da neka četa partizana naiđe kroz selo i da odu s njima. Već su se zasitili mira, čistog zraka i života na selu, jer u mislima su im bili njihovi saborci. Po navici, partizani su rano ustajali i gledali kako se sunce rađa nad klisurom, kako se zlatna prašina razliva nad selom i nježno miluje pašnjake, brda i dolove. Po navici, gledali su na sve strane – bio je rat i valjalo se čuvati, a uživanje je trajalo samo trenutak. Selo se budilo a oni bili razočarani, jer nije bilo ni traga ni glasa od neke partizanske čete.

Šetnja Briježom, odakle su se vidjeli cijeli Trpezi, zavšila se jer je svanulo i okrenuli su prema kućama gdje su boravili. Kroz selo odjeknu pucanj, a poslije toga uslijedio je žagor među vojnicima. Jedno beživotno tijelo ostalo je nepomično. Unijeli su u kuću ustrijeljenog vojnika. Za njega više nije bilo nade.

Uslijedilo je nekoliko rafala, nešto poput poziva da se seljani okupe i saslušaju. Onako pospani, izletjeli su ispred svojih kuća i razgledali okolo ne bi li vidjeli neprijateljsku vojsku koja je ušla u selo. Sa zebnjom u srcu, da nijesu ni primijetili partizane. Ubrzo se proširila vijest da je najmlađi vojnik ubijen. S koje strane sela je pucano u pravcu Briježa a gdje su vojnici bili na vježbama niko ne zna. Iznenadeni su obrtom situacije. Vidljiv strah se uvukao u trpeške kuće. Nijesu znali koji je sljedeći korak naoružanih vojnika. Vojnik Garčević je tražio da se na njegov poziv odazovu svi sposobni seljani, svi osim starijih i nepokretnih lica. Gnjev u očima boraca se vidio, tražili su krivca i to tu među njima, Trpežanima.

Garčević, visok i žilav čovjek, prekaljeni borac, hodao je uz i niz potok uskim kozjim putem. Sunce je već bilo zašlo za trpeška brda. Vidljivi su bili pokreti ljudi sa svih strana sela, i svi su išli ka istom mjestu. Tišinom koju je remetila samo buka trpeške rijeke, zaorio se oštri glas Garčevića:

"Pretpostavljam da znate zašto sam vas pozvao. Jutros rano u pravcu Briježa ispaljen je metak i usmrtio našeg saborca. Javio sam štabu i mogu vam reći da je komandant Peko Dapčević izdao naredbu da se ubica odmah pronađe. Zato vas sve ovako okupljene pitam: ko je od vas ovdje jutros rano pucao na nas i usmrtio našeg druga? Narode, bolje je da se sam prijavi taj ko posjeduje oružje nego da mi vršimo pretres vaših domova. Ko posjeduje oružje i zna koristiti pušku? Posljednji put vas pitam."

Eho njegovog glasa odlijegao je klisurom a Trpežani su bili bez glasa. Majke su krile svoju nekadru djecu, strah se kupao u njihovim zjenicama.

"Ko je pucao na moga saborca?" urlao je Garčević.

Ponovo je zavladao muk.

Bilala je iznenadila tišina iz pravca njegove kuće. Bio je gore u Golešima, u planini, dva dana, tako da nije znao šta se u međuvremenu desilo u selu. Skočio je s konja i privezaoga uz prošku, dozivajući svoju mlađu sestru. Nije se odazvala i to ga je iznenadilo. U par koraka je prešao preko avlije i ušao u kuću. Dočekala ga je tama poslije dnevnog svjetla. Na prostrtom dušeku na podu, pored furune, ležao je njegov nepokretni otac Abaz.

"Merhaba, baba! Kako si? Gdje su ostali? Nikoga ne vidim."

"Onako, sine. Muka, jedan od vojnika je jutros ubijen. Sazvali su cijelo selo i traže krivca. Ti, sine moj, imaš pušku... Bježi, na tebe će prvo posumnjat. Idi što prije, da te ne zateknu ovdje."

"Ali, baba, ja nijesam bio u selu dvije noći i oni znaju da sam bio u planini. Budi bez brige, sve će biti uredu", tješio je Bilal svoga oca.

"Baš zato što nijesi bio ovdje, Bilale, bježi. Ne čekaj, sine, ni sekunde više. Meni u amanet učini to."

Čudio se Bilal riječima svoga starog oca. Šta ga to tjera da tako sumnja i ne vjeruje partizanima. Riješio je da ostane i da ode dolje do rijeke da vidi gdje mu je

ostatak familije. Okrenuo se ostavivši iznenađenog oca.

"Idem dolje na rijeku." Zatvorio je za sobom vrata. Nije se osvrtao na očev poziv da se vrati nazad. Odvezao je umornog konja, pojahao ga i kasom niz progon krenuo prema seoskoj rijeci.

"Šta je, ljudi, dokle ćemo ovako stajati ovdje? Ko od vas ima oružje?" govorio je Garčević.

"Ko je u selu lovac?"

"Sin mi je lovac", javila se stara Hava.

"Ko je tvoj sin, strina?" pitao je Garčević.

"Bilal! Onaj što te pitao da ga puštiš u planinu na dan-dva."

"Da li je on dobar lovac, strina?"

"Jes, sinko!"

"I gdje je Bilal, strina?" upitao je Garčević.

Istovremeno se začulo hrzanje i topot konjskih kopita u progonu. Svi su se okrenuli u pravcu odakle se čuo bahat konja. Očekivali su Bilala iz tog pravca. Majka Hava, rodbina, komšije, kao i partizani, svi su nervozno gledali ispred sebe.

U tome se javio jedan glas:

"Druže!"

"Da?" Garčević će dok je gledao u pravcu progona. Obratio se jednom od seljaka.

"Reci!"

"Bilal je pucao i ubio vašeg čovjeka", mirno reče Hilmo.

Garčević mu je prišao s osmijehom. "Hvala, druže. Za ovo ćeš biti nagrađen."

Majka Hava, začuđena, nijemo je pratila ovaj razgovor. Zar su to riječi đeveruskog sina?

"Nije istina, moj Bilal nije ubica! Ti lažeš! Kako te nije strah od Boga? Bilal ti je brat!"

U tome se glasnije začuo topot konjskih kopita. Bilal ni slutio nije šta mu se sprema. Još jedna krivina i nekih tridesetak metara dijelilo ga je od smrti. Sunce ga grijalo, sunce je plakalo a on to nije osjetio. Toliko

naroda na jednom mjestu nije odavno vidio. Iz misli ga trže njemu poznat glas:

”Bilale, ne dolazi vamo! Vrći se, ubit će te, sine!”

Majčina bol i tuga u glasu ga je osvijestila. Osjetio je da ipak nešto dolje nije kako treba. Zategao je uzde i okrenuo konja u istom pravcu odakle je upravo i došao, ali ovog puta u galopu je uz progon s konjem krenuo. ”Babo je bio u pravu”, promrmljao je sebi u bradu.

Za njim su odlijegali rafali ispaljeni od strane vojnika. Odjekivala je klisura od metkova. Ni sam ne zna kako je konja okrenuo naviše uz progon, galopom uz kamenjare. Vremena za razmišljanje nije imao, grčevito je stezao dizgin uzdajući se u svoga konja. Izbjegao je sigurnu smrt!

Od tog dana niko od seljana nije vidio Bilala. Prvih mjeseci se krio u Medveđem dolu, u kući jednog poštenog domaćina. Kasnije je nestao i gubi mu se svaki trag. Krili su ga povjerljivi ljudi i tajnim vezama ga prebacivali s mjesta u mjesto. Rat je završen a za njim je raspisana potjernica. Ljudi su pričali da su ga sretali u Skadru u Albaniji, da je živ. Po ljudima je slao selame svojim i poručivao da se ne brinu za njega, da će se on uskoro vratiti nazad svojoj kući, svome zavičaju.

Obećanje je ispunio par godina po završetku Drugog svjetskog rata, vratio se Bilal voljenom Bihoru.

Krajem pedesetih godina Bilal je bio i ostao trn u oku komunistima. Toliko godina su ga tražili i svaki put trag mu se gubi. No koliko je imao dobrih prijatelja koji su ga krili još više je bilo doušnika koji su ga odavali, tako da je često bio prisiljen da mijenja mjesto svoga boravka. Pretežno su to bile zemunice u Đerkarima, Jelašu, Čovječjoj glavi i po Trpeškim brdima. U posljednje vrijeme sve mu je to dosadilo, godinama nije sreo svoju familiju. Njegovi roditelji su preselili na bolji svijet, djeca su rasla bez svoga baba. Zaželio se svoga ognjišta, razmišljao o predaji, ali drugi su ga odvrćali od tih misli.

Kroz selo su se pronosile priče da su vidjeli nekog čovjeka po Trpeškim brdima i sumnjaju da bi to mogao biti Bilal, ali nijesu bili baš toliko sigurni.

Pohitaju neprijatelji da obavijeste štab Informbiroa u Beranama, a ovi su obavještavali Beograd. Užurbano su pravili planove za njegovo hapšenje i eventualnu likvidaciju. Pozvali su na razgovor jednog Bilalovog rođaka i naredili mu da izvidi i provjeri jesu li te informacije tačne. Jedino oni iz njegove bliže familije mogli su prepoznati Bilala.

”Ćerime, ideš sutra u izvidnicu. Ako treba ići ćeš danima, nedjeljama. Vrebaj i prati tu osobu. Ako je to Bilal priđi mu i zadobij njegovo povjerenje. Razgovaraj s njim i posavjetuj ga da se više ne krije. To što se desilo bilo i prošlo, reci mu da je ubica pronađen i da nema više razloga da se krije. Sve mu je oprošteno i oni mu daju besu da ga neće optužiti. Bolje da se preda i nakon formalnog saslušanja da se taj proces završi. Da njega, Bilala, rasterete.

Par dana poslije dogovora s nadležnim ljudima, krenuo je Ćerim put Trpeških brda. Spavao je pod otvorenim nebom i nije ga bilo strah, nije mu to po prvi put. Krio se i on od nepoznatog, barem prva dva dana nije htio da privuče njegovu pažnju i time ga natjera u bjekstvo. To nije cilj akcije. Pitao se kako li Bilal sad izgleda, jer vrijeme čini svoje pa se i čovjek fizički mijenja, poslije toliko godina provedenih u bjekstvu mora da se izmijenio, ali nadao se da će prepoznati svoga rođaka. Nakon par dana provedenih po Trpeškim brdima odlučio je Ćerim da malo dublje zađe u šumu. I nije se prevario, još pri prvim koracima učinilo mu se da je vidio nekog ili nešto da se pomjera. Mora da je čovjek, ovdje divljači nema.

Poslije par minuta ugledao je čovjeka naspram sebe, na nekih pedesetak metara. Nije imao namjeru da se krije pa se uputio k njemu.

Bilal je bio tek izašao iz trapa i krenuo da donese

vode i usput da osluhne ima li njegovog čovjeka iz sela. Primijetio je nekog kako mu ide u susret. Po odjeći je zaključio da nije njegov saradnik. Sklonio se ustranu i čekao da mu nepoznati priđe; nosio je sa sobom, kao uvijek, svoju pušku. Već je bilo prošlo podne i slaba svjetlost se probijala kroz granje. Bližila se jesen, svježije je bilo.

Nije dugo čekao i čovjek koji mu se približavao postao mu je poznat.

”Otkud poznajem ovoga čovjeka? Baš mi je odnekud poznat”, razgovara Bilal sam sa sobom.

”Selam alejkum, Bilale! Kako si?” više za sebe, pozdravio je Ćerim neznanca. Da bi utvrdio je to baš osoba koju traži.

”Alejkumu selam! Dobro sam, kako ste vi? Sve te gledam a ne mogu se sjetiti ko si. Kao da te odnekud poznajem, dobri čovječe”, odgovorio mu je Bilal.

”Rodbina smo, Bilale! Daj da te prvo bratski tvoj Ćerim zagrlji! Otkud ti ovdje, baš si me obradovao. Pričaj, kako si i gdje si dosad bio? Nijesmo se odavno vidjeli, jedva te prepoznah. Dobro mi došao, brate! Lijepo izgledaš.

Noć ih je tu zatekla a da oni to nijesu ni primijetili. Ni hladnoća im nije smetala, kao ni vlažna zemlja šumska. Dugo su pričali, prisjećali se svog djetinjstva, ženidbi. Nijesu krili ni suze, samo su s vremena na vrijeme potezali rukom da ih obrišu. Zaboljelo je Bilala kad je saznao na koje su sve načine partizani maltretirali njegovu porodicu. Sada tačnije zna kada su njegovi roditelji preselili na bolji svijet. Žena mu je ostala sa dvoje djece i kako je znala i umjela borila se za голу egzistenciju.

Nije ga Ćerim pitao gdje se krije, gdje mu je zemunica, ali mu Bilal s povjerenjem pokaza u kojem je pravcu, pretpostavljajući da Ćerim zna to mjesto. Nijesu spomenuli ni ratne godine, sve dok Ćerim onako usput, prije nego će ovaj poći nazad uz izgovor da ga šuma čeka, ne reče:

"Ti, Bilale, kao da nijesi čuo da je ubica onog partizana odavno uhapšen. I da te više komunisti ne terete s onom optužbom. Poslušaj mene matoru budalu, predaj se pa nek ti sude samo zbog bjekstva. Mlad si ti još, brate, djeca i žena te trebaju. Nije za tebe zemunica. Samo da znaš, kad se besa da ona se i ispoštuje. Besa je data od strane vrhovnog štaba da te neće ubiti, pošteno će ti se suditi. Razmisli, bolje je i dvije-tri godine u zatvoru nego ovako po šumama i da te cijelog života traže. Vidi, rode!"

Slušao je Bilal svog rođaka. Ta priča koju mu je sad ispričao, njemu nije bila nepoznata, o tome su mu i drugi pričali. Nije ni tada vjerovao a i sad je sumnjao u to.

"Ne znam, ne vjerujem tim zvijerima godinama. Ali nikad mi niko ne reče ko je pravi ubica i ko mi poturi ono ubistvo. A to je bezbeli neko moj, neko ko me dobro poznaje, hvala mu. Ne kažem da neću razmisliti o tome ali o tom potom, odluke se ne donose brzo. Ti mi navрати kad god možeš, znaš gdje sam."

Razdvojili su se uz Ćerimovo obećanje da će mu češće navraćati i garancije da ga neće prijaviti nadležnom organu. Bilal je vjerovao u njega.

Nakon par dana sreli su se ponovo, donio mu Ćerim malo odjeće i hrane. Vlastima se javio s pričom da je sva Trpeška brda prošao a tog čovjeka nije sreo.

Nijesu oni njemu vjerovali već su naredili da se dovede drugi doušnik iz sela koji će pratiti svaki Ćerimov korak i redovno im javljati s kim se sreća i gdje.

Ne zadugo poslije toga krenuo je Ćerim u pravcu brda. Ovog puta je osedlao svoga konja. Sretali su ga seljani cestom, priupitivali ga gdje je krenuo s konjem i bisagama, odgovarao bi kratko: poslom do Berana, i nastavljao dalje. Da bi zavarao trag zbog radoznalih pogleda, skrenuo je s makadamskog puta i upravio prema klisuri.

Klisura ga je odala. Ozdol iz sela praćen je dvogledom.

Bio je to Isad. Ubrzo se i sam našao preko, na drugoj strani sela.Ćerim ga nije mogao vidjeti jer je vremenski bio znatno prije njega krenuo, bio je već gore u planini.

Privezao ovaj svoga konja negdje na pola puta i nastavio pješke. Poslije par sati lutanja šumom stigao je na kraj šume a odatle se pružao otvoren prostor i tu je čuo neke glasove.

Toliko se približio da je i otvor zemunice mogao vidjeti. Ćerimov glas je prepoznao odmah, ali ne i glas mlađeg čovjeka. Nije dugo čekao, ubrzo je saznao ko je Ćerimov sagovornik.Dovoljno je bilo čuti da mu se Ćerim obraća imenom. Sve je shvatio i na vrijeme se povukao s tog mjesta, isto tako neprimjetno kao što je i došao.Od ranog sabaha uputio se komitetu i ispričao šta je čuo, tvrdeći da je našao mjesto gdje Bilal ima svoju zemunicu.

Istog dana krenulo se prema Trpeškim brdima, Isad je bio vodič. Dali su mu uputstva kako i na koji način će razgovarati sa Bilalom. Naravno, neće ga lišiti života.

Negdje iza podne već su bili u blizini Bilalovog trapa. Zemunica se nije vidjela, otvor je bio zatvoren, i sad nijesu znali da li je tu ili je izašao negdje van. Njih desetak naoružanih vojnika, kao i jedan nadležni starješina, ostali su na istom mjestu gdje je juče Isad bio a on, sam je krenuo čistinom dozivajući Bilala. "Bilale, ima l' te? Ja sam Isad, tvoj komšija. Ima l' te, Bilale?!"

Dolje u zemunici, u tom malom, skućenom prostoru, na dušek u par ovčjih pustečija odmarao se Bilal. Glas nije poznao i pitao se ko bi to mogao da bude. Nije očekivao nikog iz sela, znao je tačno ko mu kojeg dana u posjetu dolazi. Ko je to sad vani i ko ga zove?...

Ćutao je, nije se odazivao. Grozničavo je razmišljao pitajući se ko je taj Isad, i otkud on tu? Možda stoji i na samom otvoru njegove zemunice. "Da li je sam?" pitao se. "Neka ga, kad mu dosadi dozivanje otići će istim putem odakle je i došao."

Ali se prevario. Isad se više puta s vremena na

vrijeme oglasio, i poslije nekih sat vremena on otvori zemunicu. Čovjek mu je bio okrenut leđima i gledao je u pravcu šume. Isad ga nije osjetio ali su ga vidjeli vojnici iz šume. Mirno su čekali da se njih dvojica prvo sretnu.

"Ko si ti?" upitao je Bilal s uperenom puškom u leđa nepoznatog. "Polako se okreni prema meni i bez nekih pokreta, u tebe je uperena puščana cijev."

Isad se okrenuo prema njemu. Dugo su se gledali, kao da jedan u drugom traži sebe. Ili kao da će u onom drugom paru očiju vidjeti neku drugu osobu. Bilal ga se ne sjeća, iako je bio njegov vršnjak. "Pitao sam te, ko si i ko te ovamo posla? Šta želiš od mene i da nisi poveo još nekoga sa sobom?"

"Stani, Bilale, i skloni tu pušku. Ja nemam oružje, a to možeš i da provjeriš. Ja sam Isad. Možda me se ne sjećaš ali ja tebe dobro pamtim, iz istog smo sela. Daj sad da sjednemo lijepo kao ljudi i popričamo, uskoro će i akšam pa da me noć ne zatekne u planini. Došao sam jer su me poslali oni iz komiteta." I pokaže u pravcu šume: "Tamo su i oni, znaju da si ovdje i čekaju te da se predaš. Moj ti je savjet da se predaš i bićeš pošteđen. Sudiće ti Narodni sud za ubistvo onog vojnika."

"Šta reče, čovječe, koje ubistvo? Misliš na ono što mi podmetnu neko od mojih? Pa onomad mi rekoše da su tog ubicu uhapsili. Ili je sve to samo smišljena laž... Otkud sada to?!"

"Mene ne pitaj, možda sam ja i pogrešno razumio ali tu su ti ljudi pa će ti oni sve objasniti, tvoje je samo da se predaš. I ne plaši se, Bilale, neće oni na tebe pucati. Tu je besa, a ti znaš šta to znači. Jedno je samo sigurno, bez tebe ne idu večeras nazad, a kome je do puškaranja? Ne budali, čovječe, ne čini pogrešan potez, ubiće nas obadvojicu."

Znao je Bilal da drugog izlaza nema, mora se predati. Pa neka mu sude, to je i jedini način da vidi svoju porodicu poslije toliko godina. Predaj se, Bilale, sam sebi je govorio.

"Dobro, Isade, predaću se! Ti idi reci njima da ću se predati. Eto mene, samo da pokupim svoja dokumenta.

Brzo ću ja.”

Rukovali su se, Isad je pošao u pravcu šume odakle je došao a Bilal nazad u svoj trap. Nije čamio dugo, ubrzo je podigao poklopac svoje zemunice. U ruci je držao manji zavežljaj. Tama je već padala, planinom je jezdio blagi vjetar i mrsio mu nemirnu kosu. Podigao je kragnu svog vojničkog šinjela i dugo gledao u pravcu šume. Pratio je pogledom Isada, koji se nije žurio, laganim korakom grabio je prema šumi. Neće oni zadugo, neće očameti sa dogovorom, brzo će oni po njega doći.

Podigao je glavu prema nebu, kao da na njemu traži zvijezde i mjesec. ”Uskoro ću vidjeti svoju djecu i držati ih u svom zagrljaju”, prošaputao je.

U tim mislima ga je i dočekala rafalna paljba. U tihoj noći čuo se samo smrtonosni mitraljeski rafal iz šumarka prema mjestu gdje je Bilal mirno stajao i čekao da dođu po njega. Nije imao vremena da reaguje, pokosili su ga rafali. Tijelo je ostalo da leži beživotno na zemlji.

Nijesu ni došli da provjere da li je mrtav, toliko su bili sigurni u sebe. Potjernica je povučena, ”ubica” njihovog saborca je napokon likvidiran.

Kroz selo se ubrzo pročulo da je ubijen Bilal Osmanović. Njegovo tijelo ležalo je danima na mjestu gdje su ga dželati ubili, a vjerovao je njihovoj datoj besi. Od seljana se niko nije usudio otići gore u brda, da potraže njegovo mrtvo tijelo. Nedjelju dana poslije ubistva, tajno su otišli neki hrabri i odvažni Bihorci, zakopali ga na istom mjestu gdje je i ubijen. Shvatili su da je besa bila i ostala samo riječ i ništa više. Negdje sredinom osamdesetih godina kosti Bilala Osmanovića su iskopane i obavljena je dženaza u Trpeškom groblju. Očevici tvrde da su kroz kosti nepravedno ubijenog Bilala vidjeli sedamnaest rupa, što znači da ga je toliko metkova usmrtilo.

Priča je napisana po istinitom događaju iz Drugog svjetskog rata. Ime ubice nepravедno ubijenog Bihorca poznato je autoru. Ovo je spomen svim nepravедno optuženim i ubijenim osobama.

Biljška o autoru

Mirveta Islamović rođena 1966. godine u Beranama, Crna Gora. Osnovno i srednje obrazovanje završila je u Beranama i u Visokom. Piše poeziju i prozu. Prvu, zbirku pjesama "Napeta koža" objavila je 2011. godine u izdanju LimesArta iz Prijepolja. Druga zbirka pjesama, "Slobodno srce", u izdanju Galerija Spirala (Priboj 2013).

Zastupljena je u zbirkama: Kapija istoka i zapada (Sarajevo 2010), Duhovna konekcija (Sarajevo 2011)

i Izvan dometa (Sarajevo 2013), Stihom govorim I, II, III (Bijelo Polje 2012/2013, 2014), Valentinovo, More na dlanu (Zagreb 2013). S kratkim pričama "Uramljena sjećanja" i "Brezova metla" ušla je u zbirke priča inspirisanih Bihorom. Zajedno sa književnikom Ševkom Kadrićem učestvovala je u prevodu sa švedskog na bosanski jezik knjige "Jag är Zlatana Ibrahimović", švedskog pisca i novinara Davida Lagergranza. Prevedena knjiga "Ja sam Zlatan Ibrahimović" objavljena je u izdanju Buybooka, Sarajevo 2012.

Član je Udruženja za kulturu Novo Sarajevo (KNS) i Udruženja Stihom govorim Bijelo Polje. Učesnica je "Zavičajnih staza Bihor 2011, 2012/2013", Petnjica, Crna Gora. Živi i stvara u Norrköpingu, Švedska.

Remzija Hajdarpašić

IME

Adem, Senad, Esad – to mi majka i babo nadijevaju ime. Bliži se dan moga rođenja i sve češće ih čujem kako prebiraju i traže što ljepše ime; pominju i neka koja su nosili čuveni i silni ljudi iz našega kraja.

– Lijepo je ime Safet, nekako meko zvuči – predlaže majka.

– Pradjed mu se zvao Jusuf, bio je viđen, nije mu bilo ravnog s ove strane Lima – kaže babo.

– Muhedin je lijepo ime i nekako je naše... – nana će kao iz nehata, a zapravo se obraća dedu koji je umeradio da me nazove Halilom.

– Ismet – nakon kraćeg razmišljanja, opet će nana.

– Samo da se on rodi, znam ja koje ću mu ime dati – dedo se udara po koljenu i izlazi iz kuće. Ranije bi ponešto nani i popustio, ali sada kad ga godine sve više pritiskaju postao je krući nego ikad. Uostalom, predugo me čekao da bi dozvolio da prvom unuku neko drugi da ime.

Uz majčin vrisak i moj plač dođoh na svijet. Gdje se tako dolazi? Na pozornicu budala tvrdio je Šekspir. A ja čist, neuprljan grijehom, tu kraj majčinih grudi znam da sam došao među svoje. Nana me krišom pogleduje da ne odem *na oči* i ponavlja: mašala, mašala... Babo, toplim pogledom grli mamu i ljubi mene u plavkast obrašćić...

Vidi, vidi – dedo plače. Zar ta starina što je junački pobjeđivala: glad, mnoge bolesti, nepravde i dva rata da sad plače?

Dolaze da čestitaju: amidže, daidže, tetke, strine, komšije, babovi kolege, dedovi prijatelji... Dolaze i čašćavaju. Bože, krasan li je svijet na koji sam došao, mislim i trzam ručicama.

– Tek pet napunio a zna i slova i brojeve – hvali me babo poštaru.

– Kako se zoveš, junače? – naslanjajući svoju veliku šaku na moje rame pita poštar.

– Džafer – gruhnem koliko sam mogao svojim nejakim glasom, onako kako me dedo učio. Dedo, koji je te zime otišao negdje – negdje daleko, nikada se više nije vratio, ostao je samo utaban snijeg na putu prema džamiji.

Nana se sprema na isti put. Kaže čeka poziv svevišnjeg pa da se pridruži dedu. A ja vidim da se nani ne žuri.

– Samo da mi poziv ne stigne prije no ti završim džemper, Fikrete – veli nana.

– Oplešću ja Rasimu šal i rukavice za zimu – obećava mojoj majci.

Obećava nana puno toga, vidim da će je dedo još dugo čekati.

Primiče se septembar, kupim prve zrele plodove vjetrom oborene s naše ranice. Čujem strina ma doziva: – Fevzija...

Trčim joj u zagrljaj; znam nešto mi donosi, tako me ona zove kad ima štogod za mene.

– Poljubi strinu pa da vidiš šta sam ti kupila u gradu. Ljubim je a virim šarenu torbu iza njenih leđa.

– Vidi kako je lijepa, Iljaze.

– Jeste, strina – grlim je, i ponovo ljubim, dva puta.

Prvi dan škole. Porastao sam danas barem podlanicu. Klupe mirišu, tabla velika kao livada u Ciglenu, a učiteljica nasmijana, proziva nas, ustajemo i sjedamo, evo prozva i mene.

– Nijazim!

Ustajem, podižem se na prste da me učiteljicine oči bolje vide. Te divne oči gledaju sada samo mene. Ljepše oči ima samo jedna djevojčica iz drugog odjeljenja, a na

odmoru je baš mene pitala kako se zovem.

– Rifat – izgovorih tako tiho da bi se dedo namrštio da je čuo. Ne zna on kako kike svilom podvezane znaju da utišaju i prekinu glas.

Bio sam u petom kad me ona ista djevojčica s kikama pozvala da je otpratim do kuće. Rano se smračilo pa je strah da ide sama.

– Lijepo ime imaš – izgovoriše usne tako dražesne da sam se plašio gledati u njih.

– Zvezdan. A kako bih se drugačije večeras mogao zvati?

To je veče jedna zvijezda pala na moj preplanuli obraz i podsjekla mi noge, te sam dugo stajao u mjestu posmatrajući okićeno nebo nad Bihorom.

Gotovo deceniju kasnije stojim pred oltarom, pogađate, pored one djevojke s kikama i slušam riječi našeg paroha „vjenčava se božji rob Tomo...“.

Sina prije godine dobiti to je nešto. – Svaka čast, Fikrete! – čestitaju mi ljudi a ja se više kćerki obradovao, možda zato što moj otac nije imao ženske djece.

Hladno februarsko jutro. Tapkam u mjestu pred šalterom na željezničkoj stanici.

„Beograd-Bar“, „Do Užica...“ ljudi kupuju karte iz reda preda mnom.

– Do kuće – kažem.

– A gdje je to? – pita me čovjek u uniformi, što prodaje karte.

– Tamo gdje sam se rodio. Dal’ ikom kuća može biti drugdje?

Ulazim u voz s kartom u ruci *BEOGRAD-KUĆA*, *nepovratna*, a onda sva moja lijepa imena:

ESAD, ILJAZ, FEHIM, ŠEĆO, RIFAT, SENAD, ISMET, ADEM,

HALIL, MUHEDIN, SAFET, DŽAFER, RASIM, FIKRET, TOMO, FEVZIJA, NIJAZIM, ZVJEZDAN, JUSUF.

Tek što sam sjeo na svoje mjesto primijetih da je voz havetinski tih. Krenuo je bez buke i da nije brojnih polja snijegom prekrivenih što se redaju jedno za drugim ne bih znao da li stojimo ili idemo. Sve je danas nekako bijelo: grad, polja, magla... čak i lica ljudi što na stanicama izlaze i ulaze, čudno bijela i bez ikakvih crta na njima. Sve me ovo podsjeća na smrt. Samo je smrt ovako bijela. Čuj smrt, šta mi to pada na pamet, rano je meni za smrt. Nijesam sina ženio, nijesam svojoj kćeri svate dočekao... ne, ne, rano je meni. Još par stanica i eto me kući, eto me u moj Bihor.

Voz najednom stade. *Štrpci* – čitam s table na stanici. Čudnog li imena, brate mili.

Grobnu tišinu u vozu kidaju nečiji koraci olovno teški, kao udarci malja primiču se sve bliže. Vrata se otvaraju i on ulazi.

Šiljasta njuška koja se neprestano vrti i njuši završava se okruglom petorkom kao kod svinje. Noge tanke, s kopitama, a pozadi visi rep šiljast i dugačak. Po rogovima što mu strše na glavi i po tome što nije bio bjelji od dimnjičara vidim da je to vrag – sjetih se Gogolja. Drži odnekud moju kartu, onu gdje piše BEOGRAD–KUĆA, nepovratna.

– Neka izađe...

– Stop! Stani, vraže, ne prljaj moja imena tvojim poganim jezikom, evo izlazim.

Voz zamiče u smrtnoj bjelini a meni žicom vežu ruke. Uinat vragu dižem glavu visoko i gledam u sunce a ono veliko, veliko i crveno. Ovdje je Bosna a u Bosni je sunce crveno. Da, Bosna, zemlja u kojoj se tuga, jad i bol pretače u pjesmu, ali zemlja u kojoj se danas ne pjeva... Maramom crnom kao život siročeta vrag prekri sunce. Hoće da ga ukrade. Zasijaće ono ponovo, znam. Mjesec je ovom vragu pobjegao pa će i sunce zbaciti maramu crnu.

– Hajde! – vuče me negdje vrag prokleti.

– Stani, stigli smo!

Neki mi prasak raznese grudi i eno sunca, i ja njemu sve bliži. A dole na snijegu moje tijelo i krvav trag vraga što k novim vozovima hita. Taj će ga trag do sudnjeg dana pratiti, tim će mu tragom potomstvo hodati, tim će ga tragom pravda stići.

Ne, ne plači, sine moj, no traži kosti babove po Bosni razasute. A kad mi zlatan grumen na tihtate budeš bacio glavu gore! Neka kažu junak je Fikretov sin. Ne kvasi obraze, kćeri moja, te divne obraze zbog kojih govore najljepša je Šećova kći. Osmijehom lice zakiti kad budeš nevjestinsko kolo vodila.

Ne, ne plačite, djeco moja! Nek plaču djeca onih što vraga meni poslaše.

Bilješka o autoru

Remzija Hajdarpašić rođen je 1967. u Vrševu, Petnjica. Osnovnu i srednju školu završio je u Rožajama, a diplomirao na Mašinskom fakultetu u Prištini.

Jedan je od osnivača revije *Bihor*, u kojoj je objavljena njegova prva priča: *Zakopano zlato*. Autentičnim jezikom i fabulom oduševio je mnoge čitaoce pa su *Zlato* preuzeli i objavili renomirani izdavači Crne Gore i Srbije, te revija namijenjena

dijaspori u Americi. Pomenuta priča ušla je i u *Antologiju savremenebošnjačke pripovjetke* štampanu 2011. u Skoplju. Za priču *Harun* dobio je Specijalnu nagradu Zavičajnih staza za autentičnost pripovijedanja 2012. godine. Priče *Izgubljeni um* i *Harun* ušle su u *Antologiju savremene bošnjačke pripovjetke* za 2012. godinu. Pripovijetka *Očeva kletva* objavljena je u nastavcima u reviji *Bihor*.

Priprema zbirku u kojoj će se, pored poznatih, naći i nove priče inspirisane Bihorom.

DRUGONAGRAĐENA PRIČA

Nada Bukilić

NA OBALAMA U ZEMLJI DOBRIH LJUDI

Petnjička glavna ulica se nije vidjela od vode i blata. Sa lijeve strane, kao usađena na tuđu među, za ovakav dan neočekivano bijela, stajala je povisoka kuća sa otmjeno izvedenim prozorskim okvirima; iza njihovih stakala u kišu su gledale mrtve, nepomične zavjese; podno kuće i naniže, niz razlokanu ulicu, uz podzide koje, valjda, imaju ulogu trotoara, voda je gurala porazbijane gajbe od tanke iverice – ostatke improvizovane pijace – a po vodi su se razmilili komadi preostalog, ugnječenog povrća i kao male, prevrnutе lađe, otimali vodenoj sili. Sa desne strane ugledah čovjeka koji je trčao, mokar i crn, ali je glavu štitio nekakvom povelikom knjigom i to kao da je baš knjiga jedino što je ikada izmišljeno za odbranu od kiše; trčao je kao da kliza – sigurno i sviknuto – ko zna koliko je cipela izlizao pod petnjičkim kišama! Konačno, obradova me u ovoj vodenoj pomami i u varoši u koju prvi put dolazim, nisko izgrađena i čeomice zastakljena gradska kafana – iako je po satu tek prošlo podne, mutna kiša je ubijala svaku svjetlost i skromne lampe iza kafanskog stakla, kao četiri mala svjetionika, zablistaše pred mojim očima. Sa mnogo nade otvorih kafanska vrata...

– Dobar dan – rekoh.

Kao da sam im dala naredbu, svih petoro prisutnih otpozdraviše jednim glasom. Znatiželjnim.

Šarm svih malih mjesta – onih varoši što su skrite od

puteva i pruga ili su uobraženo osamljene i ukliještene između kakvih bliskih brda – jesu iznenađene i znatiželjne oči domaće čeljadi. To zna da zabavi, ali i da zbuni pridošlicu. Potrešena zbog novih, a sada sasvim mokrih i prljavih cipela, ostavih kišobran u dovratku, malo otrijeh jaknicu, skidoh je i sjedoh za prvi slobodni sto. Ustvari, osim onog za kojim su sjedjeli pomenuti, svi su stolovi bili slobodni i bilo ih je previše za ovako mali prostor. Još zbunjena, zabavih se pretraživanjem sopstvene tašne – prevrtala sam po njoj kao da nešto veoma važno tražim, al' eto vraga pa ne mogu naći. Davala sam vremena posmatračima da me dobro razgledaju – oni su već bili nastavili razgovor, ali zbog pojedinih naglašenih riječi, znala sam da su se i sve one ostale, one izgovorene podtiho, odnosile na mene. Nagađali su ko bih mogla biti, otkud ja tu, šta me je ovamo donijelo. Tražili su u mojoj kosi, na čelu i u pogledu neki poznati trag, neku boju po kojoj bi me prepoznali i po kojoj bi odredili ko sam i čija sam...

– Izvolite – reče kratko neko pored mene.

To se, a da i ne primijetih, ka meni došetao konobar. Savijen blago nauznak, u demodiranoj, ali čistoj košulji i sa davno ispisanim blokčedom u ruci, stajao je kao pelikan na vjetru, ljuljajući se čas udesno, čas ulijevo. Jedva razabrah da je i njemu situacija nelagodna – zbog očiju uprtih u mene, sada je i on sam bio meta posmatrača. Ne valja sad da bude preljubazan, ne ide to; a opet – ako je već konobar – mora biti uslužan i fin. Pogledah mladića i on blago porumenje. Osmjehnu se i jamice sa obje strane njegovih usana, još više raznježiše duge i uske mladićke obraze. „Kakva nevinost“, pomislih...

***

Ukradoh, eto, tuđu misao; mislim – to o nevinosti.

***

To je Amir govorio meni u raznim situacijama: dok smo sa kioska krali novine uz rane jutarnje zrake, jednog minolog proljeća – čisto zbog studentske zabave, a ja se pretvarala da me je strah, da mi je neprijatno; kad sam ga krila od gazdarice u plakaru svoje sobe, pa se on zacenuo od smijeha, a ja premrla od stida pred starom ženom; kad sam mu nosila cigarete u bolnicu i rekla doktoru da sam mu sestra i da „moram da mu dam ono što mu je majka poslala“; kad sam kupila karte za bioskop – za pogrešni, već odgledani film; kad je tražio pastu za zube a ja mu, kao greškom, dodala onu za brijanje... kad smo, umorni od ludih, mlađanih dana, do dugo u noć zajedno ćutali i čvrsto zagrljeni disali jedno drugom u grlo, sve dok se ne postidimo, posramimo zbog blizine i topline, i zaspimo...

„Kakva nevinost“, šapnuo bi mi Amir na jastuku. „Kakva nevinost“, govorio je, češljajući mi tek opranu kosu. I nije bilo u tim riječima nimalo muške oholosti, ni traga, ni nagovještaja nadmoći ili kakve sebične, uskogrude poruge – bila je to rečenica koja je značila i obuhvatala sve...

***

– Upaljač! Treba mi upaljač – rekoh konobaru. I za tren oka, pet upaljača zaiskriše oko mene. Trebalo je samo da nešto zatražim i da se domaći okupe za moj sto. Ponudih ih da sjednu kod mene, što veoma lako prihvatiše. Na svoju ruku mi naručiše čaj. Prva me saleće krupnooka žena, sa krupnim loknama oko okruglog, veselog lica: odakle sam i šta radim tu, koliko ostajem, kod koga sam došla...

***

„Zbilja, kod koga sam ja došla?“ Ni poziva, ni telefonskog glasa, ni pisma, da me dozovu ovamo. Pa, kod koga?

***

– Amire, koga imaš ti kući? – pitala sam mladića koga sam tek upoznala. Doveo ga je među nas neko iz društva. Nije da me je baš interesovalo, nego sam htjela okrenuti te plave oči ka meni – ta dva sjajna neba sa zvjezdicama u sredini. Bili smo, cijelo naše studentsko društvo, na izletu u okolini grada, i bio je to tek treći dan nove godine – svjež, hladan, ali svijetao i obećavajući, pun nade, pun slutnje i drhtanja. Smrznute grančice niskog drveća oko nas, usamljeni, zaleđeni bor, par povećih krša i led na sve strane, pucketali su i podrhtavali, bilo je oštro i klizavo pod našim nogama. Neke su ptice iznenada izlećele iz granja i ja sam sagla glavu uz Amirovo rame...

– Ne boj se, otoše...

“Otoše”? Odakle je ovaj, majko sveta?

– Imam oca, majku, tri brata i dvije sestre; imam i... nanu... eto, njih. A ti?

– Ko ti je ta nana, majke ti?

– Pa, nana! Baba!

– Aaaaha, razumijem! I ja imam nanu! I jednu jedinu sestru, i nemam više nikog svog!

– Pa, jesi li zato ti tako tužna?

– Tužna?

– E, kad god te vidim, ti si ka' tužna vrba nad firom – zamišljena, sama, vidim – ćutiš ili pričaš sama sa sobom...

– E? Nad *firom*?

– E, e! I kad se smiješ, i kad se... kad se nešto šališ... izgledaš kao svi usamljeni ljudi...

– Uh, ti si me ono baš, baš analizirao?

– Jesam – reče i ode za drugom koji ga je ushićeno zvao. Na ploči od leda, u sasušanim, gotovo crnim grančicama, nađoše ugniježđenog ptica... Samog.

Nakon ovog susreta, nakon saznanja da Amir ima punu kuću i nanu pride, svi oni, bar u mojim mislima, postadoše i moja porodica. To što je ja, slutili smo, nikada neću upoznati, nije mi smetalo da je zamišljam kao neku daleku stanicu do koje stižu brojni vozovi, koje ja ispraćam; stanicu na kojoj silaze meni nepoznati, a dragi ljudi, na kojoj jedna nana širi ruke i dočekuje plavookog unuka... I od te slike mi je bilo toplije. Osnažena i ugrijana, slala sam u Petnjicu mnogo vozova – sve moje misli su bile igra treperave mladosti i mlade ljubavi. Uostalom, odavde, iz daljine, i Amirova i moja varoš bile su na istom mjestu – u Crnoj Gori. U našoj maloj zemlji, u zemlji dobrih ljudi...

– Budalice, u moju Petnjicu ne idu vozovi...

***

Da li smijem pitati za njega? Što ako je, recimo, oženjen? Hoću li zvučati nepristojno i nedostojno? Ili, ako je... ako je blizu, tu, i ako bi mogao odmah doći?

Pa, počeh izokola: smjenjivala sam više tema – te dolazila ovdje kao mala, te čula ovo, te vidjela ono... Sa nadom da će se ljudi za mojim stolom za nešto zakačiti i polako odmotavati dio po dio priče, sve dok neko ne pomene Amira... Na koncu pomenuh i grad u kojem sam studirala i – počeh priča: tamo je studirao ovaj, pa onaj,

pa ćerka od nekog, pa je nečija žena baš otuda... Rekoh:

– Poznavala sam jednog...

– Da nije Rešad?

– Ne. Nije se tako zvao. Nešto drugačije, ali...

– Amir?

– E, da, „sjetih se“. Amir.

– Amir, onaj, bre, što je imao one lepe, bijele zube? – upita žena.

Onda svi stadoše da utvrđuju koji je Amir u pitanju, ali mene posebno zabavi kombinacija ekavice i ijekavice – tako je Amir govorio i nije bilo načina da ga išta naučim po tom pitanju. Njemu je snijeg bio „beli snijeg“, i sve što je bilo lijepo, bivalo je „viđi kako je lepo“... Podvaljivao mi je namjerno govoreći *petnjičkim* jezikom i kad ne mora i ne treba, i pišući mi na tom istom jeziku, duga *lepa* pisma, na *belom* papiru...

***

– Amire, šta je najljepše u tom tvom kraju?

– Šta je najljepše? Najljepše su devojke...

– Osim njih?

– Osim njih... pa... Znaš kako: meni ti je najljepše kad legnem na brijeg podno kuće; legnem i gledam u nebo: u zimu je sifkasto, a spušta se da ga mo'š poljubiti'... ležim, a na sve strane oko mene beli se onaj silni snijeg. Onda, u proljeće – legnem na isto mesto, u meku travu, i gledam gore: nebo sad skroz plavo i visoko, niđe kraja, bre... a oko mene, svukudije bele se bijele rade i drugo cveće...

I onda ja zamišljam i taj beli snijeg, i taj bijeli cvet, i zamišljam: rastu u dolini voćnjaci, uz brijeg se pružaju njive sa kukuruzima, gore su bašte i bogati cvjetni zasadi, dolje su livade, preko njih utabane, uske staze...

– Znaš šta je, ustvari, najljepše? Najljepše je kad ujutru ustanem jer me budi sunce. Onda otvorim prozor i dugo gledam na sve strane – po glasovima koji dopiru do mene, znam i koliko je sati i je li stigao neko iz daleka, i da li je ko bolestan i da li se neko kasno vratio kući. Ko se posvađao sa ženom, ko je pogubio ovce... Onda vidim komšijsku kapiju – tu sam zbog krađe trešanja dobio od oca šamar, prvi i posljednji put u životu; pa vidim kosinu sa desne strane – tuda sam brao jagode i tu me je jednom pečila zmija – majka je plakala cio dan; onda pogledam lijevo – tamo raste jedna kruška za koju otac kaže da je i od nane starija, a za njenu dugu, poprečnu granu, što udara u ivicu kuće, đed mi je okačio prvu ljuljašku... Sa nje sam pao i morali smo kod doktora da me šiju. To mi je najljepše – svuda vidim moje djetinjstvo, pa su mi i ti teški trenuci ustvari lijepi – prošli su i samo ih se tamo mogu jasno prisjetiti. Najljepše je što sam ja tamo – moj. Valjda to, ne znam...

– Amire, zaboravio si – ti si moj...

***

Konačno, moji sagovornici utvrdiše koji je Amir u pitanju i malo mi laknu: *Lepe, plave oči i lijepi beli zubi? Jeste. I za doktora učio? Učio! Taj je!*

– A je l' ovdje kod vas stalno pada kiša?

– Neeee, bre, kakvi. Viđećeš sutra. Biće lep dan!

– Poslije ovakvog kijameta!? Pa, ni ulica, ni kuće se od vode ne vide...

– Ne briži, biće lijepo!

– E, da, ali ja ne mogu ostati do sutra... Nemam ovdje nikoga.

– Za to ćemo lako. Kod mene ćeš – reče krupnooka gospođa.

Pristadoh. Što da ne? Ovo je Amirov kraj. Tu je njegovo djetinjstvo, tu je zapisano sve što je doživio. Tu je i njegova stara nana. Nju, bar, moram da vidim.

***

– Više pričaš o nani nego o majci. Kako to?

– E pa, kako? Lako – majka nam je svima zajednička, a nana je nekako najviše moja. Ja sam njen specijalni unuk. Rođen sam prije vremena, majka je bila lošeg zdravlja, pa je nana preuzela brigu oko mene. Povijala me u pelene koje je sama tkala od najmekše i najbjelje vune, hranila me kapljicama mlijeka, kupala me u čajevima i travama... išla pješke dvanaest kilometara do jednog starog i čuvenog hodže, da joj da zapis za mene, pa se u povratku namučila i dobila tešku upalu pluća... A kad sam malo poodrastao, učila me je pjesme – znala ih je na desetine, učila me da čitam, da pišem, i uvijek mi je govorila da Alah za mene ima posebni plan i naročitu namjeru. I ja sam joj vjerovao. Željela je da, kad odrastem, budem ili ljekar ili pravnik, sudija. Govorila je: „Da sudiš ljudima, sine!“

– Kome drugom, nego ljudima?

– Pa, da, ljudima možeš suditi. Neljudima suda nema... to je htjela reći moja nana...

***

Pred samo veče kiša je stala. Nije bilo sunca – blistali su samo pojedini prozori, caklilo se lišće u mokrim krošnjama, mirisalo je okupano cvijeće i voda se polako povlačila i ostavljala nam mjesta da slobodno gazimo. Nebo se izigralo, umorilo i smirilo, vratilo zemlji što je bilo njeno i sad je sve – i ulica i kuće, i brijeg onamo i ljudi ovamo, baš kao i mačke i razbuđene noćne ptice, pijanci i djeca, baš sve – u toplom polumraku, u oživljenim glasovima sa svih strana, uranjalo u dugu noć.

Pitala sam svoju domaćicu da li je istina sve to što se priča. Da li, zaista, ljudi odlaze u tolikom broju? I zbog čega? Je li i njih strah od neljudi kao Amirovu nanu? „Ima svega“, rekla je. Umjesto jeda i jada, umjesto bola i tuge, bez imalo zazora i ljutnje ili kakvog, makar blijedog razočarenja, moja domaćica mi je pripremila krevet i obećala da ćemo o svemu sutra, kad svane dan. „Sad spavaj“, prošaputala je i na prstima, kao da sam tek usnulo dijete, polako izašla iz sobe. Još par trenutaka sam čula žamor u kući, a onda sam na vezenom jastuku, kao među cvjetovima, onim Amirovim – *lepim* i *belim* – zaspala još jednom plačući za njim, plačući za njegovom kruškom i ljuljaškom...

Odselili su svi. Pobjegli od dobrih ljudi sa druge obale. Samo je nana tu – na svojoj zemlji: na seoskom groblju.

***

Osvanuo je dan onakav kako su mi ga u kafani već opisali – *lep* i topao. Dan za upoznavanje Amirovog kraja. Za upoznavanje samog Amira.

Brzo se organizovala grupa koja se ponudila da me *svukudije* prošeta. Krenuli smo od džamije: preda mnom su se u nizu ređale prazne, opustjele kuće, gola dvorišta sa davno zaboravljenim i ugaženim baštama... Nije bilo djece.

Pričali su mi istoriju kraja, pominjali anegdote i dosjetke, ali mene su ubijale te prazne, započete i nikad dovršene kuće, pusta dvorišta, sada suvišne ograde i kapije... Kako li je tek tamo gdje rat tutnji iz sve snage?

Stigli smo u Amirovo selo: kuća njegove porodice, velika i žuta, ponosno stoji uvrh brijega. Njen je ponos poput ponosa udovice – oguljenom ljepotom samo podsjeća na neke srećnije dane i što je to podsjećanje življe, upečatljivije, to žal za srećnim danima biva veći i porazniji. Niko na kući ne otvara prozore i oni, predsamrtni, iz mraka svoje tuge, gledaju u zeleni brijeg pod sobom, u udaljene, tuđe njive i prosutu dolinu bez glasa. Nema ni jeka ni odjeka. Cijelom selu nema ni u nebu ogledala.

Sve što čovjek stvara krhko je i slabo. Decenijama što je gradio i stvarao, svene za jednog jedinog ratnog proljeća. Bijedna je čovjekova snaga. Samo nas ta bijeda i tjera na izgradnje novih mostova – to se mi nadamo da će pod mostovima proteći sva zaostala glibež, da nas ne dodirne. Da će otploviti daleko od nas bez posljedica, jer se jedni drugih bojimo. Ako neko pripremiti mostu, umjesto da ga brani, čovjek se hvata svoje obale...

A na Amirovoj obali sam našla skrhano stablo stare kruške, starije od nane. Poprečna, dugačka grana koja je grebla zid kuće, odavno je slomljena – samo njen krnji ostatak, kao sakata šaka, umorno na vjetru maše onima koji su je ostavili. Između stabla i kuće sve se zatravilo divljom travom i korovom – ni traga mjestu gdje su se djeca igrala. Urušena ljetnja kuhinja, skršeni daščani zidovi, oronula ograda, zaboravljene stubes i, tamo podalje, jedan samar u kome su ose našle dom. To je sve što je ostalo od Amirovog djetinjstva. Za samo jednog priratnog proljeća.

Pogledom tražim lijepo, *belo* cvijeće, do njega mogu lako *peške*: ni stotinjak metara od kućnog praga, prostiru se niz brijeg, kao počasne straže bez smjene i zamjene, hiljade bijelih cvjetova. Ne mogu da odolim – liježem među cvijeće i gledam nebo. Plavo je i visoko, nedodirljivo. Uz kosu mi mirišu trave. Čujem kako šušte bubice, čujem igru leptirova. Onda zatvorim oči i stavim šake preko ušiju – sad, kao kažnjena, još bolje vidim to plavetnilo, još jače čujem i zujanje buba i pjesmu trava. Vidim i čujem kako živi Priroda, kako njena pluća upijaju talase vazduha i kako joj se iz utrobe rađaju novi korijeni, nova njena djeca. Ma šta da se čovjeku desi, ona ostaje ista – istrajna, uporna i uvijek nova, neosjetljiva na sve ljudske patnje, na sva stradanja. Zamišljam – u dalekom, stranom svijetu, među neznancima, moj Amir sanja svoju udolinu, brijeg i cvijeće, djetinjstvo i krušku stariju od nane...

– Ko si ti? – viknu neko iznenada. – Šta hoćeš tu?

Uspravih se. Sa vrha brijega ka meni je mahnitom brzinom trčao mlađi čovjek. Vrtio je rukom kao da u njoj nosi veliku zastavu. Gledala sam ga, nijema kao trava oko mene. Svi potrčaše da ga uhvate i smire.

– Neka, neka! To nam je musafir, ne valja se tako...

Čovjek se malo primiri, čak se i osmjehnu, ali mu je u očima još bilo one žive ljutnje, još je sijevalo sa naoblačenog lica.

***

Zbilja, šta hoću ja tu? Zašto sam došla? Jesu li ovaj brijeg i njegovo cvijeće, ova žuta kuća i kruška, starija od nane, jesu li oni moje uspomene, moje djetinjstvo?

O, moj Amire, pa ovdje ničeg nema! Šta si ti ovdje, zaboga, volio? Pa, tu su samo livade, njive, brežuljci, livade, njive, brežuljci...

Zar se mogao takav čovjek roditi ovdje – na travi, na njivi, u šumi? Pa neka i sam dženet izgleda ovako! Ili je takav mogao samo ovdje i da se rodi?

Reci mi – je li tebe moglo da razgradi jedno priratno proljeće? Jesam li ja ovo došla da prođem preko mosta, a da me glibež ne dodirne, ili sam, već okaljana tuđim grijehom, grijehom mučnim i velikim, došla da se poklonim tvojim uspomenama i tvojoj izgubljenoj ljuljašci sa kruške?

A ono je među nama, Amire, bila obična svađa, najobičnija svađa. I vidi dokle smo stigli...

***

– Musafir, je li? O, pa, bujrum, bujrum.

Međutim, čovjek se naglo predomisli i upita me:

– A kojim poslom?

Ja prećutah.

***

Tačno u podne iz Petnjice je krenuo autobus za Berane. Tužna kao *vrba nad firom*, vraćam se na “svoju” obalu. Ja, tvoja bezvjernica.

***

– Amire, ako ti je to važno, neću više biti nevjernica, nego ću otići u tu tvoju crkvu i tamo ću odabrati neko lijepo ime, pa ću biti kao ti...

– Budalice – nisi ti nevjernica, nego bezvjernica. I kod nas se ne ide u crkvu, nego u džamiju...

– Crkva, džamija, raj, dženet... isto ti je to sve!

- Jeste, kad sudiš o ljudima...
- A voliš li ti mene?
- Volim.
- Kao neku huriju?
- Kao vilu.
- Više od... od Godočelja, Rastodera... Ramčilovića... i kako ti se već to tamo zove – od cijele Petnjice?
- Više od cijelog Bihora!
- I ja tebe! I uvijek ću te više voljeti od cijelog Bihora! Zauvijek!
- Kakva nevinost, kakva naivna nevinost...

Bilješka o autoru

Nada Zogović Bukilić rođena je 1964. u Peći, Kosovo, gdje je provela rano djetinjstvo, u porodici prosvjetnih radnika. Dolazak u Podgoricu (tada Titograd) poklapa se sa početkom školovanja – tu je završila osnovnu školu i gimnaziju. Na Filozofskom fakultetu u Skoplju studirala je pedagogiju, ali nikada nije radila u prosvjeti. Njen radni i životni put bili su drugačiji.

„Uronivši cijelim srcem u događaje koji su – nakon prevrata i moralnog potonuća Crne Gore – spašavali sudbinu ove države“, Nada Bukilić se vrlo mlada našla u redovima Liberalnog saveza Crne Gore, postavši prva žena

predsjednica ove snažne antiratne i antinacionalističke stranke, te portparol i član najužeg rukovodstva (1993-1997). Tada počinje i njena, uslovno rečeno, novinarska karijera, i mada je mnogi smatraju novinarkom, ona to nikada nije bila – njeni tekstovi su uvijek podupirani literarnim, publicističkim i esejističkim kvalitetom, pa je otuda najčešće i pisala kolumne („Liberal“, „Monitor“, „Polje“, „Onogoštstandard“, „Montenegro Famyli“) zbog kojih je i stekla status priznate i poznate spisateljice, a što je doskoro bila „rijetka ženska vrsta“ u Crnoj Gori. Takođe, Nada Bukilić je bila operativna urednica magazina za kulturu „Montengro MobilArt“, ali i njegova istaknuta i veoma cijenjena kolumnistkinja. Par godina je bila urednica redakcije na Radiju „Gorica“, a kasnije autorka i urednica dokumentarnih serija/emisija na TVCG, te scenaristkinja i autorka nagrađivanih kratkih dokumentarnih filmova *Dom* i *Kolijevka* (specijalna nagrada za umjetnički dojam i inovaciju na festivalu etno-filma u BiH) i dokumentarnog filma *Podgorica, moj grad* (nagrada opštine Podgorica 2011). Značajan doprinos dala je Dokumentarnom i Satelitskom programu Javnog servisa CG, posebno kao autor i urednik reportaža o petnjičkom kraju i ljudima, o sudbini „drugačijih“ i „nevjernika“, što je uz konstantnu fascinaciju sudbinom i istorijom, tj. političkom kulturom i etikom Crne Gore, jedna od osnovnih tema u njenom spisateljskom stvaralaštvu, još od vremena snažnog i uticajnog djelovanja u redovima LSCG.

Trenutno, Nada Bukilić je glavna i odgovorna urednica časopisa „Inflight“ Podgorica.

Djela: drame: *Ovo oko nas* – druga nagrada na konkursu Kraljevskog pozorišta „Zetski dom“ Cetinje, *Karusel: Jelena Savojska*, te prvonagrađeni scenario za TV seriju *Prstenje*.

Objavljene knjige: *Karusel, Prstenje* (drame); *Kratke priče*, kao i brojni eseji, publicistički radovi...

Svi smo djeca jedne zemlje

(izvadak iz besjede povodom nagrade Festivala)

Prije tri godine, sa TV ekipom boravila sam prvi put u Petnjici i tada upoznala ljepote ovoga kraja, dobre ljude zbog kojih se osjećam kao prijatelj među prijateljima.

Samo zbog tog osjećanja sam se i odvažila napisati priču koja se veže za Bihor, za Petnjicu, za vas - u meni je snažno osjećanje da smo svi mi djeca jedne zemlje i da ničija sudbina nije bez odjeka u sudbini onog drugog, i ničija sreća nije imuna na sreću komšije, druga, brata...

Dakle, priča koja mi je, evo, donijela petnjičku *slavu*, moje je najiskrenije iskazivanje bliskosti i ljubavi prema vama. A vi znate da su za dobru priču - sem dobrog pera i spisateljskog iskustva - potrebni inspiracija i čitaoci! Zato se nadam da ćete vi, koji je budete čitali, prepoznati i razumjeti sva moja osjećanja, saosjećanja, potrešenost, sve ono što me je dirnulo i što se zauvijek usadilo u moje ljudsko iskustvo - bilo kao nevolja koju su doživjeli ljudi moje domovine, bilo kao ljepota i radost koju međusobno dijelimo. Jer, ja nemam drugog načina da vam pokažem svoje poštovanje.

Nada Bukilić

Savremene teme

DONATOR NAGRADE ZK-BIHOR, Luksemburg

Faiz Softić

MUTNA VODA

Prije zore, odmah poslije prvih pijetlova, majka me probudi i veli, a kao da ptica cvrkutnu: – Hajde, vrijeme je da se spremate – te otac moj predobri i ja ustadosmo ispod toplih jorgana i počesmo teturati po hladnoj i slabo osvijetljenoj sobi. Lampa je, kao na samrti, žmirkala na drvenom stolu u samom ćošku sobe, jer je majka, da ne bi smetala onoj preostaloj usnuloj djeci, bješe skinula sa eksera na zidu iznad naših glava i ponijela na sto. Tiho je moja mati koračala, skoro na prstima, i njen korak se nije osjećao koliko osjeća li se let leptirice dok kruži oko lampe.

Prije nego izađoh iz sobe da se umijem na česmi ispred kuće, okrenuh se i pogledah lica moje braće i sestara što su, nabijeni jedno uz drugo spavali na dušecima, a svjetlost lampe se igrala po njihovim obrazima ispisujući noćne šare. Spavaju moje sestrice i sanjaju; spavaju moja braća i sanjaju. U sobi je još mrak, prolječni mrak, koji jedva razbija naša lampa na kojoj je majka podobro uvila fitilj.

Izlazimo iz kuće; prvo otac, a onda za njim ja – danas ću mu biti desna ruka. Ide se u varoš, na pijacu...

Pada kiša i napolju je sve mokro: kamenje ispred, zemlja i trava iza kuće, mokre su grane zukve i sa njihovih kratkih listova padaju krupne kapi i razbijaju se o kamene ploče oko stabla. Milioni kapljica su u zraku; jedna za drugom lete prema zemlji; evo, kvase i moju kosu.

Otac mokri blizu kuće: šoro-boro, šoro-boro – čuje se iza plotu o koji se, onako sanjiv, pridržava.

Umio sam se, a majka već izvodi konja i duboko uzdiše. – Kako ćete, dijete moje? – veli, pa nastavi: – Svunoć je lilo, kako ćete na Lješnicu...?

– Jesu li ovce pojele žito? – upita otac i ne okrećući se prema njoj, na što mu ona odgovori da jesu i da im je i vodu sipala u kalice. Otac zijevnu, a kao da reče: sve si uradila kako treba...

– Ovdje vam je hljeb – veli mati i za samar na konju priveza torbak. – Imaju i nekolicke jabuke, uzmite ih kad se budete vraćali... pokvasite usta – majci drhti glas... Dobrih pet sahata hoda je do čaršije, a isto toliko i nazad. Majka brine.

Istjerasmo osam ovaca iz štale i krenusmo. Otac naprijed vodi konja, dok ja tjeram ovce za njim, a onda se on baci na samar, ošinu kljuse prutom i veli: – Hajde, pohitaj, tjeraj tu ovčadiju... – I ja stadoh šibati vitkim brezovim prutom po mokrim runima. Ovce su potrčkivale i zastajale, kao da su negdje ispred osjećale divinu. Balja – tako smo zvali jednu, kojoj nemaše ravne za zijana – sama bi se odvojila od stada i strčala dole u Halilovu livadu pa oštrim zubićima kao makazama stala zasijecati pitomu travu. I nju smo riješili prodati.

Kad malo odmakosmo od kuće, ovčice pognuše glave i oslonjene jedna na drugu, kao da se došaptavaju, ujednačiše hod prateći konja na kojem jaše otac i ponekad ih vabne, na šta one podignu glave, ispruže uši, ali ih ponovo spuste i nastave sitnim korakom.

Kiša i dalje pada. Otac se zagrnio sivom ceradom niz kojuklizivlaga, a jaimammalužitukabanicukojameštiti.

Kod Hanifovog stana pristigoše Korićani, a nešto dalje pridruži nam se još nekoliko ljudi koji su kisli hitajući kaljavim putem. Nijesu kislja samo njihova odijela, već i njihova volja za razgovorom. Jedva se pozdraviše. Šlaptali su po žutim baricama i ćutali. Kroz mokr zrak provlačili su se strukovi mirišljivog duhana. Svi oni tjerali su ponešto od stoke; neko je vukao tele koje se opiralo ispružajući vrat i balježalo pa se, na kaljavom putu, pušila topla biljega. Najviše je bilo onih koji su tjerali po nekoliko ovaca, pa su se kao đindusi bačenog đerdana, cijelim putem bjelasale žive gomilice.

Na Velikoj ravni blizu Hazana, gdje se cijeli kraj lomi na dvije polovine pregrađene šumovitim brdom, zanemoga konj Rahmana Kalikuće, opruži se i stade zijevati. Gledamo kako mu bijela pjenuška narasta iz poluotvorenih usta, i topla bala klizi u blato. Konj je napredan, i bijel kao labud. Još jednom pokuša da podigne silnu repinu ali – ne moga. Ubrzo crče! Rahman spusti kapu na čelo i stade razvezivati sedlo. Sedlo na kojem je do maločas jahao i sa kojega je preticao i ljude i stoku, i sve živo i neživo, sada je držao u svojoj ruci, a glatka i mokra leđa mrtva konja-labuda puše se kao i one juneće balege u hladnom blatu. Ovako mrtav, bijelac izgleda još silniji.

– Aih, aih, jazuk. Veliki jazuk – ljudi zastajkuju, vrte glavom i pljuju. Neko psuje.

Rahman ćuti, držeći sedlo u rukama, i gleda u mrtvog konja kao da ne vjeruje; ni riječ ne progovara. Naiđe Kadrija Peh, pa kad vide mrtvog konja ispruženog na ledinku pokraj puta, skoči i podviknu na Rahmana: – Još prošle subote, na Bekovom gumnu, rekao sam ti da ga nećeš dugo jahat, prijatelju moj... – Onda su se gledali bez želje da išta više kažu jedan drugom. A i šta bi...? Sve je govorila mrtva kljusina pored puta.

Stiže i Feho Kolašin na svom održanom vrancu. Izvuče konopac iz bisaga.

Obvezaše mrtvog konja ispod prednjih nogu pa preko leđa i povukoše do ivice šume. Tu su već iduće noći rezali psi, a danju se rojevi muha, kao pljeva, uzdizali i spuštali na lešinu. Druge godine na tom mjestu izdika visoka zelena trava, ali je stoka sve opasla a tamo nije prilazila. Uzmicala je od tog mjesta kao od plašila.

*

*

*

Rahman se, sa sedlom u ruci, vrati niz Mučivode a mi, mokri i kaljavi, nastavismo prema čaršiji. Mali buljuci ovaca idu zarezujući svojim čaponjcima blato i praveći duguljasta slova V. Kiša ne prestaje; sa modrih

krovova na tucanjskim kućama izdižu se sivi strukovi dima i miriše smrčevina. Kroz vlagu i sivilo nazire se visoki dimnjak fabrike celuloze, daleko kao žirant.

Prilazimo Lješnici. Blizu je Jaštak, mjesto na kojem se prelazi mutna rijeka. Taj nesigurni most namamio je mnoge, a onda ih izdao. Ćazimovicu je, prošle godine, nosilo sve do čestaka gdje se zaplela u jošu, a odatle je izvuko Mikailo, čija je kuća bila nedaleko od mjesta gdje se žena držaše za krhte grane. Strah joj bješe progutao glas, izdavalala je snaga i ona je blijedo gledala u spasitelja koji joj dodade dugu toljagu, za čiji vrh se uhvati i iskorači na sigurno.

Približavamo se mostu; malo ko progovara, a svi pogleduju u mutne bukove što se gomilaju niz rijeku. Nadolaze žučkasti talasi kao gnoj i nose granje i nekakve kratke trupčice koji se u bukovima otimaju kao živi. Rijeka je već dodirivala nekoliko debelih dasaka koje su bile most. Mnogi su zastajali ispred mutljage koja već bješe odskočila nekoliko koraka od mosta i lagano se širila. Poneko bi zagazio, a onda se popeo na daske i, bojažljivo, nesigurno koračajući, prelazio na drugu stranu, gdje je dozivao i svoje ovčice, koje su drugi gurali u vodu i one bi napokon zaplivala i, zavodeći se i otimajući talasima, stizale onamo a sa njihovih bijelih runa cijedila se mutna voda.

Jedna žena, obučena u crnu dugu haljinu, opruženu do samih peta, pojavi se i tu ispred mosta. Nekoliko puta smo je vidjeli dok su se dijelili dan i noć – izlazila je iz sporednih puteva i napravila bi po nekoliko koraka zajednosanamapanestajala, kaodajeuzemljupropadala. Kao ni sada, tako ni gore ništa nije progovarala. Imala je crveni šal vezan oko glave, koji joj je padao niz vrat i leđa, a preko čela i šala zavezala bijelu šamiju i tvrdo je stegla, kao ono kada bi strina Ema povezala glavu u danima boljoglave, kaja bi je bar jednom mjesečno podlo napadala. Ništa nije nosila u rukama, niti je vodila ili tjerala kakvo životinjče. Niko je nije duže gledao od

onoliko koliko je bilo dovoljno da je primijeti; odmah se prelazilo na ostale. Tu pred mostom, prvo je stajala i gledala u rijeku koja je nadolazila. U jednom trenutku je prišla i pustila da joj mutna, podivljala voda dodirne same vrhove opanaka, a onda se povukla jedan korak i prije nego je nestala, izgovorila je tri riječi: „Voda ima zube.“ To nije bio glas žene, bilo je to kao da se najednom otvorila pećina i kao da je neko iz njenih dubina kroz dugački stap izgovorio ove riječi. Mnogi se pomjeriše s mjesta, a neki su samo poluzatvorenim očima, škiljavo zagledali u raskvašenu zemlju. Oni koji se dohvatiše druge strane rijeke govorili su nam nešto, mlatarali rukama, ali od strašne huke talasa koji su se prestizali, nijesmo razabrali šta nam poručuju. Najednom snažna bujica nanese i naduvenu mrtvu lešinu zelene krave čiji je obli i napuhani trbuh plutao na površini kao balon.

Niko nije pitao šta se zbiva, kao da je sve to bilo očekivano. Kada se gore uzvodno pojavila i velika krlja – gibajući se na mutnim talasima – ponovo se između nas obrete ona žena, zagleda se u vodu i opet nestala. Narod je pridolazio i tu zastajao. Stigoše i dva dječaka; jedan od njih, onaj nešto veći, nosio je pod pazuhom crvenog pijetla povezanih nogu i sa velikim hoberom koji mu se na svaki korak gipkao. Horoz kao da se spremao da zapjeva.

– Harunov!? – dreknu neko iz gomile i dječak sa pijetlom ispod pazuha pogleda prema čovjeku.

– Pošto ti je taj pijetao? – Bio je to Demo Prelja. Tako je radio godinama – umiješa se u narod koji ide prema pijaci i vrebalo da kupi nešto pojeftino, a onda ga i za duple pare preproda na pijaci. Demo se naže naprijed i osta u tom položaju sve dok onaj dječak ne reče da ga ispod hiljadarke neće dati, pa makar ga i vratio u Tvrdu Njivu.

– A koja mu je godina? – priupita Demo i usta mu ostadoše poluotvorena kao da je kroz njih primao riječi, a ne kroz klempave uši koje mu štrčahu iz glave kao dva kišobrančića.

– U maju će imati dvije – dječak sažaljivo pogleda

pijevca koji je okruglim svjetlucavim okicama začuđeno gledao u masu što se povećavala i u vodu koja je nadolazila. Ovce, telad, krave, dvije nastrhnute koze Muharema Biljegovića... Sve se to sakupljaše ispred vodene brane u kojoj već potanjaše most. Neko reče kako se prije dva dana porodila jedna djevojka od neke raspušćenice iz gornjih sela i to dijete bacila u vodu, te zbog toga lije ovolika kiša; plaču nebo i zemlja, a mutne plase prestižu se i nose sve što poduzmu.

– A kako bi bilo da se izučī nekoliko dova? – predloži jedan. – Mislim, ne bi li ovo ikako omalilo... – Ne izreče čovjek to do kraja a Fako Muka se zaigra pa skoči na one daske koje su se jedva naslućivale u mutnoj vodi te njima, u nekoliko koraka, pređe na drugu stranu.

Od ovih pred mostom, niko više nemade smjelosti da zaskoči na daske. Feriz Čauš, čovjek od nekih šezdeset godina, odvoji se ustranu, skide čakšire i, zajedno sa čarapama i opancima, zamota ih oko glave pa dobro uteže kaišom. E to više nije bila glava Feriza Čauša, već grmen. Ostavši u bijelim dugim gaćama, zagazio je u rijeku.

Odovud iz gomile svijeta iskoči Nuradin Kofrc. – Jesi li sišao s pameti, o Ferize!?!... – dreknū iz sveg glasa ali je Feriz već bio do pasa u vodi, gurajući naprijed. Još malo je sjekao vodu, a onda se okrenu i niko nije tačno znao da li se sam okrenuo, što se predomislio, ili su ga mutni talasi i ono granje koje su prevrtali – okrenuli. Pokuša prema obali sa koje se zaputio, ali se ponovo okrenu u mjestu i stade potanjati. Udara rukama po vodi, ali je sada već bio plijen bujice koja se poigravala sa njim kao i s onim drvećem što je nosila i prevrtala. Posljednje što se vidjelo od Feriza Čauša bili su oni njegovi opanci navrh glave koje je vezao kaišom, pa i oni brzo potonuše. Nekoliko njih iz grupe pred mostom krenu nizvodno, ali ih ubrzo susretoše gole i raskvašene prline govoreći da se dalje ne može i da Ferizu Čaušu nema pomoći. Njegova žuta krava koju bješe naručio da

mu je, kada on pređe na drugu stranu, natjeraju u vodu a on će je dozivati, sada je udarala rogovima o zemlju i rikala da je zaglušivala i onaj strahotni huk vodurine. Svi su gledali niz rijeku koja je progutala Feriza Čauša, a kad se okrenuše da pogledaju uzvodno imali su šta i vidjeti: ogromni talas izašao iza obližnjeg zavoja rijeke i već je na svega nekoliko koraka od njih.

Samo su Macan i Demo uspjeli da mu uteknu. Sve ostalo, i malo i veliko, i žensko i muško, i insan i hajvan – sve se to nađe u vodi, mutnoj talasastoj vodi koja se više nije čula od vriske naroda, od rike krava i teladi, od blejanja ovaca, a čak ni onaj dječak nije ispuštao svoga pijevca koji se udarajući krilima i kokodačući pokušavao oteti iz njegovih ruku. Najednom, dječak pusti pijevca, no kako su mu noge bile svezane sada se i on samrtnički borio, ali su talasi bili jači. Grozno ga smotaše i njegova pjesma bi i prođe.

Niz bihorska sela strčavali su oni odvažniji momci, noseći konopce na čijem kraju je bilo zavezano kolje, što su bacali u vodu a ovi koji su se borili na život i smrt – hvatali se za ono kolje i momci ih izvlačili iz podivljale rijeke. Ali nijesu mogli sve. Istina, nekoliko njih se uspjelo samo izbaviti pa su prestravljeni i premoreni ležali pokraj rijeke pokušavajući da dođu do daha. Svako je nekoga dozivao.

Uspio sam da dohvatim kriv i mokat kolac kojega su momci povukli prema obali. Spasio se i moj otac. Hvala ti, Veliki Bože!

Spasilo se i nekoliko naših ovaca, a neke su otputovale zauvijek. I opet ona koja je najviše harala Halilovu livadu, prva se izbavila.

***

Probudi me sunce. Osjetio sam kako topli zraci miluju moje obraze i nešto mi šapuću. Bio sam budan, ali još uvijek nijesam otvarao oči. Nijesam smio. Sjetio sam se

mutne vode, vriske, bleke ovaca, samrtnog klepetanja onog crvenog pijevca, rike krava i teladi, strašnog huka rijeke... Još uvijek mi u ušima odzvanjaše zov moga oca:
 – Plivaj, sine Ismaile, plivaj...

Polako sam otvorio oči; iznad moje glave stajala je tako visoka žena u dimijama i šarenoj bluzi da joj glava dodirivaše nebo. Plakala je.

U drugom pokušaju uspio sam da se uspravim i sjednem.

– Ništa se ne plaši – reče mi ona žena – živ si i zdrav, hvala Velikom Bogu! Ništa ne biva bez njegove milosti.

Htjedoh je pitati – gdje sam, ali mi ona reče da se i moj otac spasio i da leži u hambaru. Nedaleko od mene sušio se samar našeg konja. Naopako okrenut, ležao je na ledini i isparavao se. Kasnije ustade i otac, priđe i sjede blizu mene... Ništa nije govorio, samo je mahao glavom i pušio. Naš konj Đogin se nekako izgobeljao, iako je, kako pričaju, nekoliko puta tonuo u bukove.

– Sreća – veli žena, kojoj bješe ime Kima – da je odmah poslije onih prlina ravan pa se voda koliko-toliko primiri, a da je klisurast dio – niko žive glave ne bi iznio. – Pri polasku gurnu mi u ruke dinar, a za to se kod Alja na Sipanjskom polju mogaše kupiti puna šaka mirisnih karamela. Lijepo se zahvalih, a otac reče: – Zar je malo što si nas ustimala i okrijepila, nego nas još i daruješ? – pa se pozdravismo i dadosmo na put.

Dok smo ulazili u onaj prvi klanac kojim smo izmicali iz sela gdje se bjesmo okrijepili i osušili, dole blizu rijeke koja se još ne bješe smirila, jedna je žena iz sveg glasa zapomagala i nekog dozivala. Nekoga ko se nije odazivao...

Bilješka o autoru

Faiz Softić je rođen 1958. godine u Vrbama kod Bijelog Polja. Školovao se u rodnom kraju, te u Mostaru i Sarajevu. Prvu pjesmu je objavio još kao učenik 6. razreda osnovne škole i od tada ne prestaje pisati.

Piše za razne listove i časopise. Prevođen je i nagrađivan. Zastupljen je u školskom programu BiH, Kosova i Sandžaka. Svaka njegova knjiga bila je u najužem izboru za knjigu godine u Bosni i Hercegovini u godinama njihovog izdanja.

Bosanski rat ga zatiče u Sarajevu, gdje ostaje do kraja. Godine 1995., sa ženom i djecom, dolazi u Luksemburg. Tu je i napisao roman *Pod Kun planinom*, zasnovan na stvarnom događaju iz zavičaja. Roman je doživio više izdanja, jedno na francuskom jeziku, a po tekstu ovog djela napravljen je i filmski scenarij.

Glavni je i odgovorni urednik revije „Bihor“ koja izlazi u Luksemburgu, na bosanskom i francuskom jeziku.

O njegovom književnom radu pisali su brojni kritičari i esejisti iz BiH, Crne Gore, Luksemburga... Njemu lično najviše se dopada rečenica Marka Vešovića iz pogovora u knjizi poezije *Strašan je zid bez sjene*. Na samom kraju svog osvrta Vešović je zapisao: „Faiz Softić, u ovoj knjizi, mnogo je više od svjedoka ratnih užasa kroz koje je pronio neokrnjenu svoju ljudskost.“

Objavljene knjige: *Strašan je zid bez sjene* – poezija, *Čovjek na rasputici* – poezija, *Pod Kun planinom* – roman, *Strah od rodne kuće* – roman, *Čovjek koji kisne* – pripovijetke (Novčana nagrada Ministarstva kulture BiH za dvadeset najboljih knjiga izdatih u toj godini), *Mjesečeve priče*, pripovijetke, monografija *Bošnjaci u Luksemburgu*. U pripremi je roman *Ljudi bez adrese*.

Prorok u svom selu

(izvadak iz besjede povodom nagrade Festivala)

Svaka nagrada, pa i pohvala, jer je i ona za pisca nagrada, u zavičaju vrijedi bar tri puta više nego ma gdje na strani. Znate da postoji drevno pravilo „Ne postaje se prorok u svome selu“

Na žalost, u svemu je tako, većina ljudi ako žele u bilo čemu uspjeti – moraju otići iz zavičaja. Moraju otići tamo gdje se ne znaju falinke, gdje svijet u kojem živite ne zna one pojedinosti iz života koje bi najradije zauvijek zaboravili. Za mene, kada su krenule određene pohvale kao pisca bilo je i ovakvih komentara: Faiz pisac, a ja ga znam kad je ovce čuvo i gubio ih.

Morao sam ih gubit, jer bih ja izašao iznad kuće i odmah osluhnuo otkud se čuje graja i pravo tamo – volio sam, a i dan danas volim londžu. Nije me stid. Volim društvo, volim priču ljudsku. Dakle, ako je sve to tako – meni ova nagrada znači jako puno. Jednom su me pitali u Sarajevu za neku lokalnu televiziju: Kakvo je to moje selo Vrbe u kojem sam rođen i proveo jedan dio djetinjstva, a drugi dio sam proveo na Sipanju. Odgovorio sam:

Kad neko izgovori Vrbe to odmah asocira na rijeku, a rijeka na župu, a župa na ravnicu u kojoj je lahak život – ali nije tako; u tom mom selu Vrbe, postoje sljedeći toponimi:

Provalije, Gnila, Varnica, Kolovrat, Krčevina, Deropanak, Blace, Barica, Hrašće, Mećevišta, Tvrda njiva, Grka – to su toponimi iz mog sela, pa vi prosudite o kakvome se selu radi. A da nije bilo tih toponima u kojima je nesretni čovjek vjekovima pokušavao da organizuje život i da iz posne i plitke hrastove bihorske zemlje iscijedi opori zalogaj – možda i ne bi bilo pisca Faiza Softića.

Nažalost, što bi rekao književnik Dževad Karahasan, mi danas živimo u periodu, uslovno rečeno, agonije jedne kulture, u periodu gdje je vrisak jedini aktuelni oblik govora.

Znajući to, ja se do zemlje klanjam organizatorima i protagonistima ovoga festivala i ljudima poput Mirsada Rastodera, koji zahvaljujući svom neviđenom entuzijazmu čini sve kako bi nas okupio, zbližio, upoznao, prizvao u ove prostore i među ove ljude. Kako bi u naše, počesto zamračene sobe, propustio zračak svjetlosti tvoren od stiha i metafore.

Faiz Softić

Šemsudin Hadrović

ISPOVIJEST

Mrzjela sam svakog onog ko bi i pokušao da takne u moju prošlost, moj život, jer sam na njega imala prava jedino ja. Željela sam ovu ispovijest ali ne sada i ne pred nekim ko mi toliko znači. Htjela sam da to bude pri kraju mog života i pred nekim strancem na čijem licu neću opaziti ni sumnju, ni žaljenje, ni prezir. Tih stvari se bojim sada, pred tobom, i ako to osjetim žalit ću zbog ove ispovijesti, do kraja života.

Najranije nešto čega se sjećam iz svog djetinjstva do polaska u školu, jeste to da sam jednom tako dugo plakala u jednoj ruševini pored naše kuće, na selu. Tada sam zbog nečega bila kažnjena i otac me je istukao, ne znam. Drugo čega se sjećam, jeste jedan momak. Možda je tada imao blizu dvadeset godina, i jedino je on sa svojom majkom i tetkom živio blizu nas. Spominjem njega jer će on kasnije imati važnu ulogu u mom životu. Ne sjećam se da je u blizini bilo druge djece i da sam se s njima igrala. Bio je samo ovaj momak, koji se igrao sa mnom. Sjećam se da sam morala žmuriti dok se on sakrije, onda bih ga dugo tražila iza drveća. A kad bih ga našla on me je bacao uvis, nosio na ramenima. Zatim sam se ja skrivala i tako dalje. Mislim da tada nisam imala više od pet godina.

Sa sedam godina i šest mjeseci sam pošla u školu. (Zbog nečega je nana, koja je brinula o meni, zaboravila da me upiše ranije.) Moj polazak u školu je za mene bio najveća sreća. Sjećam se da su u razred u koji sam ja išla dolazili i učitelji drugih razreda, prilazili mojoj klupi i govorili: – Hajde, pročitaj nam ovo – pa onda prelistavali bukvar i govorili: – A sad ovo, pa ovo – itd.

Vjerovatno sam tada, za razliku od druge djece,

čitala tako dobro da su mi se divili (kako i ne bi kada sam imala skoro osam godina?!).

Do sedmog sam razreda imala sve petice. Te sam ocjene uglavnom dobijala na odgovore koje drugi đaci nisu znali. Nekada sam vodila čas umjesto nastavnika. I tako je vrijeme prolazilo. To su bili jedini srećni dani u mom životu.

Na početku sedmog razreda počinju dani moje nesreće. Bila sam već napunila četrnaest godina. Odjednom sam postala žena a da nisam stigla biti ni dijete. Sa mnom je te godine kod nane živio i moj najstariji brat. Uskoro je trebao ići u vojsku. Momak kojeg sam pomenula spremao se za inostranstvo. Danima su moja nana i njegova majka uz kafu pričale o tome i plakale. – Jedan u vojsku, drugi u tuđinu – govorile su.

Jednom, u sumrak ljetnjeg dana, htjela sam nabrati trešanja. Pošto mi nije uspjelo da ih dohvatim, odustala sam i krenula razočarana kući. Nekako se momak našao u blizini i rekao mi: – Ne brini, ja ću ti nabrati. Sačekaj malo.

Dodao mi je ubrane trešnje. Obje su mi šake bile pune a on me je svojim rukama uhvatio za lice. Držala sam trešnje, gledala u njega i ništa nisam razumjela.

Tada mi je rekao: – Ti si moja mala djevojčica, ali dok se budem vratio ti ćeš da narasteš. Ja idem da zaradim dosta para, da napravim jednu veliku kuću... – Ne znam dalje šta je govorio, jer je počeo polako da primiče lice mojem. Ispustila sam trešnje i pobjegla kući.

Nikome ništa nisam rekla. Kad bih ga narednih dana sretala napolju, bježala sam dalje od njega. Ništa osim straha tada nisam osjećala. Uskoro je otišao u inostranstvo.

Tih dana je moj brat još uvijek bio s nama. Stalno je imao društvo. Dovodio je drugove kući, išao s njima na igranke. Sa zabava vraćao se kasno noću. Nana se ljutila zbog toga a ja sam mu krišom noću otvarala ulazna vrata. Ubrzo je sa svojim drugom počeo dovoditi i neke

djevojke, na sprat kuće koji je bio neopremljen.

Naravno, sve krijući od nane, ja sam morala da dežuram dok ne prođu gore. Prolazili bi pored mene zagrljeni s tim djevojkama, ljubili se usput, smijali se. Na mene niko nije obraćao pažnju. Ja sam kasnije, dok sam budna ležala u krevetu, razmišljala šta li oni to gore rade. Što su češće dolazili, sve sam više mislila o tome.

Brat je uskoro otišao u vojsku. Na odlasku je rekao svom drugu:

– Pazit ćeš mi na njih dvije kao da sam ja tu. Obilazi ih svaki dan dok se ja ne vratim, molim te.

Tako je i bilo. On je dolazio svaki dan, pomagao nam oko drva, sijena, stoke. Navečer bi malo posjedio i odlazio svojoj kući. Nana nas je čak naučila i neku igru koja se zvala „trakamica“, koju smo s njom igrali kad bi pala noć. Dok smo posjetkovali nana bi ubrzo, umorna od dnevnih poslova i briga, zaspala tu pored nas na krevetu a on i ja smo ostajali i dalje nastavljali igrati „trakamice“. Kad bi došlo vrijeme da ide kući, primjećivala sam da bi zastao na vratima i nekako me čudno gledao. Plašila sam se tog pogleda. Ponekad mi se činilo da liči na onog momka koji je otišao u inostranstvo. Imao je tako krupne zelene oči, s nekim sjajem u njima nalik na suzu. Bilo mu je sedamnaest godina. Poslije svakog njegovog odlaska, razmišljala sam o tome šta je radio sa bratom i onim djevojkama koje su odvodili gore na sprat naše neopremljene kuće. Počela sam priželjkivati da i mene poljubi onako kao što je to činio sa djevojkom dok su odlazili uz stepenice, da makar vidim kako to izgleda.

Postajao je nekako ćutljiv. Nije više pričao kao ranije, nije se toliko šalio. Čak smo se i veoma rjeđe igrali. On bi obično sjedio s jedne strane šporeta, ja sa druge i tako bismo ćutali. Čulo bi se samo pucketanje vatre i nanino povremeno hrkanje. Ponekad bi se i budila (lijegala je ubrzo poslije prvog mraka). Tada bi, vidjevši koliko je sati, govorila: – Hajte, djeco, vrijeme je da se spava. – On bi ćutke ustajao a i ja za njim da ga ispratim. Zastao bi

kratko na vratima pa otisnuo u noć.

Jedne večeri se desilo ono što sam zapravo i priželjkivala. Vjerovatno je on to osjetio u meni, ne znam. Rekao mi je da zatvorim oči, i osjetila sam njegove usne na svojim.

Nakon te večeri se više ništa nije dešavalo, do vremena kad se bližilo polugođe u školi. Jednom je došao sa svojom sestrom. Nana me je, kao uostalom i svaka druga nana ili majka, hvalila kako znam sve kućne poslove, da muzem krave i sav ostali hizmet. Izgleda su oni to jedva čekali da čuju. Trebao im je neko takav. On je rođen poslije osam sestara i trebalo ga je sačuvati. Ženidba je bila najsigurniji način za to. Izbor je pao na mene.

Ne sluteći tada ništa, nanu sam molila da me za raspust pusti kod mame i tate u grad, gdje je otac radio i gdje su živjeli s mojom braćom i sestrama. Otac je dolazio povremeno da obiđe nas dvije. Obično je sa njim dolazio i njegov radni kolega čiji su roditelji živjeli tu u blizini. Nekako u to vrijeme, kod nane dolazi sestra tatinog druga. Divila se nani kako me je naučila da radim sve. Pitala me je za godine. A onda me pitala može li doći sutra sa bratom, tatinim drugom, ispred škole da me malo prošetaju kolima. Ne znajući tačno šta da kažem, rekla sam da ne smijem nigdje ići bez naninog znanja, te da poslije škole idem pravo kući.

Sutradan sam, nakon završene nastave, opazila kola pred školom. Uhvatio me je strah. Pitala sam se u sebi, šta oni mene ima da šetaju bilo kud? Sakrila sam se iza škole i ćuteći čekala, sve dok nisu otišli. Naravno, nani nisam ništa rekla o tome.

Mnogo kasnije sam od te žene saznala da me je tada htjela nagovoriti da se udam za njenog brata. Ne sjećam se ni kako je izgledao.

Došao je raspust. Htjela sam u grad kod roditelja. Radovala sam se tome. Čak sam tati rekla da hoću i ja da živim kod njih, da idem u školu u gradu, a da neko drugi

od djece dođe ovdje na selo, kod nane, dosadilo mi je više.

Nakon nekoliko dana sam bila s roditeljima u gradu. Osjećala sam se prelijepo. Sve je bilo drugačije, ljepše i interesantnije nego na selu. Desetak dana poslije mog dolaska, majka je otišla na selo i kad je došla rekla mi je:

– Dolazio je onaj drug od brata i kaže da si se ti njemu obećala. Ako jesi, ne smiješ lagati. Treba li neko od nas da pogine zbog tebe?

Bila sam zatečena. Nisam skoro ni razumjela šta to znači. O čemu to majka priča? Čula sam da se ponegdje dešavalo nešto slično i da je bilo problema i sukoba među familijama, ali ovo sa mnom nije imalo nikakve veze. Ponajmanje s onim što je majka izgovorila. Mene u tom smislu niko i nikada nije nešto slično pitao ili tražio od mene.

Mrzjela sam tad majku. Mislila sam da me ne voli i da sam zbog toga stalno kod nane a ne s njima. Tata je tada pio i često su se njih dvoje svađali, ali nas djecu on nije nikada zlostavljao. Kad bi primio platu donosio nam je pune kese slatkiša. Davao nam para, mazio nas i nazivao raznim nadimcima. Ni majka nas nije nikada tukla, ali nas nije ni mazila. Moja majka je bila porijeklom Slovenka i bila je jako stroga. Ljutila se na oca za sve što joj se nije sviđalo. Prigovarala mu za ovo ili ono ali ga nikad nije omalovažavala; naročito je bila pažljiva pred drugima.

Prošao je školski raspust. Opet sam morala ići na selo, kod nane. Moje molbe da ostanem kod roditelja, iz meni nejasnih razloga nisu uslišene.

Bješe preostalo još nekoliko dana do početka nastave. Bilo je predivno toplo ljeto. Kao i ranije, i sada smo mi djeca jedva čekali da nas puste da odemo na kupanje u obližnjoj rijeci, koja je tekla nepunih stotinjak metara od naše kuće. Koristila sam svaki momenat da budem tamo. Bilo je puno djece i odraslih na obali. Zapravo, bila je to plaža na rijeci. Pjeskovita i kamenita istovremeno. Voda je uvijek bila hladna, ali smo mi to

znali i bili smo naviknuti na to. Izlazili smo drhteći, modrih usana iz vode, ali se nismo žalili. Kada je ljeto bilo toplo i vazduh vruć bilo je čak ugodno, naročito vani, na pijesku i suncu. Jednog dana, dok smo igrali odbojke na plaži, ugledala sam nekoliko ljudi na ogradi mosta koji se nalazio stotinjak metara uzvodno. Taj je most građen još u davna vremena i bio je od kamena, poprilično visok i s nevelikim lukom koji je spajao dvije obale. Preko njega se išlo ka susjednim selima ili još dalje, prema Peći na Kosovu.

U jednom momentu mi se učinilo da je nekom nešto bijelo ispalo iz ruku i poletjelo prema vodi. Kad sam bolje pogledala, shvatila sam da je to nekom dječaku ispalo, a on je iznenađeno i bespomoćno zurio u vodu čiji su talasi već nosili tu bijelu stvar, poigravajući se njome tako što bi je čas povukli pod vodu a čas je izbacili na površinu. Negdje u tome začula se nakratko sirena autobusa i ljudi s mosta su nestali.

Kako je rijeka na tom mjestu koje smo zvali Plaža bila široka i nešto mirnija, odlučila sam da uhvatim to što je s mosta palo. Skočila sam u vodu i sa nekoliko zaveslaja rukama došla do matice. U susret mi je dolazila – knjiga, sve laganije i krotkije. Bojala sam se jedino da je voda neočekivano ne povuče u dubinu, ali se to nije desilo. Vjerovatno se papir još uvijek nije bio natopio.

Dohvatila sam knjigu kao da je otimam od nekoga, podigla iznad vode i kao da me je neko tjerao, požurila natrag. Nisu baš svi shvatili o čemu se radi. Ona djeca koja jesu, željela su da vide šta sam to izbavila iz vode. Pokazala sam im knjigu na čijim je koricama pisalo: *Una*. Bila je mokra, i voda je curila sa njenih stranica. Cijelo popodne sam je prelistavala na suncu i sušila joj listove. Na unutrašnjoj strani korice bili su inicijali *D. A.* i neka adresa sa brojem telefona.

Uveče sam počela da je čitam. Ostala sam do jutarnjih sati a onda me je san savladao.

Sutradan su me čekale kućne i ostale obaveze

koje smo nana i ja zajedno obavljale. Početak školske godine se sve više primicao. Knjigu sam čitala na našoj plaži.

Bila sam presrećna, zbog svega. A *Una* mi je donosila posebnu radost. Tih nekoliko preostalih dana od školskog raspusta brzo su prolazili.

Jednog dana, u povratku sa rijeke, na tom kratkom putu me je zaustavio stric od momka koji se družio s mojim bratom, i kojeg pamtim po mom prvom poljupcu, i rekao mi:

– Večeras dolazimo po tebe. Ti samo kaži da hoćeš i ništa drugo! Ja sam sve ostalo sredio. Ako ne uradiš tako, znaš šta će biti. Ne piše se dobro ni tebi ni tvom bratu, kada se vrati.

Te večeri je tata bio tu. Sjećam se samo da se držao za glavu, šetao po sobi i vikao. Tako je jako vikao: – Pa, ljudi, to je dijete, šta je vama?! Hoćete li da mi uništite dijete, da mi uništite život?! Ona je odličan đak, kakva njena udaja?

Bilo me je strah i sva sam se tresla dok sam sjedjela u drugoj sobi, čekajući šta će se desiti. Slušala sam razgovor, tačnije viku mog oca. Glava mi je tutnjala od straha i zbrke. Nisam znala šta treba da radim. Odzvanjale su mi riječi koje su mi tog popodneva kazane:

– Ti samo kaži da hoćeš i ništa drugo! Nemoj da bude belaja!

Kasno te noći, nakon mnogo rasprave i ljutnje mog oca, predložili su da pitaju mene. Rekla sam ono što sam mislila da moram. Tata je sjeo i gledao u mene. Suze su mu potekle iz očiju. A napolju se začula pucnjava.

Sutradan je to za čitavo selo bio neviđeni skandal. – Isprosila se, jeste li čuli? – govorili su jedni drugima. Narod je s nevjericom dolazio da vidi je li to istina. Pošto nekoliko dana nisam išla u školu, dolazio je i razredni nastavnik i tada rekao nani:

– Vi ste poludjeli!

Ugovorili su, ipak, da idem u školu, kako bih makar završila osmi razred. Tata se nadao da će se u međuvremenu ipak nešto desiti i da to propadne.

Nakon nekoliko dana u našu kuću je došao moj budući muž, kojeg već duže vrijeme nisam vidjela, i rekao da su mu došle sestre sa strane i prijatelji te da ga je majka poslala da odem kod njih na jedan sat, da me vide.

Kad sam ušla u njihovu kuću, bilo je puno svijeta. Pjevalo se, stolovi su bili već postavljeni, počeli su pucati iz pištolja.

„O Bože, šta je ovo, zašto?...” tiho sam u sebi izgovorila. Suze me nisu pitale. Poželjela sam da iz mojih očiju mjesto suza potekne krv. Poželjela sam da umrem, da nestanem. Uplašila sam se svega ovoga. No, nekako sam se pribrala i sjela tamo gdje su mi rekli.

Donijeli su mi sok. Narod je gledao u mene, zavirivao sa svih strana. Klimali su glavama. Poneko bi glasno izgovorio riječi hvale na njihov izbor. Muškarci su i dalje pili i pjevali. Mezili su kokoške batak i pečenje, nekako čudno, divlje, neobjašnjivo. To nikada neću zaboraviti. Pružali su ruke prema tanjirima, prinosili meso objema rukama do ustiju i žderali. Istovremeno su glasno pričali, povremeno se uključujući u pjevanje koje nije prestajalo.

Sve je bilo kao u košmaru, neopisivi nered. Niko nije pričao sa mnom, samo su me gledali. Nakon izvjesnog vremena htjela sam kući. No, prišla mi je buduća svekrva i odvela me u susjednu sobu, u kojoj nije bilo nikog. Tako sam joj na trenutak bila zahvalna zbog toga, a ona mi je rekla:

– Od danas ovo je tvoja kuća, nema ti povratka. Ionako bismo te uzeli za nekoliko dana. – U sobi je bio razmješten krevet.

Počela sam plakati što ne mogu svojoj kući. Nisam ni slutila da ću iste večeri morati da legnem s njim. Molila sam ženu da me pusti kući, preklinjala je. No, nije imala milosti.

Uskoro sam izgubila svijest i pala na pod. Brzo je odnekud stigla voda, dali su mi da pijem, umili mi lice i opet sam ostala sa svekrvom nasamo u sobi. Bila je zabrinuta, no čim je vidjela da mi je bolje, što nijesam umjela da sakrijem, vratila me je u sobu gdje su gosti i dalje, samo sada još zešće i više, pili i galamili. Na mene, osim svekrve i poneke žene, skoro da više niko nije obraćao pažnju.

Ne volim toga da se sjećam. To je bio pakao, ako ga uopšte ima. No nisam imala kud, ili nisam znala da pronađem izlaz.

Došlo je veče. Đerdek je bio spreman. Žene su pjevale đerdečku pjesmu. Tu noć nikad neću zaboraviti. Nikada dok sam živa. Mrzjet ću tu noć dok budem disala.

Godinu dana sam provela u toj kući. Niko nije spominjao moju školu. Obavljala sam sve poslove. Čak sam morala i o stoci da se staram. Moji roditelji nisu dolazili jer su sve vrijeme ljutovali. A muž je svake večeri odlazio na igranke. Vraćao bi se pripit. Ništa ga nikad nisam pitala o tome, tj. zašto to čini, a on je povremeno pričao da on nije kukavica, da se ne boji žene, i da će i dalje živjeti kao momak.

U to sam vrijeme nalazila utjehu razmišljajući o školi. Nekako sam se nadala da će se nešto promijeniti i da ću je nastaviti. No, nije se dešavalo ništa. Radila sam po čitavi dan, vršila svakojake poslove po kući, bašči, štali. Primijetila sam da ni drugim nevjestama uokolo nije mnogo bolje i nekako sam se tješila time.

Ali nešto će se ipak desiti. Pored kuće u koju sam se udala prolazio je svakog dana čovjek koji je bio iz Bosne i koji je radio u šumskom preduzeću. Prevezio je drva. Znala sam ga još ranije, jer smo kod njega kupovali drva a i dolazio je povremeno sa bratom na kafu kod nas. Sada je navraćao i u ovu kuću gdje sam živjela. Jednog dana sam mu u povjerenju rekla:

– Htjela bih da odem negdje odavde, da nešto radim, bilo šta, i onda da polažem privatno sedmi i osmi razred.

Htjela bih se školovati.

Rekla sam to onako, ne očekujući da mi on u tome može pomoći. Međutim, nakon nekog vremena sam ga srela dok sam donosila vodu. Bilo je podne.

- Razmišljao sam o tvojoj školi. Večeras idem s jednim prijateljem kolima za Bosnu. Možda ti tamo mogu naći da nešto radiš. Bit ćemo ovdje oko osam sati, pa ako odlučiš, možeš s nama.

Nisam o tome mislila puno. Čekale su me svakodnevne obaveze. Tih dana se kod muževljeve familije u blizini pravila krečana. Ja sam spremala i nosila ručak, čak sam i pomagala oko krečane. Kad sam se vratila kući već je padao mrak. Pogledavši po navici na sat, vidjela sam da je osam i nešto malo više. Kroz glavu su mi prošle riječi: „Bit ćemo tu oko osam.“ Onako prljava i umorna, samo sam spustila sudove koji su mi bili u rukama i istrčala napolje. Prišla sam do kola, on je otvorio vrata i ja sam ušla. Još dok sam zatvarala vrata, odjurili su munjevitom brzinom. Shvatila sam da sam uradila nešto opasno, ali je time moj život u toj kući bio završen.

Nikada to sebi nisam mogla, niti ću moći da objasnim. To što se tada dešavalo sa mnom ja nisam bila sposobna da shvatim i razumijem. Nešto nevidljivo vladalo je mojim bićem, razumom. Ne pravdam sve to, ali mi se danas čini da sam jedino htjela da nekako izađem iz svega toga u šta me je život uvukao. Pošto pomoći nije bilo niotkuda, postupala sam onako kako mi je to nagon govorio. Ne znam.

U Bosnu smo, tj. kod kuće ovog čovjeka, stigli pred zoru. Imao je samo majku. Kad joj je ispričao šta se sve desilo, ona je počela da kuka:

- Uzeo si ženu od živa čovjeka, nesretni sine! Doveo si mi u kuću tuđu ženu. Oni će je tražiti, naći je i tebe će ubiti. To su Arnauti, sve će nas pobiti. Što mi kuću raskući, crni sine?! Šta si to uradio?!

Kao da sam se tad osvijestila. Tek sam tada pomislila

da će me zaista tražiti. A šta kad me nađu?...

No ipak smo otišli kod nekoliko njegovih prijatelja, u nadi da će nam oni pomoći da nađem neki posao. Međutim, skoro svi su rekli jedno te isto:

– Da barem ima koju godinu više, i da je završila makar osam razreda.

Zapravo, tek sam tada počela shvatati gdje se nalazim i šta se dešava sa mnom. Kažem počela, jer se nada mnom, ili u mojoj svijesti, počelo otvarati nebo, počela se razmicati magla zbog koje sam bila slijepa i izgubljena, bespomoćna. I dok je on i dalje, uporno pokušavao da pronađe neko utočište za mene, ulazeći i izlazeći kod nekih ljudi, ja sam za to vrijeme čekala u kolima. Čekajući tako, prolazio je pored mene narod. Prolazila su i rijetka vozila. Tada sam poželjela samo da se vratim svojoj kući, kod svojih. Kod nane ili kod roditelja, svejedno. I svejedno mi je bilo šta će sa mnom dalje biti. Izašla sam iz kola i pitala za autobusku stanicu. Stopirala sam. Neki dobronamjernik me je čudno pogledao, zaustavio auto i bez riječi me odvezao do autobuske stanice. Bila sam pomalo gladna, ali to nije bilo važno. Bila sam umorna i neispavana, ojađena. Željela sam: ili da što prije nestanem odavde ili da umrem, svejedno. Ranije nekada da mi se ovo dešavalo umrla bih od stida, ali sad mi je bilo do bola svejedno. Čak sam počela shvatati da sam svu ovu patnju zaslužila. Nisam u to još bila sigurna, ali mi je sve više postajalo jasno da sam za sve ovo ja odgovorna i da mi treba neka kazna. A eto, ni to nije izostajalo.

Naravno, para nisam imala. Skupila sam nekako hrabrost i ušla u autobus koji je išao za Crnu Goru. Smilovali su se vidješvi me onako jadnu.

Vrata mi je otvorila starija sestra. Bila je sva usplahirena, uplašena. Tiho je rekla:

– Nastradala si od mame i tate. Oni su sinoć otišli za Bosnu da te traže. Neko im je rekao da si tamo zbrisala s nekim.

Ćutala sam. Znači, sve znaju.

Stigli su rano ujutro. Nisam spavala iako je bilo normalno da u to doba spavam. Ćekala sam u dnevnoj sobi kao osuđeniĳ koji Ćeka zasluųenu kaznu. OĆekivala sam da Će me otac pretuĆi. ųeljela sam da nakon toga budem mrtva i da se priĆa o meni završi. Nije me bilo strah pri ovom iųĆekivanju.

Ali, sve ųto mi je otac rekao tada bilo je: – Stigla si? – Kazao je to tako tiho. Znao je da je to dovoljno. Ne znam je li me tada prezirao ili ųalio. Tako sam mu zahvalna zbog toga.

Nastala je jurnjava oko mog vanrednog polaganja. Rokovi su bili proųli a upisi veĆ poĆeli. Otac je iųao od jednog do drugog profesora, molio ih i objaųnjavao im cijelu priĆu, nakon Ćega su oni pristali da formiraju vanrednu komisiju za mene. Poloųila sam sedmi i osmi razred istog dana. Sutra je bio posljednji dan za predavanje dokumenata za upis. Predala sam dokumente za upis u srednjuųkolu.

– Moųda Ćemo uspjeti. Ha, ųta mislių?

Bilo mi je tako drago ųto se obraĆa meni, iako sa mnom nije direktno priĆao, makar ne tih dana. Nije, no i to mi je bilo dovoljno.

Kroz nekoliko dana sam se naųla na spisku primljenih. Otac je poludio od sreĆe. Doųao je kuĆi razdragan, smijao se. Otvorivųi vrata, zgrabio me u naruĆje i podigao u vazduh. Kad me spustio na pod, zagrlio me je Ćvrsto i poĆeo plakati. Niųta nije govorio, samo je plakao i jecao. Svi smo plakali. Od tuųe i sreĆe istovremeno.

Otad nastupa period zatiųja u mom ųivotu.

Uz raspust moje druge godine svi smo poųli na selo. Otac je uzeo odmor i svi smo bili skupa, na selu kod nane. Iznenadila sam se kad sam saznala da je u selu i momak iz inostranstva, onaj ųto mi je brao treųnje. Bilo mi je Ćudno zaųto je tu, na tom krųu i kamenu a ne na moru. Imao je i pare i auto, mogao je sebi da priuųti ųta je htio.

Prema meni je bio više nego ljubazan, čak bi se moglo reći pretjerano ljubazan. Ponekad bi se kao nehotice ispružio pored mene, da se sunča. Znala sam da je to namjerno, ali nije mi smetalo. Zapitkivao me je uglavnom ponešto oko škole. Šta se uči u toj školi, je li teško, kakve su mi ocjene, kakvi su profesori i sl. Ostalo vrijeme bismo uglavnom ćutali. Nekako mi je postalo drago i to ćutanje. Bilo mi je dovoljno da je tu u blizini. Zapravo, osjećala sam da mi postaje drag. Voljela sam da sam pored njega.

Ni jedne riječi bliskosti nikada nismo progovorili. Kad bih bila kući o njemu nisam razmišljala. Dovoljno je bilo da se sutradan ponovo družimo. Negdje pri kraju njegovog boravka, kad je već nagovještavao da mora ići nazad, usudila sam se da ga pitam zašto nije otišao na more.

– Imao sam razloga. Nadam se da ćemo idućeg ljeta opet biti ovdje pa ću ti tada ispričati sve.

Do narednog ljeta se u mom životu nije dešavalo ništa naročito, posebno ne ništa ružno. Dani su prolazili, ja učila. Bližilo se novo ljeto. Počela sam osjećati radoznalost zbog momka iz inostranstva. Šta li će mi to reći, i hoće li? Hoće li uopšte doći? Moja je radoznalost, kako se bližio ljetnji raspust, sve više rasla. Bio je to osjećaj nekog čudnog, ugodnog nemira u duši. Htjela sam što prije čuti tu njegovu priču.

Došao je nakon nekoliko dana. Opet smo, skoro svi, bili na selu. (Otac nije mogao, zbog posla.) Radili smo na imanju. Kosilo se i plastilo. Obavljali su se i drugi poslovi. Ipak smo nalazili vremena da odemo i na kupanje. Nakon nekoliko dana, koliko je bilo potrebno da ponovo zaživi ljetnji ambijent na plaži, počeo je svoju priču:

– Ono s trešnjama, tada, sjećaš li se, kad si pobjegla uplašeno od mene, značilo je da si rasla uz mene i za mene, da te poznajem jedino ja. No, ti to tada nisi razumjela, niti si mogla razumjeti. Kad sam čuo da si se

udala znao sam da su te nekako prevarili. Nisam znao kako ali sam bio više nego siguran u to. Opijao sam se svakim povodom, i nekako se, pijan, osjećao sretnim. Oh, Bože! Kako si bila mlada i lijepa. Sebe sam krivio što sam otišao van, što sam te ostavio samu. Nisam to smio učiniti. Ovo je treće ljeto kako dolazim zbog tebe ovdje. I svaki put sam mislio da ću imati priliku i snage da ti sve ovo kažem. A eto, sve do sada to nisam mogao. Nisam smio, jer sam se bojao da ću te povrijediti. Duša me boli sada kad gledam te tvoje oči, pune tuge i sjete. Kao da sam ja za sve to kriv. Tako se bojim da te opet neko ne povrijedi. Samo ja poznajem sve u tebi. Rasla si uz mene, i sve tvoje nesreće i sreće, ako ne budem s tobom, bit će i moje. Želio bih, ako ti to hoćeš, da čitav život ostanem uz tebe, da budeš moja, da te pazim. Jedino ja znam da ti nemaš u sebi ničega što bi te natjeralo da učiniš bilo kakvo zlo.

I zaista, nikada me niko nije i neće moći razumjeti kao on. Njemu nisam ništa morala pojašnjavati. Čak bi on meni objašnjavao stvari koje su mi se dešavale. I nije me nikada krivio. Govorio je:

– Ja znam da ti to nisi htjela.

Tog sam ljeta počela da izlazim s njim. Bili su to dani mira i lijeka za moju dušu. Satima smo ćutali i sve znali. Za njega sam ja bila bez prošlosti. Postojali su samo budući dani, dani sreće.

Bili smo jedno uz drugo svo vrijeme. Skoro do završetka moje škole. Uzeo je tada sva moja dokumenta i otišao ponovo van. Dogovor je bio da nakon tri mjeseca ja odem kod njega, a on će mi do tada naći posao. Zbilja sam tada to željela. Htjela sam biti s njim. Ali, život ne stoji. Predosjećala sam neku nesreću. Toliko sam ga molila da me ne ostavlja. Da me povede sa sobom ili da ne ide ni on. Koliko sam samo tada suza isplakala. Na rastanku, koji nije ličio na vječiti rastanak a ispostavilo se da je bio upravo to, rekao mi je:

– Slušaj, djevojčice! Još samo ovaj put, ovu sezonu.

Želim preko praga da te unesem u raj! Eto, naš raj se upravo gradi.

Ćutala sam. Nije mi trebao njegov raj.

Desetak dana nakon toga, kad sam bila kući na imanju, gdje se zapravo dešavao sav moj život i sve što me je do tada pratilo, došla nam je u posjetu jedna od mojih strina. Od nje sam čula sljedeće: momak se neočekivano vratio za inostranstvo. To je iznenadilo sve u njegovoj porodici. Naročito one koji su znali neke detalje iz njegovog života. Nije izlazio iz kuće, ni s kim nije govorio, niti jeo. Odjednom se spakovao. Tog dana je prolazeći pored strinine kuće, zaustavio auto i rekao:

– Slušaj, upravo sam krenuo natrag. Desilo se nešto zbog čega moram otići. Poći ćeš i reći ćeš joj: ako se ikada predomisli nek se javi.

Znala sam da, šta god se sa mnom dalje bude dešavalo neću ga nazvati.

I nisam. Nije ni stigao do svog odredišta. Život je ostavio u jednom tunelu u Austriji.

Od tada moj život nije imao ni cilja ni smisla. Radila sam svo to vrijeme. Osjećaj odgovornosti i potrebe za poslom me je spašavao tih godina. Znala sam posao i voljela svoj poziv. Sve izvan toga je za mene prestalo da postoji. Malo je ko od kolega na poslu znao kroz šta prolazim. Zapitkivali su me i šalili se na moj račun. Čudili se kako to da nemam nikoga, da nisam u nekoj vezi. Znala sam da se mnogima svidam, čak sam se ponekad teško izvlačila iz nekih neugodnih situacija. Počela su mi dosađivati udvaranja i namještanja nekih kao „slučajnih“ sastanaka, proslava, rođendana. Jednoga dana sam, radeći na poslu, čula da negdje tu, u nekoj divljini u Bihoru ima ambulanta u kojoj niko neće da radi iako se nudi dobra plata, po ugovoru. Novac me nije zanimalo toliko koliko mogućnost da odem negdje odavde, da se sklonim. A ta divljina o kojoj ništa nisam znala sem iz priče starijih kolega koji su tamo proveli neko vrijeme, činila mi se kao izvanredna prilika da se

spasim od svih mogućih problema u koje sam mogla zapasti. Ponajviše sam željela da odem što dalje od ljudi i okruženja koje nije imalo mnogo obzira prema karakternim i običajnim pravilima. Prijavila sam se za odlazak. Trebalo je da provedem tamo najmanje šest mjeseci. Naravno, ako želim mogu ostati i duže. Niko mi od kolega nije vjerovao da to zaista hoću. Sumnjali su u tu moju odluku, ne znajući ništa od pravih razloga koji me tjeraju na taj korak. Smijali su mi se i govorili kako ću tamo podivljati, kako ću početi da ličim na one koji tamo žive. Čak su mi, sprdajući se, govorili da ću se možda i udati za nekog iz tog mjesta.

– Postat ćeš seljanka – govorili su. – Krave i štala će ti biti glavna zabava. Rodit ćeš najmanje desetoro djece.

Nije mi bilo pravo ali nisam odustajala. Ocu sam rekla da idem tamo kako bih zaradila i uštedjela nešto novca. Danima me je odvrtao od te namjere, čak je dovodio i svoje drugove da me ubijeduju da tamo ne idem. Tih sam dana čula nevjerovatne pretpostavke šta će mi se sve, kao, tamo desiti. Sve su to bila samo ružna, nepoželjna nagađanja, nevjerovatno ružne i strašne predrasude. Ne znam da li su to govorili samo da bi me odvratili od namjere ili su zaista mislili da se tamo, „u toj divljini“, to dešava. Radilo se o Bihoru, ali ne o onom pitomom, župnom kako sam razumjela, već o bihorskoj planini, tamo k Pešteri, k Arnautima.

Pričali su da će me ljudi tamo ubiti, zaklati, isjeći na komade i zakopati. Navodili kao mogućnost i to da se udam za nekog, a onda mi nema više dolaska kući ili na posao ovamo u gradu, nikada. Čak su mi navodili i neke slučajeve udaja kakvih je zaista bilo. Mjesto u koje sam se spremala otići bilo je visoko negdje na planini. Visoko i daleko od svijeta, civilizacije. Struje još nije imalo.

No, sve to što su mi govorili nije uticalo na moju odluku. Ja sam bila odavno zacrtala taj cilj, za koji sam vjerovala da je dobar. Jedino što sam tada pred sobom vidjela kao realnost bila je pretpostavka da me niko više

neće proganjati. A to je tada bilo dovoljno.

Otac se zbilja ponašao kao da idem u smrt.

Godinu dana sam provela u toj „divljini“. Ljudi su u tom mjestu bili zaista plahoviti, gorštački ponosni i robusni, ali su prema meni bili, na moje veliko iznenađenje, više nego dobri. Teško su živjeli. Gajili su stoku, pretežno ovce i poneku kravu, i od toga se snabdijevali ostalim potrepštinama. Niko mi nikad nije ništa loše rekao niti bilo šta prigovorio. Niko mi nikad nije ništa dobacio ili se našalio na moj račun. (A bilo je prilika, da su htjeli.) Pozivali su me na večere, ručkove, posjetke. Naučila sam neke njihove igre i rasonode. Navikla sam se i na njihove probleme. Običaji su im bili surovi, a nisu nikako praštali njihovo kršenje. Bilo je tu i tragičnih dešavanja, koja su se uglavnom vezivala za nepoštovanje tradicije i običaja koji su vladali. Ali su ipak prema strancima i gostima bili predusretljivi, iznad svega gostoprимni. Ni traga od onog što sam prije dolaska ovamo imala prilike da čujem. Nasreću.

Otac i familija navaljivali su da se vratim. Bili su uporni. Ali ja nisam popuštala. Nije to bilo ni iz kakvog inata, već jednostavno nisam htjela odmah da napustim sve ovo. Konačno, bilo mi je ovdje lijepo. Priroda me je oduševljavala. Zelenilo livada i šume koje su ih okruživale, uz čisti planinski zrak, bili su za mene uživanje. Stijene koje kao da izranjaju iz livada i šuma, samo su dodatno činile ovaj pejzaž čarobnim. Planinska rijeka koja je proticala tik uz zgradu ambulante i mjesnu školu, upotpunjavala je ovu čaroliju. Skoro nestvarna ljepota ovoga kraja bila je lijek za moju dušu. Jednostavnost i skromnost ovih ljudi, uz njihovu svakodnevnu patnju, otvorila je u meni skrivene prostore. Počela sam da im se divim i da učim od njih. Ponajviše od njihovih žena. Družila sam se s njima. Odlazila u slobodno vrijeme njihovim kućama i satima razgovarala. Najviše sam vremena provodila s njihovim snahama. O svemu smo pričale. Nigdje ni traga životu koji sam ja imala

iza sebe. Njihova skromnost i čestitost urezale su se u moj život za sva vremena. Moja izgubljena sigurnost i samopouzdanje počeli su da se vraćaju. Postajala sam sve jača i odlučnija, sve sigurnija.

Niko se više nije mogao igrati mojim životom.

P. S.: Ne znam kako mi je palo na pamet, ali sam prije nego što sam ti ovo počela pisati okrenula broj koji je stajao pored adrese na onoj knjizi koja ti je prije mnogo godina ispala s mosta.

Bilješka o autoru

Šemsudin Hadrović je rođen 1956. godine u Donjoj Vrbici, Bihor. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Peći a medicinski fakultet i specijalizaciju u Prištini. Radio je kao ljekar pri Medicinskom centru „Dr Nika Labović“ u Beranama. Sada živi i radi u Sarajevu, gdje je bio i poslanik u Skupštini Kantona. Objavio je studiju *Generator genocida Gorski vijenac – Istraga poturica*.

U pripremi je zbirka pjesama, zbirka pripovjedaka, kao i nekoliko historijskih studija vezanih za značajne ličnosti i događaje Bihora, te roman s tematikom iz bliske prošlosti bihorskog kraja.

Slobodan Zoran Obradović

ZELENI KRUGOVI

„Voda je zaklobučala, izlomi se na njoj staklo mjesečine, potonu srebro – i ona, začas, na tom mjestu, postade crna, strašna – bez sjenke na sebi.

Klisura je ostala tiha, mrtva. Zborila je u njoj samo voda. A negdje putem zborila je Stojana:

– Takav je Dul... Nikada on neće popustiti, neće mu se srce rastopiti!“

Ćamil Sijarić, Zelen prsten na vodi

Ti zeleni krugovi, da li oni otvaraju ili zatvaraju ulaz u neki drugi svijet – bestjelesan i svezremen? Avdula, evo, čuva priča... A šta čuva mene? Jesam li mrtav ili živ, može li mi neko reći?

Sađi, sađi do obale, ovdje ispod ciganskih kuća, i zamotri se u zelenu dubinu, baci jedan za drugim tri kamena... ali tako da, kad novi prsten ostane kao trag od prethodnog, baciš i posljednji. Ćuti dok to radiš, ne remeti tišinu, a izaberi ono doba dana kada se mjesec ogleda u tamnoj boji Lima. Reći ću ti tajnu, a ti ćuti i pokušaj da budeš bolji od mene, i od Avdula. Mi nijesmo bili loši, svjestan si toga. Mi smo samo izgradili tvrđave u koje smo primali slične ili iste. Imati tvrđavu od principa i od predrasuda je nemati dušu... ili je imati ali neslobodnu, imati je napola. A to boli! A bol rađa strah, strah rađa očaj, a očaj agoniju...

Prije tebe mi je redovno dolazio komšija iz ciganskih kuća koje pomenuh. Donosio je violinu da mi svira.

Govorio sam mu bez glasa. Vjerujem da me je čuo kao i onda dok sam ga u staroj krčmi, plačući za njom, preklinjao:

– Sviraj, bre, *Garo*, sviraj, brate moj... Plači za jednim uludo potrošenim životom, za jednom bačenom mladošću čiji spomenik može da bude pjesma, ili ruke podignute ka nebu poput krila ptica koje bi da lete. Ni sam ne znam da li sam letio ili padao; kada sam se radovao – ja sam plakao, kad je trebalo da plačem – ja sam se smijao, sve bješe drugačije nego kod drugih. Nije da nijesam vidio, nije da nijesam znao. Znao sam, ali nijesam mogao drugačije. Taj zvuk tvoje violine me udara u glavu, gasi sve realno u meni, a pjesma koju pjevaš promuklim glasom je moja. Pjevam je: svim putevima kojima idoh i kojima ne idoh, zvijezdama što se kočoperno odijevaju nebom, slobodi koja nam bježi... Imamo – a nemamo slobodu. Ti si, *Garo*, moj najbolji drug, jer ne pričaš – ti samo pjevaš. Nemaš savjete, nemaš mudre i teške riječi. Nemaš prezir, nemaš podozrenje, nemaš onaj ispitivački pogled. Imaš pjesmu, imaš violinu, imaš zlatan zub i to ružno lice sa najširim osmijehom koga sam u životu vidio. Nakon ovih zgodnih, hladnih, ozbiljnih lica, bez osmijeha, ne shvataš koliko je lijepo to obično – ljudsko ružno lice sa toplim, prirodnim osmijehom na sebi. Evo smijem se! Smijem se grohotom dok iz moga srca padaju suze velike kao kuća, hoće da me udave – čini mi se da, ako uđem u rijeku i otvorim usta, poplaviću rijeku, nestaće rijeka, oteći će svojom dolinom ali mojim suzama. Plače moje srce za čovjekom dok se moje lice smije zbog čovjeka.

Donosio je violinu i ovdje, iz navike najprije. Ljudi su mislili da svira Limu, ali on je svirao meni.

Znao je tajnu, odale mu vodene vile, da onaj koji primi zeleni prsten vode Lima, ostaje zauvijek u njegovoj

dubini, bez obzira što mu tijelo počiva na nekom groblju, sivom i prepunom kiča sa nebitnim podacima na nadgrobniim spomenicima. Duša mu je zauvijek u vodi iz koje namiguje zvijezdama i može da voli koga treba da voli. Odaću ti tajnu, a ti je zapiši... Govoriću ti tišinom Lima, evo ovog kojim tečem... Otečem do ušća, pa se vratim natrag. Putujem danima i svud me ima. Uspio sam, kao i Dul, da se oslobodim tek kad sam zagazio u duboku vodu bez želje da plivam ili da se vratim. A zeleni krugovi su uvijek tu da mi pokažu kako je izroniti nemoguće, mada rijetko i poželim.

Nagledao sam se mnogo čega, ali je istina jedna: da je čovjek najtananija travka, da je čovjek najsvjetlija tačka u svemiru, da je čovjek dobro. Da je čovjek jak kao stijena, da je čovjek opasan kao zvijer, da je čovjek prevrtljiv kao martovski dan. Da je čovjek zlo.

Ljubav, mržnja, inat, nigdje to ne cvjeta kao na našoj obali. Buja kao džinovska šuma paprati. Kreneš li kroz tu šumu, ulovićeš se, postaćeš plijenom našeg ludila. Jedni bez drugih ne možemo, a opet...

– Udali su je, obeščašćenu zbog mojih poljubaca – kažu. Obeščastiše je tako što je udadoše za pravovjernog. Prodadoše je... obeščastiše sve moje poljupce. Pred Bogom obeščastiše tu ženu kojoj sam bio sve! Nosila je i moje dijete, ali ga ukloniše neke babetine travama, udarcima i čeprkajući nečim po njenoj utrobi. Kažu, sačuvaše joj čast. Pa je onda časnu predadoše, časno, starcu koji je žalavio i balavio gledajući njeno jedro, vitko, snažno tijelo koje ni đavoli što se uskovitlaše ne uspiješe da slome.

Nije mu se dala!

Primila je ovu rijeku u sebe, gore iznad Đavoljeg vira. Raskovčala bluzu, pustila da je miluje Lim, obeščašćenu,

i da je nosi meni u susret. Nikad je nijesu našli, da je sahrane na njihovom malom groblju sa velikim spomenicima.

Ušao sam u vodu kao što se ulazi u postelju. Bila je noć kao ova. Vjerujem da nikada nijesi vidio nešto slično. Mislim da to niko nije vidio. Ušao sam, i gledao u mjesec. Njegovo svjetlo mi je pomoglo da lagano pređem na „drugu stranu“. Gledao sam ga odozdo, sa dna, i znam zašto se ovaj vir zove Vidovina. Odavde se, sa dna, najljepše vidi mjesec. Vidi se sve do onog momenta kad posljednji prsten nad glavom potpuno nestane sa površine i zaključa vrata povratka. Tišina postane ljepša od svake muzike.

I ono što sam znao – ona, ona je bila prvo što sam ponovo vidio, ali falili su nam dodiri. Smijala se radosno poput djeteta, sve dok nije pokušala da dodirne moju ispruženu ruku. Pusti nedodir nas je rasplakao. Bili smo opet zajedno, ali kao da smo u različitim svjetovima... Vidimo se, ali se ne možemo dotaći.

Život je bio negdje drugdje, shvatili smo...

Njena bjelina me podsjetila na nešto. Možda je i moja bjelina nju podsjetila na nešto. Na papir... Mi smo u stvari list na kome neko piše priču o nama.

To si ti?

Zamoliću te, napiši je tako da bar jedna ljubavna priča ima sretan kraj. Sačuvaj junake od mržnje njihovih porodica, plemena, naroda... Reci im da smo svi jedno, da smo svi isto. Moj brat, crnputi svirač violine, rekao bi da su njegovi Romi, znam da je to riječ koja znači Ljudi. Pa zašto mi, koji dajemo sebi ovakva ili onakva imena, nijesmo sebe na našem jeziku koji je isti, nazvali ljudima?

Kad baciš i treći kamen, pa zeleni prsten na vodi
otvori moj svijet, ti dodaj svojoj priči:

– Kad vrijeme prođe, sve je zalud!!!

Bilješka o autoru

Slobodan Zoran Obradović rođen je 1962. godine u Beranama, Crna Gora. Diplomirao je na Ekonomskom fakultetu u Podgorici.

Objavio je knjige poezije i proze *Korak po korak, san po san* i *Nepriлагоđen*, knjigu poezije *Tražim te*, te knjigu poezije za djecu *Rasteš kao da te za uši vuku*, kao i sonetni vijenac *Jednom tako u vijeku biva* i roman *Blago Milonjića* (roman čije štampanje je podržano od Ministarstva kulture Crne Gore).

Idejni je tvorac i pokretač Međunarodnog festivala za djecu pjesnike „KraljevstvoBIJELIH RADA“, te osnivač međunarodnog udruženja stvaralaca „Stihom govorim“. Član je Udruženja književnika Crne Gore i više književnih klubova u zemlji i inostranstvu.

Živi i stvara u Bijelom Polju, Crna Gora.

TREĆENAGRAĐENA PRIČA

Mirsada Bibić Šabotić

ĐULA

Bijela zgrada čiji su prozori uokvireni pastelnim bojama, dostojanstveno, poput srebrne kule ukrašava podgoričko naselje Tološi. Izgrađena je za mlade ljude, studente, buduće intelektualce. To velelepno zdanje je novi studentski dom i uređeno je po evropskim standardima. Baš u tom domu, u sobi 127, smještene su Dženeta iz Trpezi i mlada Cetinjanka Rajka. Spletom okolnosti postale su cimerke. Obje su krenule na studije ne znajući s kim će provoditi najviše vremena, s kim će podijeliti posljednji euro na kraju mjeseca, s kim će podijeliti ljudskost i radost življenja, a ponekad bol i patnju jer je studentski život nepredvidiv.

Svaki početak je težak, a biti brucoš je najteže. Obje su zakoračile u svijet visokog obrazovanja.

Istog dana su se uselile. I dok se Dom punio studentima, Dženeta i Rajka su u sobi 127, svaka za sebe, na krevetima mekim kao duša, ležale i razmišljale da li će uspjeti da se adaptiraju. Dženeta je ćutala i posmatrala okvir ormara koji je na trenutak podsjeti na njen u Trpezima i blag osmijeh ozari joj lice. Ipak, osjećala je neki učmali strah, a nije znala zbog čega. Rajka, okrenuta leđima prema zidu, razmišljala je o tome kako će joj biti pored ove nepoznate djevojke čije ime ne može lako ni da izgovori. Tiho je izgovarala u sebi: „Dženeta, Dženeta...“ Blag grč steže joj lice na samu ovu pomisao i prva slika koja joj se pojavi pred očima bi slika njene kuće na Cetinju. Još se nije pravo ni smjestila, a već se zaželjela svog doma. Ipak, čvrsto je stegla pesnice, ustala, uzela nešto sa stola i okrenula se prema svojoj cimerki. U tom momentu Dženeta je s čuđenjem

pogleda i prvo što uoči bi zlatan lančić na Rajkinom vratu na čijem dnu je visio privjesak u obliku krsta. Sledila se. Jedno bolno „uhh“ proteže se njenim tijelom. Polako je nestajala nada da će sa studiranjem u Podgorici steći nove prijatelje. Osjećala je drhtanje od cvokota u sićušnim šupljinama njenog srca i onako kao za sebe, tiho izgovori: „Jadna ja, kako ću sada da klanjam pored ovog krsta? Bog zna kako će me ova djevojka prihvatiti.“

Omalen zlatan krst nevino je visio na lančiću oko Rajkinog vrata, dok su Dženetine emocije širile miris nekog stida i njoj nejasnog straha. Nije bila svjesna uzroka takvog osjećanja ali u tom zlatnom predmetu je vidjela nešto negativno, iako nije znala sama sebi da objasni zbog čega je to tako. U Petnjici, gdje je i završila srednju školu, imala je dvije drugarice pravoslavke, nikad nijesu nosile krst, a sada tu u sobi, na metar od nje, leži djevojka bog zna kakva i s krstom oko vrata. Pomalo izgubljena, trudila se da prevaziđe tu nelagodnost i pokuša da se okrene prema zidu.

Baš u tom trenutku, Rajka ispruži ruku prema njoj ponudivši joj kolač. Dženeta je pogleda, pomalo iznenađena, i nesvjesno steže ruke kao da skriva nešto.

– Uzmi kolač. Spremala ga je moja majka i nije na mast, na margarin je – kao kroz smiješak izgovori Rajka.

Tek tada se Dženeta zbuni. Najmanje je ovo očekivala i jedino što protutnja Rajkinim ušima bi Dženetino pomalo hladno: – Ne, hvala. Ne mogu.

Bolan grč se tada pojavi na Rajkinom licu i ona, onako razočarana, vrati kolač u zdjelu skoro je bacivši na sto, spusti se na svoj krevet i okrenu Dženeti leđa. Na trenutak zavlada šutnja u sobi 127, koja je bila zamagljena razmišljanjem dviju djevojaka što su se našle u tunelu neznanja, kakav zna da svojim mrakom, hladnoćom i surovošću često proguta ono ljudsko u čovjeku.

Znajući da je pogriješila, Dženeta se ukovitla i osjeti da joj se rastrese svaka vena u tijelu. Zaboravi i na krst i na klanjanje i jedino što učini u tom rastrgnutom stanju bi da nesvjesno ustade, izvuče jabuku iz svoje torbe, pruži je Rajki i, poput djeteta koje je učinilo kakav belaj, skoro molećivo izusti: – Uzmi. Iz moje bašte je, đula se zove.

Rajka, iako vidno uzbuđena a i ljuta, suzdrža se da bilo šta kaže. Titranje purpurnog damara na njenom vratu odgurnu krst koji se spusti na jastuk. Sjaj što je izvirao iz krsta na trenutak je nazirao svjetlost nade u Dženetinom srcu i ona je svom snagom pokušavala da se odazove zovu prošlosti i da kao gumicom obriše trenutak kad je izgovorila jedno hladno *ne* Rajkinoj ispruženoj ruci. U iščekivanju da li će Rajka pružiti ruku i uzeti jabuku, jasno je čula svoje sjetno srce.

Rajkin hladan pogled, pun očaja i razočarenja, zaustavi se na jabuci. Pružila je ruku i jedno ravnodušno *hvala* izletje iz njenih rumenih ali stegnutih usta. Drhtanje koje je sve vrijeme dolazilo od cvokota u sićušnim šupljinama Dženetinog srca nestade, a Dženeta u tom katarzičnom stanju dohvati drugu jabuku i, kao nikada dotad, s merakom je zagriže. Narednih nekoliko minuta stapali su se zvuci slasnih ugriza sočnog voća.

Utonuvši svaka u svoj svijet, ove mlade studentkinje u jedno vrijeme zaspāše. Tačno u podne, Rajka skoči uplašeno iz kreveta. Probudilo je zvono sa Dženetinog telefona. Kao u bunilu, Dženeta ustade i počē tražiti nešto u ormaru. Ubrzo je izvukla mašinski izrađenu dekorativnu tkaninu na kojoj je bila naslikana džamija, i postavi je na pod. Ušla je potom u kupatilo. Rajka nije znala šta Dženeta radi, i u tom trenutku je to nije interesovalo, mada joj je pogled s vremena na vrijeme letio k onoj prostirci. Međutim, kad je Dženeta izašla iz kupatila i spustila se na sedžadu te počēla klanjati,

Rajka se vidno uzbuđi. Po prvi put u životu je vidjela da neko klanja, a još tu na metar od nje. Muklu tišinu u sobi 127 na trenutak razbi zraka sunca čija je svjetlost dopirala do Rajkinog privjeska i prelamajući se, nježno obasjavala Dženetino lice.

Eto, svjetlost ne razlikuje ni kulture ni vjere. Ona pruža svoj sjaj i toplinu svima na zemlji.

Pošto je završila s klanjanjem, Dženeta skloni sedžadu, sjede pored Rajke i tiho izgovori:

– Ja klanjam pet vakata namaza, što znači pet puta na dan, i nadam se da ćeš me razumjeti.

Dok je to govorila pogled joj se zadržavao na privjesku o Rajkinom vratu, ali njeno srce više nije bilo ogoljeno strahom. Miris *đula* u sobi dao joj je nadu da će ta crvena voćka iz njene bašte biti osnovica za tkanje ljudskosti u sobi 127 novog studentskog doma.

Te njene misli razbi Rajkino: – Nema problema. – Iako je Dženeta osjetila skepticizam u njenom glasu, potajno se nadala da će Rajka potisnuti iz srca nemio događaj od prije i razočarenje što je Dženeta odbila njen ponuđeni kolač.

Rajka se trudila da bude ravnodušna, ali je osjećala neki strah, kojem nije mogla jasno da pronađe uzrok. Neznanje i nerazumijevanje su došli po svoj danak. Objema je kultura suprotna ličnoj vjeri, mentalitetu i običajima, duboko u srcu izazivala nelagodnost.

Još tri puta je tog dana Dženeta klanjala i Rajki se svaki put stezalo srce, ali je nastojala da taj osjećaj potisne iz sebe. Miris *đula* u sobi polako je razbijao okove kojim su ove dvije djevojke bile prikovane zbog neznanja.

Kako je vrijeme teklo, Dženeta se polako navikavala na Rajkin krst, a Rajka se divila Dženetinoj istrajnosti da pet puta na dan klanja pronalazeći mir i spokojstvo u molitvi. Ponekad bi joj zasmetala jutarnja molitva jer je budilo zvono sa Dženetinog telefona. No, i na to se vremenom navikla. Zajednički odlasci u menzu, biblioteku, izlasci u grad, učinili su da Rajka i Dženeta steknu jedna u drugu povjerenje, tako da su nakon prvih položenih ispita priznale jedna drugoj kako su zamalo, u početku, pogriješile, jer su obje razmišljale o tome da zatraže od upravnice da ih premjesti u različite sobe.

Negdje tokom novembra, Dženeta je položila kolokvijum iz anatomije. Dva mjeseca upornog rada se isplatilo. Svoju radost je podijelila sa Rajkom. Tog popodneva su otišle do „Delte“ i nakupovale punu kesu slatkiša. Slavile su. Čak su jele još i kolače koje je Rajkina majka poslala, a soba im je i dalje mirisala na *đule*. Više nijesu stezale ni ruke ni srce. Uspjele su da se izvuku iz čađavih predrasuda i da sa sebe skinu dronjke neznanja.

U večernjim satima, umorna i iscrpljena, Dženeta je legla rano. Rajka je još malo učila, da bi ubrzo i ona utonula u san. Nekako je i sama bila osjetila olakšanje. Znala je koliko je vremena Dženeta posvetila ovom prvom kolokvijumu. Osjećala je neku milinu oko srca. Nekako je bila zavoljela svoju cimerku i vremenom je shvatala da su ih upravo različite kulture spajale, šireći njihove vidike.

U jutarnjim satima, tačnije oko pet časova, začulo se zvono iz Dženetinog telefona, jer je bilo vrijeme za klanjanje sabaha. Rajka se probudi, nešto promrmlja i okrenu na drugu stranu. Kako je bila već navikla na Dženetinu jutarnju molitvu, ovo buđenje joj je postalo navika.

Nije joj se dalo da odmah zaspi. Očekivala je da Dženeta ustane i ode do kupatila da uzme abdest (eto, i to je saznala šta znači). Ali Dženeta se nije budila. Zato Rajka, znajući koliko ovaj vjerski obred znači Dženeti, hitro ustade, povuče cimerku za ruku što je visila pored kreveta, i blago reče:

– Dženo, Dženo... Ustani, jadna, prođe ti sabah.

Dženeta otvori oči, sanjivo pogleda u Rajku, pa raširi ruke i nježno joj ih uvi oko vrata.

Tu u sobi 127 stopila se ljudskost.

Bilješka o autoru

Mirsada Šabotić, profesorica maternjeg jezika i književnosti, rođena je 1966. godine u Peći, gdje je završila osnovnu i srednju školu a filološki fakultet, odsjek za jugoslovenske književnosti i srpski jezik, završila je u Prištini. Kao profesor radila je u Prištini, Peći i u Rožajama gdje i sada predaje u gimnaziji. Govori ruski, turski i albanski jezik. Majka je četvoro djece. Organizator je mnogih manifestacija u školi i u gradu. Za poseban doprinos u oblasti obrazovanja dobitnica je Septembarske nagrade, najvećeg opštinskog priznaja u Rožajama, a Ministarstvo prosvjete i sporta Crne Gore dodijelilo joj je zvanje savjetnika.

Autor je (tekstopisac, scenograf i režiser) dvadesetak pozorišnih predstava, a objavila je sedam pripovjedaka i nedavno roman *Majko, zašto?*, te brojnerecenzije i stručne radove. Stručni je saradnik Ispitnog centra i Zavoda za školstvo Crne Gore.

Živi i radi u Rožajama.

DOBRA PRIČA ZBLIŽAVA LJUDE

(izvadak iz besjede povodom nagrade Festivala)

U eri tehnologije, a posebno interneta, kada knjiga polako gubi bitku pod najezdom različitih sajtova, gdje se savremenom čovjeku pruža prilika da čita i ono što je dobro i ono što ne zavređuje čitalačku pažnju, Petnjica postaje mala biblioteka koja smjelo prodire naprijed snopom svjetlosti koja je ovjekovječena zbirka priča inspirisanih Bihorom. Na ovaj način Petnjičani i Petnjica daju svoj literarni prilog crnogorskoj književnosti pružajući mogućnost piscima iz čitavog svijeta da iskažu svoj stvaralački duh.

Napisala sam sijaset recenzija i prikaza, dva romana, stotinak pjesama, petnaest pripovijedaka i priča, dramske tekstove, ali mi je najteže da prikažem svoja djela.

Usaglasila bih se sa maksimumom čuvenog Monteskieja koji je rekao „Pisci nijesu dobre sudije svojih djela”, zato neću govoriti posredno o svojoj priči, nego o vrijednostima priče i pisanja.

Ništa ne može zbliziti ljude kao dobra priča, a kada se ta priča pretoči u pisanu riječ i krene na svoje putešestvije od čitaoca do čitaoca, tek onda ona dobija univerzalne dimenzije.

Namjerno sam rekla dobra priča, ali dobra priča kao inspiracija jer je moja Đula nastala nakon posjete djeci, u novom studentskom domu u Podgorici.

Kako to inače biva, kada stignu mame, svi znaju da su torbe nabrekle prepune od pita, mesa, kolača, sokova, voća. Onda se napravi sjedeljka u sobi i svi se počaste. Poneki zalagajčić te mlade ljude podsjeti na svoju kuću i svoje ognjište.

Mirsada Šabotić

SPECIJALNA NAGRADA ZA AUTENTIČNO PRIPOVIJEDANJE

Zumber Muratović

STUBLJA

Zaseok Briješće bijaše na iznešenom pristranku ispod prostrane planinske kose, pored koje se prostiralo selo Bor. Kuće niske i zbijene jer su stanovnici bližnjike. Negdje pri kraju zaseoka, nedaleko od dobro očuvane kuće, izdvojene od ostalih, nalazi se jedina voda u ovom kraju, koju zovu Stublja. Žitelji ovog mjesta sa zadovoljstvom je piju, a kad odu daleko plaho čeznu za njom.

Jutro je bilo već izbečilo oči. Amir se probudi, oprezno ustade iz kreveta, osjećajući kako mu bosa stopala tonu u mehki tepih. Zavuče ruku u lijevi džep svojih pantalona od teksasa – onih koje je često koristio. Pipao po unutrašnjosti, ali ništa nije izvadio. Željan posla i sreće, ubijeden da se u novoj sredini mlad čovjek lako prima, spremio se na put u daleku Njemačku.

Supruga Hanka ustade i ovaj dan im poče s jutarnjom kahfom.

Djeca se zgrčila u postelji, pokrila jorganom po glavi i čute.

Mlađi sin Mirza protegnu se po krevetu, povuče jorgan k licu tako da mu se na nogama otkriše oba piska. Nakon par minuta bezvoljno ustade i poče da se oblači. Novo odijelo bilo mu je široko – otac mu prekrojio iznošeno i omaljeno od starijeg sina Sinana.

Amir izađe u avliju lagano – kao da se kreće pod vodom. Nastavi gledati svoju kuću, nisku kamenu građevinu neobičnog oblika. Stojećipored nasloženih drva, koja su bila primila vlagu, neka već mazukla i počela da truhnu, nabrzinu ispalili jednu cigaretu. Baci

opušak niz škarpu obraslu rijetkom travom i priđe groblju u kojem su ukopani njegovi roditelji. Stade pored njihovih mezara, koji bijahu jedan uz drugi, i reče:

– Jeste li se odmorili, moji dobri i napaćeni roditelji?

Desni dlan stavi na srce, a onda podižući obje ruke poče da uči dovu.

U povratku promijeni korak – skрати ga i naprežući se, održa takvog sve do kuće. Žao mu grobova, svoje kuće i svoga mjesta, gdje se rodio i napravio prve korake. Otkako su počeli govorkati o odlasku naglo je počeo da nestaje, probile ga sijede – obijelio kao ovca.

Žena je prelazila iz jednog raspoloženja u drugo, žalila majku i brata. U zadnje vrijeme i ona je osjetno prošmagla.

– Drugi muževi čuvaju svoje žene, dižu do nebesa, ti mene k'o vir vučeš do dna – izletje iz Hankinih usta. Još bi ona pričala, da kćerka Enida nije ušla u sobu.

Amir nasloni pogled na njeno lice, trupački sjede i nastavi da ćuti, jer je u pitanju trenutna nervoza. Zadovolji se time što uzdahnu, i pusti dugi uzdah olakšanja.

Dođe da ih isprati Amirova tetka Dževa, čija se sirotinja razvukla čak do Norveške.

– Kako si, dijete? – pita Dževa. – Svi kako ste?

Stiže Amirov bratućed Sudbin, učen čovjek, gospodski obučen. Opijen političkim i socijalnim aktivizmom, isticao se u priči, svakog trenutka spreman za dugi govor bez sadržaja. Više je učio iz života nego iz knjiga i dobro utuvio da se slatkim riječima soli pamet.

Tek što je malo trenula, tetka Dževa se maši prema džepu, izvadi kutiju rahatlokuma i reče:

– Amire, moga ti haka, moreš li ovo sakrit...? Kad budeš sam pojedi. Ova ti tvoja djeca ne daju ništa pojes.

– Hoću, tetka, hoću. Hvala ti – zahvali Amir smiješeći se, uze rahatlokum i šušnu ga u svoju torbu. – Ženo, vijeka ti moga, uzmi dvije flaše i napuni vode sa Stublje, jednu za gredom a drugu da ponesemo Rasimu da oknači dušu.

Djeca su sjedjela za trpezarijskim stolom i čekala. Iz žutih vitrina izbijao je dah dalekog vremena, ali i nečeg lijepog i prisnog. Mirza veselo gleda prema vitrini, čiji sadržaj budi maštu djece. Tu je majka ostavljala šećer, med, marmeladu, te keks kojim se on često sladio.

Samo što su sjeli, pokazujući rukom prema stolu Amir starijem sinu reče:

– Sinane, Sindžo, počasti goste kolačima.

– Hoću, babo, hoću.

Dođe vrijeme za polazak.

Hanka uplakana. Uz nju se, uhfaćena u tuzi, pribila djeca.

– Šta je, oči moje? – pita majka kćerku Enidu.

Za razliku od Enide, starija kćerka Mirha, čija je mladost življa, energičnija i bujnija od ostalih djevojaka njenog uzrasta, žali svoje drugove i drugarice s kojim se pozdravila i razmijenila poklone. Njeno lice bilo je bijelo i nježno, oči vlažne i plašljive. Imala je crne oči, crnu kosu. I šare na njenoj haljini bile su crne. Sjedjela je stisnutih usnica, ruku stegnutih na koljenima.

– Šta je, što pižoljiš? – pita Amir okrenut prema ženi a djeci prigovara. – Idemo tamo gdje je bolje. Treba da pjevate, a ne da plačete. Tamo se bogato živi, tamo i djeca primaju ponešto. Ovdje nigdar ništa. Jeste li vidjeli rođaka Sulja?! Do juče na njemu nije bilo štrbe mesa, danas se zarumenčio, ispunio k'o puce, ugojio – pot kožu ne može da mu stane. Kupio auto, samo što ne priča. Znaš Suljagu našeg?

– Zidar? Sa Klanca?

– Jeste.

– Znam, vala; poznajem ga k'o staru šesticu – reče Hanka. Pogleda muža ispod trepavica – nije bila sigurna da je posve zadovoljan ovim odlaskom. Više je žalila zbog majke nego zbog odlaska iz ovog mjesta, ionako ovo nije njeno rodno mjesto. Majci nije kazala kad polazi jer je bolesna – o koncu. Vješto su je zašerili, jer ovaj zaplet sa sumnjivim raspletom njeno srce ne bi izdržalo.

– Mnogi su mi rekli: bježi, Amire, dok si mlad, staru kos ni pašče neće... Hajte, spremajte se, grom ga spalio! – reče jače i odlučnije.

Hanka poče da pripunja torbe. Svašta bi spakovala ali ne može da stane.

Djeca sjede za stolom, čekaju.

Dvogodišnji Mirza sjeo ocu u krilo i plače – dok je vršio malu nuždu pao mu poklopac od WC šolje na čunu pa ga boli.

– Snaho, pripazi ovo dijete. Alahber mu niču zubi pa se uskosilo – priča Dževa tiho. – E, kad bi majka znala kako djetetu teško niču zubi kolijevku bi naložila da mu čelo utopli.

– Ne plače on zbog toga, tetka – obašnjava Hanka.

– No zbog čega, snaho? Sigurno ste ga nešto ukahrili.

Amir je vrijedan i uticajan čovjek – cijela mahala u njegovu usta gleda. S tugom posmatra kako se prazni njegov dom. Brat odavno napustio roditeljsku kuću, dobio stalni posao u Luksemburgu, sestra se udala u Vrševu, ali i ona s mužem stigla do Francuske. Druga sestra živi sa svojom porodicom u Karabuškom Polju kod Podgorice.

– Kad krećemo, babo? – pita kćerka Enida.

– Odmah, lubino moja – tepa joj otac, i pođe prema Stublji da se još jednom napije izvorske vode. Poče da pretražuje po džepovima, provjerava je li uzeo novčanik i dokumenta. U povratku svrati u svoju spavaću sobu, razgleda kao da prvi put ulazi u nju. Krevet na koji je lijegao bio je do prozora, naspram žutih borovih vrata sa mesinganom kvakom. Do kreveta sehara od orahovog drveta, ručni rad Bajrama iz Tucanja; sprijeda je izrezbarena geometrijskim motivima čija se ornamentika ponavlja. Na njoj složeni ćilimi, serdžade, čohani prekrivači, havli jastuci...

Krenu dva-tri koraka naprijed, pa se vrati zavrzujući nogama o natikače koje su bile pred vratima. Provjeri da li su vrata zaključana. Ostadoše mu u očima stepenice

pune vazni cvijeća koje je raslo pod Hankinim vrijednim rukama.

Došli komšije da ga isprate. Došao Mirsad, siromašak čovjek, zaneobrijan, oko mu kilji kao fenjer kad gas izlapi. Ubila ga sekiracija – nedavno mu žena preselila. Nestalo ga kao da mu je njena smrt nogu iščupala.

Amir uze veliku torbu i prebaci je preko praga, zatim iznese i ostale tri. Zaključa kuću. Niko do sada nije tužnije vrata zatvorio...Stade u jednoj sjenci obrasloj travom, koja je služila kao zaklon od sunca. Svakog poslijepodneva, nakon ručka, kad nema posla tu je sjedio, odmarao, često bi i prikljajio.

Zamišljeni, stajali su par trenutaka, izbjegavajući da se pogledaju.

– Braćo moja, jedanaest sati se učine, vrijeme je za polazak. Kale, evo ti ključ od moje kuće – začu se Amirov energični glas, dok mu se brkovi, prosijedi kao i kosa, razvukoše kao lučni Petnjički most. – Mi, Bog zna kad ćemo se vratit. Možda nas vrata odmah, možda poduže ostanemo.

U istom trenutku, poput udarca u lice, zapahnu ih miris taze trave. Kale se nakašlja, zatim zacehnu, jedva povrnu. Imao je alergiju i povremene napade suhog kašlja koji ga uznemiravaju. Taj zdepasti, žilavi seljak, lica preplanulog od sunca, gledao je preda se kao krivac – samo kratko je digao oči, bistre i iskrene, i preredio pogledom sve redom. Osjetio je nelagodu što preuzima ključ prazne kuće svog komšije.

– Šta bi, junače? – pita Amir.

– Nihabera, nama je familijarno da se zacehnjujemo. Hairli vam bilo... Poselami tamo sve; poselami ko pita za mene. Tamo naših ima više nego ovamo. U pojedinim mjestima merhaba ne treba da izbacuješ iz usta.

– Kale, neka ključa kod tebe. Makar na bajram otvori vrata...

Dođe kombi kojim treba da prevale put preko pet zemalja, a za koji nisu sigurni kako će proći. Možda će na

svakoj granici, zaobilaznim putevima, pješice prelaziti; može se desiti da sve torbe bace u trnje...

– A, kat planirate nazad? – zadrhta Dževin glas.

Vozač ne znade da odgovori. Slegnu ramenima. Pokuša nešto da kaže ali mu Amir išaretom – stavljajući kažiprst preko usana – dade znak da šuti.

– E, moja tetka, Bog jedini zna – odsječen od sebe odgovori Amir, a u sebi misli: „Možda budemo brži otud no odovut.“

– Ne plači, Amire; teška mi je ta tvoja suza, teška. Ne sekiraj me, i ovako su me sve bolesti svijeta napopale. Od onomlani svaki čas mi po godina prođe, ostara se. I da znaš, što manje svijeta zna kako ti je, duže ćeš biti sretan – reče Dževa znajući da on svoje jade drži čvrsto zatvorene.

U prisojnom dijelu Briješća, pod samim Vrhom, ovce u buljucima pasu. Čuju se zvona, dozivaju čobani...

Pas Garov se uzvrpoljio, ide za njima – niti primiče niti zaostaje, a kad Amir krenu prema autu zakopljači mu se oko nogu i poče da cvili...

Vozač visok i poguren, raspoložen za priču, zovu ga Fikri. I njegovo lice je danas opečaćeno brigom. Nervozno žvače jabuku – bapa vilicama gore-dolje.

– Znači, putovanje je bezbijedno? – pita Hanka.

– Bezbijedno, vala – upade Sudbin, smijući se i gledajući naparačke. – Ko zna je l' bezbijedno? Niko... Ova' nestretnik ćoravički krenuo sa cijelim robljem, tamo kosti da prospe.

– Glad očiju nema – opravda neko.

Hanka pogleda Amira, a ovaj se zamisli i streljnu očima svoju djecu...

– Dina ti, Sudbine, ćuti. Lako je bandarar: ovako, onako... A, što se smiješ? Ti misliš da ja varam narod ili možda lažem?... Hajde skini mi se s glave – naljuti se vozač. – Samo da znaš, bolja je moja laža nego tvoja istina. Ja nešto radim, rizikujem, a ti si naučio da spavaš do deset sati ujutru. Od spavanja, blagoš, nema ništa.

Tamo nema plandovanja – zakuješ noge za cipele i radiš...Jesi ti čudan čovjek – ljuti se Fikri. – Tebi ćabenik ne bi valjao.

Zavlada tišina, neugodna i teška. Prisutni ujednačeno dišu.

Amiru u susret ide komšija Selmo, snažna, nevisoka pojava. Skromno je odjeven, ali taze obrijan i podašišan. U ruci drži teglu meda. Onako zamišljen, imao je u sebi nešto iskreno i ljudsko. Osam godina se bio negdje izgubio, a kad je došao omladina odrasla, poženila se, poudala, oba roditelja bili rahmetlije.

– Ovo uz put da zasladite, i lijepi vam put bog dao... Šta je sad, što plačeš? A ko se – tvrdo veli on – kida za nas ovdje na ovoj samštini? Niko pod bok jaki.

Amirove oči bile su rječitije od riječi. Na njegovu podignutu ruku svi se umiriše.

– Na bolje se lako navići – dobaci neko.

– Beli ste stavili glavu u torbu. Hairli vam put, od mene vam sve prosto i halal bilo – veli tetka Dževa.

Vozač dade gas.

Prštao je pijesak ispod gumenih točkova što su upadali u rupe po raskvašenom putu.

Amir posmatra lokve vode zaostale od jučerašnje kiše, utonuo u svoju misao izvan koje ništa nije vidio.

Vegetacija se primila uz nekrčene puteve, po dvorištima oko kuća, ugaženim livadama i drugim napuštenim površinama.

– Biće berićetna godina – izusti Hanka i duboko uzdahnu. Plavetnilo njenih očiju bilo je nalik nebu. I kao da se točilo iz očiju i prostiralo cijelim licem.

Toplina se mreškala, svjetlost primala svuda okolo, i ispod grana modre krošnje kroz koju se naziralo premreženo nebo.

Pred njima, na vidiku, crvenjela se Petnjica, a nad njom, gore prema Kutnjem brdu, sijalo je sunce. Dolina, zbog pokošenih livada i taze iskopanih krompira, izgledala kao krpara.

Posmatrali su kako se bistra rijeka Popča ulijeva u Lješnicu, Lješnica u Lim...

Bilješka o autoru

Pjesnik, pisac i publicist Zumber Muratović, rođen je 1956. godine u Petnjici (sandžačka varoš u Crnoj Gori). Prve poetske radove objavljuje još u osnovnoj školi. U svom rodnom mjestu kao osnovac, kasnije kao srednjoškolac i student aktivno je učestvovao u poetskim i scenskim programima. Uz poeziju pisao je i piše prozu, prozne tekstove, prikaze i osvrte na knjige poezije i proze.

Školovao se u Petnjici, Ivangradu, Podgorici, Trsteniku i Sarajevu. Radio je kao projektant, tehnolog, konstruktor, načelnik, nastavnik, profesor...
 Od 1983. do 1985. godine radio u Bugojnu.
 Od 1985. do 1998. godine radio u Bijelom Polju.

Objavio trinaest naslova. Tu su, prvo, knjige poezije: *Bosne vrelo*, *Sehara*, *Kudret sahat*, *Iskrenost sa smislom*, *Pisanje po nebu*, te poema *Srebrenica je vrisak do neba*, kao i dvije knjige stihova za djecu: *Bašta istine* i *Dječija strana svijeta*.

Iz oblasti historiografije: *Sandžački gazija Osman Rastoder*, *Bihor i bratstvo Muratovića u njemu* i *Sandžački sudski proces 1990 - 1995*.

Zbirka narodnih priča i anegdota *Baška priče* i knjiga priča *Sejdefini snovi*.

Muratović od 1998. godine živi u Sarajevu radeći kao profesor u srednjoj školi.

NAMIGIVANJE TRADICIJI

(izvadak iz besjede povodom nagrade Festivala)

S godinama čovjek može slobodno da iskorači, zaobiđe putokaz, digne glavu za nijansu visočije, možda se i obogati, ali u zavičaj mislima najčešće navrati. Nikada misao ljudska više ne ponire nego kad je daleko od rodnog kraja, tada sve što nema ima kad zatvori oči.

Volim Petnjicu zato što je mirna, ćutljiva, nenamjetljiva i drugačija. Volim njenu milost i nemilost, kao i njenu odvažnost. Divim se njenoj snazi i upornosti da se iskoprci iz sivilosti, jer željeti porasti, jako, dovest će do pobjede. Divim se svemu što je izgubila tokom ovih godina dok sam rastao a ona nestajala, svemu za čim je patila, uzdisala i čemu se nadala. Svemu što je znala i što je zaboravila. Opsjednut sam njenom unutrašnjom ljepotom.

Što se više vremenski udaljavam - sve jače čujem simfoniju mladosti i bolje razumijem kad je nešto jače od slučaja. Tu je negdje čovjek ovog podneblja, žedan života i sreće, prolazan u vremenu vječito egzistencijalnom.

Zato su moje priče dobile sopstvenu književnu formu, dobile nagradu za autentičnost koja bi se mogla objasniti kao namigivanje tradiciji, što je tačno.

Cijelog života pišem sličnu knjigu. Pišem svoj život i ono što se oko života dešava. Pišem da bih se ispisao, da bih podmirio moje životne potrebe. Pišem svojim jezikom koji je mnogo više od gramatike i sintakse. Kao što se iz saza na sijelima koja su priređivana u bošnjačkim kućama - divanhani i čardaku izvija simfonija meni dragih tonova, tako se iz lijepo napisanih rečenica napaja duša, obogaćuju osjećanja, misli i duh.

Petnjica ima preko trideset pisaca i ni jedan ne živi u ovoj opštini. Ovoliko pisaca nemaju veći gradovi u Crnoj Gori. Zato smo našoj Petnjici, prijateljima i rodbini stalni dužnici. U analizi cjelovitosti koju dinamički grade pojedivosti, i u opservaciji glavnih elemenata totaliteta priča, mogu se nazreti izvjesni principi i pojave koje druge sredine nemaju. Ipak nam je omogućeno da se iz ove teške obremenjenosti izvučemo stvaranjem djela koja će nas razgaliti, oplemeniti i podići.

Kad se sve sagleda, hajde, majčin sine stavi ključ u bravu zavičaja, bez drhtanja...

Zahvaljujem organizatoru Zavičajnih staza, i žiriju za dodjelu ove važne nagrade.

Zumber Muratović

Senadija Hadrović

GASTARBAJTER

Ha, đogo, ha, đogate, skoro smo!

Blago ošinu Rustem konja, povuče ga ustranu, da ga slučajno ne zakači kakvo vozilo preko mosta na Limu.

Stigoše do mjesta na pijaci, na koje je i đogat navikao. Ko zna, možda je stekao naviku dolaska na pijačni dan; kad bi kako mogao progovoriti, tačno bi rekao kada dolazi i gdje mu je mjesto.

Ne bi se moglo odvagati kome je bilo teže: đogatu, što subotom u tri sahata ujutro stane ko kakav uigrani vojnik i čeka da Rustem uredno cjepanicu po cjepanicu, brižno kao da su od stakla, nareda, utegne i da zapovijed za dugi put od Kalice do Ivangrada, ili Rustemu, stasitom mladiću tamne, valovite crne kose a očiju zelenih kao da su svu Popču iz njenih dubina usisale, dvadesetpetogodišnjaku i hranitelju četvoročlane porodice. No, dolje tvrdo, gore visoko! Nema se kud. Na državni posao u Ivangradu ni pomišljati nije mogao, jer to je bilo rezervisano za druge!

Gleda Rustem poredanu nisku drvima natovarenih konja. Tovari – taman ko šibice. Da se onako naoko dopadne varoškim kupcima.

Kada dođe red na njega, bastašno i brižno istovari jednu po jednu cjepanicu, zadovoljno primi pare, te svrati do prvog dućana i pokupuje nužne namirnice, pa put pod noge nazad.

Nekada iznenadi djecu simitom koji im zamiriše čak od Livadka. Pričaju o njegovom ukusu i mirisu, haman se napola najedu od tog doživljaja.

Ponekad se Rustem zadrži usuput, časti sebe pivom, pa djeca čekajući zaspu. U neko doba im majka priđe, prinoseći komade simita kod uzglavlja. Kad se probude (što od mirisa simita što od snova o njemu), nastane prava gozba.

Te subote Rustema, a ni đogata, ne htjede sreća da se tovar proda. Nagrnu gužva, što iz donjeg, što iz gornjeg Bihora, a zima blaga pa se na drvima uštedjelo, kupci šaljivo prilaze i obaraju cijenu, sve do bagatele.

Sve to Rustem vidi i osjeća. Povremeno mu uzvri krv na pođekoju ponudu, ali stegne zube i ukopa se u zemlju, kako mu noga ne bi bez pitanja na koga poletjela! Da izbjegne belaj, sabra se i pozva kupca kojeg procijeni da je i sam za sadake, pa onako iz dva poteza povuče petlju konopca, i pade tovar na zemlju!

Đogat poče podizati kopite, a ljudi se izokola okrenuše i zavikaše: „Aman, čovječe, ošteti konja!“

Rustem pomjeri đogata i obrati se kupcu: „Nosi, i da se zdravo griješ!“ Uzjaha konja i ošinu ga, kao da je on kumovao lošem danu!

Ni sam ne zna kad i kako se nađe pred kućom u Kalici. Zna samo da se čvrsto vezao za ime Halila gastarbajtera i Minhena, i da je đogatu uz žal zbog lošeg postupanja, obećao da će od dana današnjeg na njega tovariti samo odabrane stvari.

Dva mjeseca je Rustem negdje odlazio i vraćao se, a da niko nije znao kuda to ide.

Vidjeli su samo da se silni Rustem suši, a đogat tovi.

Lijepa Rustemova Emina bi samo u sebi prošaputala: „Estogfirullah! Na dobro, Rusteme.“ Bojaše se da Rustem slučajno ne čuje i odalami je rukom, koja već dva mjeseca umjesto milovanja ostavljaše poruke strahopoštovanja!

Na Đurđevdan Rustem održa ders Emini i djeci, kako da se vladaju i šta da rade dok on ne dođe iz Minhena. Svima, doduše, obeća po nešto donijeti ako se budu dobro vladali, a Boga mi i „po nešto“ ako se ne budu dobro vladali. Klimali su glavama, koliko je trebalo i nije, jer se za riječ moralo posebno najaviti kod strogog Rustema.

Ode Rustem. Počeše po selu dokone priče i nagađanja: otišao tamo, otišao 'vamo; bit će ovako ili onako...

Emina je još brižnije vodila računa o kući i djeci.

Sašila je sebi dvoje mrkih dimija i dvije mrke bluže, kako bi manje bila upadljiva. Rumenilo koje joj je Rustem bio donio iz Berana, zajedno sa pomadom, i svilenim roze katom sa sitnim bijelim tufnama i bijelom šamijom sa ojom, brižno je spakovala i gurnula duboko u seharu. Sve to nije umanjilo njenu izrazitu ljepotu koju joj je majka priroda darivala. Mrke boje joj još više isticahu bjelinu lica i rumenilo jagodica, posebno kada se malo zamori od teških radova. Baš zbog toga su mnoge seoske meraklije češće prolazili putem koji su ranije, zbog Rustema, morali zaobilaziti i kada ih je put tuda navodio. No Emina ih ne bi ni pogledala, već bi se sklanjala kad bi nazrela da se kreću putem u blizini kuće. Jedino kome se radovala bio je mali Arif, jedini učenik iz sela koji je pohađao trpešku osnovnu školu. Arif je bio zadužen od petnjičkog poštara da uredno dostavlja poštu za seljane. I on je to, istina, uredno radio. Dobio bi po nešto na peškeš, posebno kada su bile lijepe vijesti u pitanju.

Pred Novu godinu, stiže drugo pismo Emini. Al' ovo bijaše nekako drugačije. Arif je bio posebno razdragan, jer je unaprijed znao da će ovoga puta biti dvostruko nagrađen, itekako!

Na papiru za pakovanje napolitanki pisalo je: „Ja sam na Livadku. Pošalji mi đogata i još nek ode neko po zekana kod Halila.“

Emini zaigra srce. Pohita da učini kako je naređeno. Nastade prava gužva po kući!

Djeci majka Emina naredi da uhvate kokošku pirgu, što jade zadaje drugima. „E vala je prilika da se i nje kutarišem“, veselo će Emina djeci.

Učini se neki vakat. Gleda Emina kroz prozor. Djeca odu do Medina brda i počekaju, pa se vrata da se ugriju.

Kad u jedan čas, imaš šta vidjet i čut! Na đogatu su koferi sa brižno odabranim poklonima, na zekanu gajbe piva sa strane a u trešalj dupke nabijene konzerve narezaka, te pakovanja napolitanki i sudžuk koji se

već bio skoro izmigoljio da padne, pa djeci koja prate povorku oči ostale na njemu i ponekad ga podignu pa pomirišu ruke.

Ljuljaju se tovari na đogatu i zekanu, a čuju se i zvuci harmonike. Ljulja se i Rustem uz gomilu vjernih pratilaca, i svi onako u zanosu, ulaze u kuću.

Veselje se nije prekidalo.

Mjesec dana, koliko je Rustemu trajao odmor, dolazilo se, haman se nije raskidalo.

Zekan i đokat su stalno bili u službi. Usput su svi dobili po neki peškiš, odive sve do jedne darivane.

Gazde su birale po selu tovljene dviske, nadajući se da će baš kod njih stići haber da je do sutra pripreme za Rustemove prijatelje. A bogme, navraćali su i oni lično, ostavljajući dojam da su se brinuli za Rustemovu čeljad u njegovom odsustvu. Te riječi bi ga dirnule pa bi ispod oka, onako kradimice, upratio kuda se kreću pogledi njegovih „brižnih“ prijatelja i lijepe Emine.

Ništa joj nije mogao zamjerit, Bog joj je svjedok, ali, za svaki slučaj, kad bi se svi razišli, usukao bi đogatov konopac i odalamio po Emini!

I nakon toga je ponovo volio, istim žarom kao ranije.

Osjećala je to Emina, i zato je đogatov konopac doživljavala kao obavezu, uz čuvanje djece i kuće.

Bližio se kraj odmora. Para ponestalo. Sve manje i manje je bilo gužve u kući gastarbajtera. Nekako su odjednom svi, naprasno imali velike obaveze.

Rustem pred polazak za Njemačku vrati zekana svom šuri Halilu i posudi para za kartu. Dade zapovjedi porodici i obeća da će sljedećeg puta donijeti radio i mali portabl televizor.

Svi su plakali. Emina od tuge za voljenim Rustemom, a djeca od radosti što će im donijeti obećane stvari.

Tako iz godine u godinu.

Prozori Rustemove kuće bili su širom otvoreni. Kroz njih se, iz do daske navijenog njemačkog radija, čula bosanska sevdalinka. Plastioći i žetioći su uživali

uz zvuke muzike, za koju je bila zadužena zadjevojčena Rustemova najstarija kćerka Fatima.

Emina je i dalje vjerno obavljala svoje zadatke.

Seljani su dolazili da pogledaju boks između Muhameda Alija i Frejzera, na jedinoj haber-kutiji u selu. Istina, odabrani, ne i oni zbog kojih je đogatov konopac stalno bio u pripravnosti.

Rustem je svake godine sa Livadka slao poruke za đokata i zekana. Sviraču su četiri puta sebetom dolazili, da proslave rođenje dva sina i dvije kćerke Rustemove.

Došlo je vrijeme ponovnog povratka Rustemovog za Minhen. Uđe u Halilovu kuću. Nevoljno ali ga nužda tjera da postavi već uhodano pitanje. „Ja, Halile moj dobri, ponovo...“

Ne stiže rečenicu do kraja izgovoriti, kad ga Halil ljutito prekide, ko iz puške!

„Ne dam, Rusteme! Ovaj put ti ne dam pare!“ bio je izričit Halil. „Gdje su ti sada prijatelji koje si napajao i gotivio godinama?! Moraš nešto promijeniti u svom životu! Zar nisi pošao u tuđinu da nešto stvoriš?!“

„Hoću, samo mi posudi još ove rede“, po ko za koji put, ponizno i zajapureno, obećavao je Rustem.

I dobi pare, na jedvite jade, uz molbu i blage riječi koje je znala primijeniti njegova pametna i emotivna sestra Mejra.

Ali se nikada nije uspio promijeniti. Za promjenu, promijenio je konja. Umjesto Halilovog zekana posuđivao je Džibovog kulaša. A pare za karte gdje je posuđivao, ni Emina nije znala reći.

I tako su dalje, godinama, u paru teglili kulaš i đogat. Nosili piva, konzerve, sudžuk i napolitanke za Rustemovu familiju i jarane, sve dok jednog dana nije stigao haber iz Minhena.

Ovog puta se nisu seoski đaci utrkiivali da Emini uruče telegram, jer je bilo jasno da peškeša neće biti. Neće biti ni posla za kulaša i đogata, za harmonikaše, niti peškeša za voljene ukućane i odive. Spremajte šta

nemate, jer je Rustema – izdalo srce!

Sjedeći povijena na pragu svoje kuće, pogleda usmjerenog na put prema Medinom brdu, gdje su se ukrštale radost i tuga, krajičkom maramice Emina obrisa suze i reče:

„Ah, takav je vakat nekada bio! Dobri moj rahmetli Rustem...“

Od ovih današnjih gastarbajtera dobija drugačija pisma: „Pošalji nam suhog mesa, tvdog sira i mladog kajmaka.“

„Što jest – jest: stekli su mi, mašala, sve što ima na dunjaluku.“

Bilješka o autoru

Senadija (Babić) Hadrović je rođena 1962. godine u Trpejzima. Stekla je zvanje profesora pedagogije 1985. godine u Prištini. Iste godine zapošljava se u osnovnoj školi „Mahmut Adrović“ u Petnjici, kao prvi pedagog na području Bihora. Od 1989. do 1992. godine aktivna je u Socijalističkom savezu i Konferenciji za društvenu aktivnost žena opštine Berane. Od 1993. do 1997. godine živi i radi u Njemačkoj, gdje se bavi i humanitarnim

radom. Od 1997. godine živi u Sarajevu i radi kao pedagog. Realizator je više projekata od interesa za djecu i omladinu, sa akcentom na djecu sa posebnim potrebama.

Obnašala je ulogu vijećnice u Opštinskom vijeću Ilidža u periodu od 2004. do 2012. godine. Od 1998. godine aktivna je u Udruženju građana porijeklom iz Sandžaka u BiH. Članica je Komisije za ostvarivanje prava građana opštine Ilidža, te Upravnog odbora Udruženja pedagoga Kantona Sarajevo.

Poznaje njemački i ruski jezik.

Elma Ćeman

TEŠKA SUZA

„Mister, mister, it's yours?“ – dovikivao je nepoznati čovjek iz gomile.

Posmatrao sam ga nijem i gluh, kao bez glasa i bilo kakvog čulnog opažanja. Mladog čovjeka u sivom, ispeglanom odijelu i isto sivim, sjajno uglačanim cipelama, pažljivo odabranim rekao bih. Sigurno ga je njegova mlada žena ispratila jutros iz kuće, poželjevši mu sreću na poslu u ovom brzom gradu. Gradu gdje sekund ne traje sekund već mnogo manje, pa onda možete zamisliti to vrijeme, čak i ovako mjereno sekundama. U gradu gdje tri sata ranije krećete na posao i opet strahujući da ćete zakasniti, kolika je to sila... Trgnuh se iz svojih svakidašnjih misli, i ljubazno klimnuh glavom kao u znak izvinjenja što sam nekoliko sekundi stajao bez ikakvog odgovora i pokreta, tih nekoliko sekundi koje ovdje život znače. Rekoh mu na mojem, poslije toliko vremena, savršenom engleskom: „Yes, it's mine, thank you.“

Mladić je u svom sivom odijelu nastavio dalje, žureći i trčeći za boljim životom i prilikom da se nešto stvori i u nečemu uspije. Ako, i treba. Nastavio sam da se probijam kroz gužvu i vrevu ovog *sna* mladog čovjeka. Sad sam sasvim svjesno pustio slike u svojoj glavi, da me bole, da me sjećaju na dane prošle. Počeo je jedan duboki osvrt na moj život.

Imao sam jedva nekih dvadeset godina, ali sam bio već mladić u punoj snazi. Završio osnovnu školu, izučio zanat, uz svog oca naučio mnogo toga. On je bio najbolji obučar u Bihoru, obučar za kojeg su znala sva okolna mjesta. Dolazili su sa svih strana, ljudima nije bilo teško da prevale i kilometre da bi donijeli obuču na opravku kod mog oca. Bili smo jedna od uglednijih i poštovanijih porodica u našem mjestu. Vrijeme je bilo

teško, teško i oskudno. Kako za nas koji smo živjeli od zanata i radili mukotrpno, tako i za ostale. Bilo je to neko zlo vrijeme, sudbine su se isprepletale i uradile svoje. Meni je nemaština parala uši, mučila moje divlje razvijeno tijelo, ugrožavala moje dječeačke snove; želio sam više, želio sam bolje. Kako to biva, neko je čuo moje želje i ubrzo sam pozvan od strane jednog daljeg rođaka da dođem u Ameriku da radim. Nije precizirao šta će biti moj posao, ali mi nije bilo ni važno. Ja sam sanjao o blistavim ulicama i trgovima, usijanom asfaltu velikog grada, o hiljadama ljudi, novoj skupoj i modernoj odjeći, sanjao o novom životu daleko od mog lijepog Bihora. Otputovao sam. U početku, tj. nekoliko prvih godina sve je bilo med i mlijeko. Radio sam. Nije bilo lako, nigdje svog naroda, nigdje nikog da pita kako si, imaš li; grad gdje si mogao da umreš na ulici a da ti niko ne priđe. Ali sam zarađivao. Uredno sam slao novac kući, otac više nije morao da se bavi zanatom, imali su za, i više nego pristojan život. Ja sam se poslije nekih deset godina prilagodio i polako počeo osjećati dijelom tog svijeta. Oženio sam se jednom divnom Amerikankom, ženom koja je uz mene i poslije toliko godina i s kojom imam krasnu porodicu. Poslije toliko godina bih trebao biti srećan, imam sve, ali postoje rane koje peku i koje nikad neće zacijeliti.

Ja nikada sebi, niti bilo kojem drugom ljudskom biću nisam priznao koliko me moj Bihor boli i poslije četrdeset godina. Tog dana, tog sunčanog jesenjeg dana kad sam zauvijek odlazio za novim životom, kad sam tražio bolje – osjetio sam nešto što osjećam svakim danom toliki niz godina. Ostavljao sam divne pašnjake i netaknute livade koje čeznu za mojom mladošću. Ostavljao sam brda kojih nema nigdje u svijetu, mirise čistog, netaknutog. Mirise i slike mog života i mog odrastanja. Puteljke na kojim sam napravio prve korake i na kojima su nastale prve ogrebotine na koljenima, koje je moja mati prala na našoj vanjskoj česmi. Ostavio

sam druženja ljudi i dijeljenje zajedničke sreće i ljubavi, pjesme i zadovoljstva. Sjećam se pogleda moje majke, oca, sestara, braće i komšija. Kao da su znali, znali da se nikada više neću vratiti. Nije samo mati jecala u suzama, plakao je cijeli Bihor tog dana, i kao da me molio da ne idem, da ostanem tu, obećavajući mi bolja vremena. Pružit će mi toliko da neću biti gladan, njive će mi dati hljeba ako umijem tražiti. Bio sam mlad, poletan, neiskusn. Ništa nisam znao o životu, ništa nisam znao o mom zavičaju koji je, vjerujem, hiljadama puta plakao bojeći se rastanka i samoće. Ne, nismo ga izdali. Nismo te izdali, zavičaju mili, samo smo tragali za novim horizontima, oprostite nam. Tvoje suze i tvoju patnju ne može ništa nadomjestiti, ali moje tijelo se kaje, moja duša bi još samo jednom da vidi iste one livade i brda koja je ostavljala onog dana. Još uvijek su slike pred očima jasne. Iako su prošle duge godine, u sjećanju sve je živo; ne dam da padne u zaborav moj predivni zavičaj, još se oko srca osjeti toplina. Eh, da mi je da se vratim!

Naposljedku, prenuh se i zaplakah. Pade jedna teška i gorka suza na šešir koji mi je maloprije ispao. Nije to bila suza bilo kakva, to je bila suza patnje. Teška bistra suza u kojoj sam vidio zavičajno zelenilo, modrinu našeg neba i plavetne daljine. Osjećao sam istu bol kao onog dana kad sam otišao. U ušima su mi odzvanjali jecaji moje stare majke, kojoj je bilo teže nego meni, njene oči su bile pune suza, srce puno bola... Govorila je: ljepše je živjeti u svojoj domovini i u nevolji nego u tuđini u zadovoljstvu.

Zavičaj mi je postao tuđina, a tuđina nikad zavičaj.

Bilješka o autoru

Elma Ćeman rođena je 1995. godine u Beranama. Osnovnu školu završila je u Vrbici, a srednju saobraćajnu u Beranama. Student je Filozofskog fakulteta u Beranama, odsjek za obrazovanje učitelja.

Od ranog djetinjstva piše pjesme. Osvojila je prvo mjesto na literarnom konkursu povodom Dana solidarnosti 2012. godine u Beranama. Voli igru i muziku i aktivni je član KUD-a "Bihor" iz Petnjice, od 2008. godine.

Safet Hadrović Vrbički

KISMET

„Ooo Asifaaa!...“, po prvi put za svoga duga vijeka glasno zovnuh samu sebe, kad se smorena od patnog života skljojah na krevet u nepoznatoj mi sobi staračkog doma u Bijelom Polju. Kad vidjeh da više nemam s kim svojim ni riječ prozborit', ka' da sam, da mi dragi Bog oprost, od svega svoga digla ruke.

Prepade me glas moj, ka' da me neko priziva s onog svijeta. Ka' da hita da me što prije povede tamo đe nam je svima suđeno.

„A đe si ovo došla, jadna ne bila?!...“, zapitah samu sebe, jopet glasno, iako znam da me o'de doveo sin moj Jusuf, da me pred smrt zbrine, da mi ima ko dodat' bar srču vode, da ne ispijehnem sama da se narod ibreti.

Do zadnjeg svog dekika pamtiću ga, mog Jusufa, s koliko je muke, pognute glave, otvarao vrata svojih kola kad je prišao da me izvede, da me pod ruku prifati, da me uvede i teslimi o'de, oklen će me jedino na tabut iznijet'.

Cijelu mi đovdu obli hladan znoj, ka' da sam usred zime upala u Proslop, kad se ledi. Od muke obrnuh glavu nastranu, kad mi se pred oči obrete Ekrem, moj čovek.

„Jesi li to ti – Ekreme?!“, glasno upitah, iako znam da je Ekrem moj davno preselio na ahiret.

Beše mlad i naočit kad ga ugledah, taman onako ka' kad sam ga po prvi put videla, kad je s ljudima doš'o iz Radmanaca, da me isprosi kod moga baba, čuvenog

Halema iz Vrbice. Kad mi je po prvi put srce zaigralo, ka' da ga je vatra obuzela.

A Ekrem me samo gleda, osmehuje se i išaretom mi pokazuje na vrata, da što prije krenem za njim, da ne čamam.

Setih se!

Setih se i Radmanaca, đe sam se udomila, đe sam se po prvi put obradovala ka' majka, kad mi dragi Bog dade da rodim prvoga svoga sina Rahima, prvu svoju rados'.

Kad se Radmanaca setih, setih se i Vitomirice, đe smo se bili odselili ranih še'setih, kad se tamo vatanilo pola Bihora. Đe zemlja beše ravna ka' tepsija i rodna ka' Misir.

Kad se Rahima setih, jopet me obli hladan znoj, i ufati me neka drhtavica, ka' da me zerzela rastrese.

„Rahime, sine, zoveš li me to?!“, jopet se ču moj avaz, u ovoj praznoj sobi, bez ide ikog. A znam – nijesam šenula – ni Rahim moj više nije na ovom svijetu. Ukopali smo ga prije nekoliko godina, kad ono bi kijamet na Kosovu. Prepuče od ljute muke braneći imanje naše, da nam ga ne otmu.

Kad Rahim preseli, dođe moj Jusuf iz Nemačke, brata da isprati, da se halali s njim.

I vika mene ta' put Jusuf da me vodi kod njega u Nemačku, da ne ostajem sama ka' vuk na kijamet.

A mene ž'o da ostavim imanje naše, naše kuće, i znoj koji smo prosuli dok smo sve to stekli.

Ostadoh ja nekoliko godina, tako sama, sve dok sam bila kadra da činim hizmet.

Kad onekadrih, dođe Jusuf pa navalio da me povede u Nemačku. Nema druge!

A đe ću ja sa svojija devedeset godina da idem u Nemačku? „Neću ti ja, moj Jusufe, nit' mi pada na pamet“, zborih ja njemu.

Braća mi – u Vrbici – pomrla. Omladina se rasuntala po svijetu. Ostala tolika imanja, ka' pusta, da mi Bog oprost. Tamo se, znam, nema kud, ni kod koga!

Na muku moj Jusuf. Ne bi drugog dermana no morade da me dovede o'de, da u ovoj sobi dočekam svoj kudret-sahat.

Kismet je, vidim!...

Nijesu me zalud zvali: Ekrem – čovek moj, i Rahim, prva moja rados', moj sin jedvaček.

I ni malo me nije strah.

Ni s mesta se nijesam pomerila od onog dekika kad me moj sin Jusuf uveo i spustio me da sednem na krevet. Kad mi poljubi ruku i reče da će doj ujutru, da me obiđe prije no krene za Nemačku. Da se halali sa mnom.

Ka' da mi melajće šapnu, okrenuh se k pendžeru. Vidim, pomalja se sabah. Rani šefik. Prve ždrake danjeg svetla probijaju se kroz džam pendžera, da razagnaju tamu noći, zadnje moje noći na ovom varljivom dunjaluku, a da oka sklopila nijesam.

Vakat je za sabah-namaz.

Smireno ispružih ruke, dlanova okrenutih put neba. Skrušeno se unijeh u molitvu, zadnju svoju dovu upućenu Stvoritelju svetova. Bez treptaja u glasu, razgovijetno izgovorih:

„Ja Rabbi!

Ti koji sve vidiš i sve znaš!

Skrušeno te molim da mi ne pokidaš konce koji me vežu za ovaj dunjaluk, samo toliko dok ne dođe ona koja se brine o meni, da joj kažem da prenese Jusufu mome da me ne tera mrtvu na Kosovo, no da me ukopa u Radmance. U svoj rodni kraj.

Znam da će ih moj kabur vezivat' da dolaze, da me zijarete. Mene i svoj rodni kraj, đe su po prvi put osetili toplinu sunca i miris zemlje s proleća.

Ja Rabbi!

Neka tako bude!

Samo te još to moli

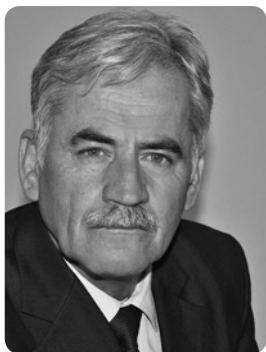
Rob Tvoj pokorni

Asifa.

Amin!

Bilješka o autoru

Safet Hadrović Vrbički je rođen 1952. godine u selu Donja Vrbica kod Berana. Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Beranama. Diplomirao je na Pravnom fakultetu u Podgorici.

Svoje radove Vrbički je objavljivao na stranicama mnogih književnih glasila širom nekadašnje Jugoslavije. Duže od četrdeset godina piše: poeziju, prozu, eseje, reportaže,

putopise i književnu kritiku.

Dobitnik je više nagrada i priznanja kao što su: književna nagrada „Sabit Užičanin“ za tragediju „Žrtva“, koja je proglašena knjigom godine u Sandžaku za 1994. godinu, te književna nagrada „Blažo Šćepanović“ za zbirku pjesama *Lovci na školjke*, koja je izabrana kao najbolja pjesnička zbirka iz Srbije i Crne Gore za 2000. godinu na anonimnom konkursu (među 35 prispjelih rukopisa).

Pjesme su mu prevedene na više jezika: bugarski, makedonski, albanski, njemački, francuski, slovenački, turski, engleski i persijski. Od 2007. godine zastupljen je u čitankama za osnovnu školu u Crnoj Gori.

U vremenu od 1992. do 2002. godine bio je predsjednik Udruženja pisaca Sandžaka sa sjedištem u Novom Pazaru. Bio je aktivni novinar sljedećih publikacija i javnih medija: „Sloboda“ – Berane, „Sandžačke novine“ – Novi Pazar, Televizija APR Rožaje, „Politika“ – Beograd. Idejni je osnivač i odgovorni urednik revije „Bošnjačke novine“.

Stalno je nastanjen u Rožajama.

Učestvovao je na svjetskim festivalima poezije: Sarajevski dani poezije 2003. godine, Dani multikulture Luksemburg 2009. godine, Svjetski kongres pjesnika Teheran – Širaz 2011. godine.

Objavio je sljedeće knjige: 11 zbirki poezije, jednu tragediju (*Žrtva*, do sada četiri izdanja, od čega jedno na albanskom jeziku), dvije knjige iz oblasti publicistike, jednu knjigu izabranih pjesama (*Pod cvijetom vješala*, izbor izvršio i predgovor napisao Faruk Dizdarević).

Zastupljen je u 14 antologija poezije, od čega jedna antologija, pod nazivom *Vetrove ot Ibar*, na bugarskom jeziku, Pernik 2007. godine, a druga, pod nazivom *A window to the worldpoetry* (2), na engleskom i persijskom jeziku, Teheran 2011. godine. Priredio je 4 tematski vezane knjige poezije, te 8 knjiga historijskih i naučnih radova.

U toku ove godine iz štampe izlaze sljedeće knjige: *Bolest trava zavičajnih* (Izabrane pjesme), te *Antologija crnogorske haiku poezije*, u kojoj je Vrbički zastupljen sa dvadeset pjesama, a čiji je priređivač Dušan Đurišić, književnik.

Knjige pripremljene za štampu: *Sermija*, Antologija prozne književnosti Bošnjaka Sandžaka, te *Rječnik Bošnjaka* (u dva toma, oko tri hiljade stranica većeg formata), životno djelo Safeta Hadrovića Vrbičkog, na kojem je radio punih petnaest godina.

Ruždija Adžović

KOMAD BIHORA

Patrick je stajao pored svoje majke na melburnškom groblju. Pridržavao je dok su ljudi prilazili i izjavljivali im saučešće. Radnici pokopnog društva spustili su u raku tijelo starog Didiea, Patrickovog oca, kojega je pokosila teška bolest. Odnijela ga je za kratko vrijeme. Vijenci i buketi cvijeća prekrili su grob uglednog srednjoškolskog profesora francuskog jezika u Melbourneu, koji je u taj grad, zajedno sa svojom suprugom Juliette i petogodišnjim Patrickom, došao četiri decenije ranije, zauvijek napustivši Francusku.

Osijedjeloj Juliette ni duboke brazde na licu, niti bijele vlasi ispod crnog čipkastog pokrivala glave gotovo da ništa nisu oduzele od ljepote, s kojom se starica još uvijek nosila damski dostojanstveno.

Patrick se iznenadio kad im je prišao starac s beretkom na glavi, neobičnom kapom koju dotad nije viđao, čovjek koji se njegovoj majci obratio na nepoznatom jeziku. Juliette je, natučajući, odgovarala starcu. Potom je ovaj pružio ruku Patricku i nestao u gomili.

– Majko, ko je ovaj čovjek? – upitao je začuđeno.

– Moj bivši kolega s posla... Zajedno smo radili u osiguravajućem društvu. On je iz dalekog svijeta.

– Kakva mu je ono kapa?

– Sačuvao je običaj iz njegovog kraja. Tamo su ljudi nosili takve kape. Zovu ih francuzice – odgovorila mu je Juliette.

– Kojim jezikom ste govorili? Nisam ga čuo ranije, a ne liči mi ni na jedan jezik koji čujem ovdje? – ponovo će Patrick.

– Nemoj sada, sine. Objasnit ću ti poslije. Duga je to priča... Duga, moj sine... – kazala je starica.

U njenim očima Patrick je primijetio nemir, pa je odustao od zapitkivanja, ne želeći je dodatno uznemiravati. Čudnovat treptaj na izbornom licu lagano joj se pretvarao u grč. Starica je nakratko pognula glavu, pa se uspravila, ističući njoj svojstvenu gordost koju je čitav svoj život znalački nosila.

* * *

Nakon nekoliko napornih dana od očeve smrti, Patrick je subotnje jutro iskoristio da se naspava. Njegova majka prihvatila je poziv najbolje prijateljice da predani na njenoj farmi nadomak Melbournea, gdje su ona i Didie često znali provoditi vikende. Patricka je iz dubokog sna trgnula zvonjava telefona. Zažalio je što ga nije isključio, ali ga je prošla ljutnja kad je na zidnom satu vidio da se primaklo podne.

– Sine – začuo je majčin glas – trebali bismo pokupiti očeve stare stvari i odnijeti ih u našu crkvu. Možda će nekome valjati. A i ne mogu ih više gledati, tuga me razjeda. No ipak, najbolje bi bilo da to ostavimo za sutra, pa da zajedno izdvojimo šta ćemo odnijeti.

– Dobro, majko. Nisi me zato morala zvati. Ja ću danas pogledati njegove stvari u biblioteci i na radnom stolu, da makar nešto odradim, a sutra ćemo zajedno raščistiti ormare – odgovorio je bunovni Patrick.

Na podu očeve radne sobe, tik uz police na kojima su bile složene knjige, dočekale su ga gomile požutjelih papira, novina i časopisa. Njih je Didie skupljao tokom

svoje profesorske karijere, ne dozvoljavajući nikome da po tome čeprka. I na starom stolu, pored neobične stone lampe donesene iz Francuske, virile su hrpe papira i fascikle različitih boja, kao i figurine, uspomene sa njegovih putovanja po svijetu.

„Dragi Bože, koliko toga ima! Odakle početi?“, pomislio je Patrick.

Nakon nekoliko sati, na terasi je bila izdvojena hrpa papira. Patrick je, već umoran, sjeo na stolicu za ljuljanje, na kojoj je Didie volio satima odmarati čitajući. Zapalio je cigaretu i zagledao se u daljinu. Razmišljao je o svom ocu, strogom ali pravednom, čovjeku koji se u potpunosti posvetio profesorskom poslu. Francusku je stari Didie spominjao tek ponekad, a gradić na jugu u kojem je rođen, nikad.

S vremena na vrijeme, vraćali su mu prijatelji Francuzi koji su živjeli u Melbourneu, ali je rijetko zapodjevan razgovor o Francuskoj. Ni Didie ni Juliette nisu govorili o svojoj zemlji. Jedino bi ostarjeli profesor ponekad prokomentirao događanja u Parizu, o kojima bi australska televizija urijetko izvijestila.

Patricku se činio neobičnim i odnos njegovih roditelja. Bili su to intelektualci koji su u svojim profesijama dosegli koliko se moglo dosegnuti i bili su ugledni u svom gradu. Osim velikog međusobnog uvažavanja, ponekad čak do čudne kurtoznosti, Patrick nikada nije osjetio pretjeranu emotivnu bliskost među njima. Njihov zajednički život sličio je dobro osmišljenom protokolu koji funkcionira bez nepredvidivih odstupanja. Tako su odgojili i Patricka. Iako uspješan ekonomist, zgodan i poželjan muškarac među damama u Melbourneu, još nije uspio ući u emotivnu vezu. I pored brojnih pokušaja, njegovo srce još nije istinski zatreperilo.

Kad je cigareta dogorjela do filtera, Patrick se vratio u očevu radnu sobu. Tek tada je vidio da ga očekuje još mnogo posla.

Šarao je pogledom po velikoj biblioteci. Pažnju mu je privukla drvena kutija na polici s knjigama. Na njoj je bila metalna figura viteza u oklopu. Nošen znatiželjom, pomjerio je figuru. Ispod nje je, očigledno sakriven, izvirio izrezbareni ključ s lavljom glavom. Uzeo je ključ i iznio kutiju na terasu.

„Šta li je stari ovdje čuvao?“, otelo mu se dok je pokušavao otključati.

Napokon je začuo je škljocanje. Podigao je lagano poklopac. Na vrhu su se ukazale požutjele fotografije. Na jednoj je prepoznao Didiea u grupi veselih mladića i djevojaka. Sa druge se smiješila lijepa mlada djevojka. Na poledini je pisalo: „Didieu, s ljubavlju! Josette“.

Fotografije je odložio na sto i nastavio pretraživati po kutiji. Naišao je na stari Didieov pasoš, zatim studentski indeks, člansku kartu skautskog društva i još neke sitnice koje je profesor decenijama ljubomorno čuvao.

Nakon što je izvadio sve stvari iz kutije, na dnu se ukazala poluizderana plava koverta iz koje viri papir. Patrick je palcem i kažiprstom razvrnuo kovertu i shvatio da se radi o nekom dokumentu. Pažljivo je izvukao. U zaglavlju je bio neobičan grb. Ispod njega je mastiljavim krasnopisom bilo ispisano neko ime.

„Jasmin...“, uspio je pročitati. Ali, nije mogao razumjeti prezime. U njemu je bilo nepoznatih slova.

Obuzeo ga je nemir, ali je nastavio tabiriti po izbljedjelom tekstu. Pogled mu je zastao na koloni u kojoj je bio ispisano datum. Sledio se kad je pročitao dan, mjesec i godinu. Datum njegovog rođenja!

Lice su mu orosile graške znoja, a grlo mu se potpuno osušilo. Nije mogao doći do daha. Poskočio je sa stolice i dotrčao do kuhinje. Panično je tražio čašu. Nekako je uspio odvrnuti slavinu, a potom napunio čašu vodom i ispio naskap. Poturio je glavu pod česmu i pustio najjači mlaz.

Došavši sebi, opet je zakoračio prema terasi. Na podu pokraj stolice za ljuljanje bio je taj papir. Pogled mu je ponovo pao na datum. Sjeo je na stolicu i pridigao papir. Obuzele su ga slutnje, a strahovi su bujali. Ponovo je zavirio u dokument. Iako je bio ispisan na nepoznatom jeziku, shvatio je da se radi o rodnom listu. Uslijedila su nova iznenađenja. U kolonama ispod imena „Jasmin“ uspio je pročitati: „Ime oca: Bećir“, „Mjesto rođenja: Petnjica“, „Država: SFRJ / SR Crna Gora“.

* * *

Ležeći na kauču u dnevnoj sobi, u toplo predvečerje, Patrick je začuo brundanje nekog vozila. Pridigavši se, kroz prozor je ugledao majku kako izlazi iz crvenog džipa.

– Patrick! Patrick! – začuo je majčin glas.

Njeni koraci bili su sve bliže. Otvorivši vrata, Juilette je prošla pogledom kroz kuću. Ugledavši Patricka na kauču, iznenađeno je upitala:

– Sine, što se ne javljaš? Uplašila sam se.

Patrick je šutke posmatrao staricu dok se kretala prema fotelji.

– Patrick, šta se dogodilo? Zašto ne odgovaraš na moja pitanja?

– Kad ti budeš odgovorila na moja pitanja, onda ću i

ja tebi odgovoriti na tvoja! A ima mnogo pitanja na koja očekujem tvoje odgovore.

– Kakva pitanja, sine?!

– Velika, majko, velika! Za početak, pojasni mi ovo...
– uzvratilo je bijesno, pružajući joj papir.

Utonula u fotelju, starica je iskolačenih očiju gledala čas u sina, čas u papir koji je držala u drhtavoj ruci. Pokrila je rukama lice i briznula u plač.

– Molim te, sine, dodaj mi čašu vode... Gušim se... – jedva je prozborila.

Patrick je poskočio. Ubrzo se našao pokraj majke sa čašom vode.

Starica je otpila, rukom obrisala usne, a potom se prepustila naslonjaču udobne fotelje. Pokušavala je progovoriti.

– Vidiš, sine... Dugujem ti veliko objašnjenje. Toličke godine sam krila od tebe... Željela sam te poštedjeti iznenađenja. Vidim da sam pogriješila i da istina kad-tad izađe na vidjelo... Ti si, sine moj, rođen u maloj i dalekoj zemlji na jugoistoku Evrope. Tvoje rodno mjesto je Petnjica, oblast Bihor, u zemlji koja se zove Crna Gora. (Montenegro, ako ti to više znači.) Nakon tvog rođenja, dvije godine smo živjeli u Petnjici, lijepoj varošici na sjeveru Crne Gore, odakle je tvoj biološki otac. Potom smo mjesec dana bili u Italiji. Tu smo tvoj otac i ja trebali započeti privatni biznis. Kad smo se jednom, nakon nekih praznika, vraćali iz Crne Gore u Italiju, imali smo teški saobraćajni udes kod jednog vodopada u blizini Torina... Tvoj otac je poginuo, a ti i ja smo bili u životnoj opasnosti. Ti si dva mjeseca bio u bolnici u Torinu. Borili su se za tvoj život... Na sreću, spasili su te. Odatle sam te odvela u Francusku mojoj majci. Nekoliko

godina sam radila u birou i tu se upoznala s Didieom. Odlučili smo da se vjenčamo. Ubrzo smo dobili dobru ponudu iz Australije i odlučili se preseliti u Melbourne...

– Kako se zvao moj otac? Ne znam pročitati u ovom dokumentu... Piše Be...qir... – prekinuo je Patrick, sada već smireniji, što je iznenadilo Juliette.

– Bećir, sine, zvao se Bećir... Prijatelji su ga zvali Bećo.

– Kakav je bio?

– Eh, kakav... Veoma zgodan. I šarmantan. Plejboj. Bio je vrlo sretan kad si se rodio. Nekoliko dana je slavio u Petnjici. Mnogo sam ga voljela, a i on mene... Zbog ljubavi prema njemu, napustila sam Francusku i s njim došla u to malo mjesto u Crnoj Gori. I, nije mi bilo žao. Upoznala sam mnogo dobrih ljudi. Čudnih, ali dobrih, ljubaznih i plemenitih ljudi...

– Zašto se nakon očeve smrti nismo vratili u Crnu Goru?

– Nisam imala hrabrosti. Tamo nisam imala posao i plašila sam se za tvoju egzistenciju. Mislila sam da će nam u Francuskoj biti bolje. Bećira više nije bilo... Godine i daljina učinili su svoje, sve manje sam kontaktirala sa njegovom rodbinom. Više od dvadeset pet godina nemam nikakav kontakt s njima...

– Zašto si mi promijenila ime, majko? Jesi li to morala učiniti?

– Morala sam... Željela sam tebi i sebi stvoriti novi život. Da ti je ostalo ime koje ti je dao otac, mislila sam, kad-tad bi me upitao za njegovo značenje i porijeklo. Ovako, htjela sam da se izgube svi tragovi, da ti olakšam život i da te poštedim nedoumica...

– Nisi trebala, majko. Sviđa mi se ime koje mi je dao otac i ja ću ga vratiti. Bit ću ono što jesam, a ne neko drugi. Od danas me zovi mojim pravim imenom! To mi duguješ. Zovi me od sada Jasmin.

– Hoću, sine! Hoću, Jasmine moj! – kazala je starica i ponovo zaplakala.

* * *

Bilo je kasno jesenje popodne. Dok je koračao petnjičkom čaršijom, Jasmin je osjećao znatiželjne poglede iz bašte obližnje kafane. U pratnji svog mladog rođaka Sabahudina, studenta s kojim je uspostavio kontakt posredstvom interneta, išao je prema naselju u kojem je živjela njegova rodbina.

– Sabahudine, je li to Bećirov sin? – upitao je najstariji gost kafane.

– On je, Rifate, on! Ovo je Jasmin našeg amidže Bećira. Danas je stigao iz Australije.

– E neka je, hvala Bogu. Vidim, isti Bećir. Neka nam se vratio. Nadam se da je i po dobroti na rahmetli oca. E, bio je momčina! Rahmet mu duši...

Približavajući se staroj kamenoj kući na kraju čaršije, Jasmin je ugledao poveću grupu muškaraca i žena. Sporim koracima, prema njemu krenu starica. Oči su joj bile crvene od plača.

– Jasmine, ovo je tvoja tetka Rabija, najstarija sestra amidže Bećira – rekao je Sabahudin na engleskom jeziku.

– Sine tetkin, isti si mi moj Bećir, brat moj, duša moja... – zaridala je starica i prigrllila gosta.

I Jasminu su suze skliznule niz lice.

Stara Rabija ga nije ispuštala iz svog nejakog zagrljaja sve dok nisu prišli ostali, da se pozdrave sa gostom iz Australije.

– Prvo želim vidjeti mezar svog oca – kazao je Jasmin Sabahudinu.

Jasmin i Sabahudin, zajedno sa Sabahudinovim ocem i najmlađim amidžom, zaputili su se na mezarje. Njih trojica su čučnuli i učili u sebi Fatihu. Čučnuo je i Jasmin i za njima ponavljao Fatihu, koju su oni, zbog njega, sad učili naglas. Sabahudinov otac je na glavi imao istu kapu kao nepoznati koji se pojavio na sahrani njegovog poočima.

U povratku, do kuće ne bi progovorili nijedne da Jasmin, pokazujući rukom na kapu, ne kaza:

– Francuzica.

– Ja... – rekli su svi uglas, tapšući ga po plećima.

* * *

– Ovo je tvoja kuća, sine. I ovo imanje okolo. Sve je ovo bilo Bećirovo. Sve je ostalo onako kako je bilo dok ste živjeli ovdje. Tetka nije dozvolila da se išta promijeni. Govorila je da će te jednog dana meleci dovesti ovamo... Vidiš li koliko imaš rodbine ovdje?! Tolike godine si živio bez njih i oni bez tebe. Nemoj više biti sam u tuđini. Ostani ovdje, među svojom braćom, među amidžama, među svojom rodbinom. Ovdje je tebi mjesto... ovdje, sine moj... – govorila mu je tetka Rabija, a Sabahudin pažljivo prevodio svaku riječ.

Jasmin je cijelu noć presjedio sa rodbinom. Ispričao je potanko svoj dotadašnji život. Ispričao kako je slučajno pronašao svoj davno izgubljeni identitet.

– Nemojte kriviti moju majku. Željela mi je dobro. Mnogo je voljela mog oca i teško je podnijela njegovu smrt. Čovjek s kojim je poslije živjela i za kojeg sam mislio da mi je otac, nikad joj nije zamijenio Bećira. Znam to. Nemojte je kriviti. Najvažnije je da je Patrick konačno našao Jasmina i da ću makar jedan dio svog života živjeti kao Jasmin, sin Bećirov i vaš rođak... Ja ću se vratiti u Australiju, moram zbog majke, ali ću biti sretan što znam da me čeka moj komad Bihora, komad Crne Gore – kazao je Jasmin, pogledavši u Sabahudina.

– Tako je, Bihor! Dobro si zapamtio. I francuzica... – otelo se Sabahudinovom ocu, koji potapša Jasmina po leđima.

– Tebi, Sabahudine, kad umrem, ostavljam ovu kuću i imanje. U Australiji imam svega i više mi ništa ne treba. Nisam se ženio, niti se mislim ženiti. Sve ovo bit će tvoje. Ali, ostavljam ti i amanet da me ukopaš na mezarju pokraj mog oca Bećira. Ako na ovom svijetu nisam živio s njim, želim na onom svijetu biti pokraj njega... – kazao je Jasmin, a suze su mu se caklile na licu.

Bilješka o autoru

Novinar i publicist Ruždija Adžović rođen je 1962. godine u Podgorici. U Sarajevu je završio Fakultet političkih nauka – Odsjek žurnalistike, a potom radio na Radiju Crne Gore u Podgorici kao novinar i urednik. Naročito se bavio reportažom na Radiju Crne Gore, ali i na Televiziji Crne Gore, a potom i u novinama.

Bio je saradnik crnogorskih političkih magazina „Liberal“, „Krug“ i „Monitor“, te dopisnik iz Podgorice

za tiražni sarajevski sedmičnik „Una“.

Jedan je od osnivača Udruženja profesionalnih novinara Crne Gore, iz kojeg se nevelika grupa časnih profesionalaca usprotivila ratnohuškačkoj politici i ratnohuškačkom novinarstvu.

Od marta 2000. godine živi u Sarajevu. Radio je u „Večernjim novinama“, kasnije „Jutarnjim novinama“, zatim u „Nezavisnim novinama“, bio zamjenik glavnog urednika dnevnih novina „BH dnevnik“ i „As“, te dugogodišnji urednik i komentator u „Dnevnom avazu“. Godinama uređuje magazin „Banke u BiH“ i saraduje sa brojnim časopisima i magazinima.

Autor je obimne monografije *Merhamet – 100 godina*, objavljene povodom 100-godišnjice osnivanja ove humanitarne organizacije, kao i knjige *Merhamet – 100 godina dobročinstva*, objavljene u Turskoj na turskom jeziku. U martu 2014. godine objavio je u Sarajevu svoj prvi roman *Ogrlica iz Šanliurfe*, a u avgustu iste godine u Podgorici je obavljena i njegova četvrta knjiga *Kilibarda – Sarajevski dani*.

Ruždija Adžović se bavi i slikarstvom i muzikom.

Maida Mujević

PROKRUSTOVA POSTELJA

Kad u selu padne turobna noć, odozgo sa brda naziru se samo prozori kroz koje blješti svjetlost. Čudesni oblici drveća u tami prave zastrašujuće siluete, a hladan vazduh je ispunjen mirisom bukovine.

Te zime bilo je neuobičajeno toplo. Proljeće je dolazilo u više navrata; otopli pa zahladi, i opet tako. Dok napokon nije puklo i priroda nezaustavljivo krenula u svoju preobrazbu. Uprkos kršima koji su, gore visoko, prijeteći štrčali iznad zelenog tepiha koji se prostirao brdima.

Zahvaljujući lakoj zimi seljani su uštedjeli drva i sijena i zbog toga su bili sretni. Jer, lakše se čeka naredna zima.

Jednog petka po podne, kad je prestao podnevni žagor i seljani se povukli u svoje domove, krivudavim makadamom kroz selo prolazio je čovjek dobro znan svima; ni po porijeklu niti imetku, nit' po đovdi, već po poštenju. Mršav, sitan, a ispod širokog džempera nazirale su mu se ključne kosti. Positna glava, a očne jabučice utonule. Nosio je stare cipele koje su govorile o kilometrima pređenog puta. Ne bi se taj čovjek suvonjavih usta i prorijeđene kose ni vode napio s tuđe česme bez pitanja. Takav je bio Ahmo. Po svemu se vidjelo da je rastao kao siročić.

Koračao je uznemireno, kao da se počesto spremao da potrči. Pod miškom je držao nešto zavijeno u bijelu najlonsku kesu, a u ruci bijeli kupovni hljeb. Njemu i njegovoj majci da bude za dva-tri dana. Majka Hava nije znala kad je tačno rođen. Znala je samo da je zaplak'o negdje oko jeseni, kad se kupe šljive. U ličnoj karti pisalo je trinaesti januar, nasumičan datum. A živio je, sa majkom i tri koze, u maloj brvnari čiji je prvi sprat bio od kamena.

Bacajući nogu pred nogu, sreće djevojčicu Hasibu koja se vraćala iz škole. Živjela je u kući na zaravanku, ispod njegove. Umorna od duga puta, sa bočicom vode i teškom torbom, junački se penjala uzbrdo.

– Merhaba, Ahmo! – povika ona učtivo.

– Merhaba, sine! Jesu li te pustili?

– Jesu, danas ranije.

– E, Bogu fala, barem jednom ovo da vas puste dok se vidi. Poslije, duše mi, počnu psi lajati i zavijati, pa se i sam često sledim od straha. A bijaše li ti Omerova?

– Jesam, Omerova.

Ahmo se, strašljiv kao zec, okrenu oko sebe da provjeri ide li ko i ima li koga okolo. Jako i duboko dišući, poče da šapuće:

– Slušaj, čora, da ti nešto kažem u povjerenju...

– A šta? – upita ona uplašeno.

– Seljani znaju da ja nosim penzije. Znaju i da ne otuđujem, ne fušerim, niti išta loše radim, daleko bilo. Poštarski posao poštenije od poštara obavljam. Ako bih čije uzeo, vrane mi oči uzele! No, oni prijete...

– Ko?...

– Ne, ne! Sin onoga Jakupa što živi kraj brente i onaj što je došao iz inostranstva. Ne znam mu ime, zaboravio sam...

Već su se približavali kući djevojčice, kad ga ona uplašeno pogleda ne znajući šta joj je činiti. On nastavi:

– Strah me da to razglasim ali, eto, ako ne osvanem neko jutro, znaj da su me oni dokrajčili, i ti slobodno kaži šta smo pričali.

Djevojčica ga pogleda zaprepašćeno i pomalo uplašeno, a zatim nastavi ka svojoj kući sagnute glave, niz koju su padali plavi uvojci kose.

Ahmo produži dalje mrmljajući nešto sebi u brkove. Ali tako je u selu, niko ne mari ni za kog; dani i noći tjeraju se ukруг, i nijedno sutra ne bježi od onog juče.

Redali su se dani, prvi, drugi, treći, a godina zla

kao i svaka prošla; raduješ se novom jutru, svaki put beznačajno, a ko zna šta tek veče nosi. Tmurni i turobni akšam iznova spušta svoje nevidljive a oštre kandže preko planina i pašnjaka. Selom odliježe lavež pasa. Ponekoje dijete uvijek tako u to doba uhvati san, dok ga majka ne lupne po ramenu govoreći da se ne smije spavati u ovo vrijeme, jer je to jedan od onih sihira koje samo kućno ognjište zabranjuje. Jednom je jedan mudri starac uspio podrobno da objasni zašto je zijan spavati u akšam. Rekao je da akšam liči svojom pojavom na jutro, pa ako insan na podne zapadne u san i prespava podne i ikindiju, dokad padne mrak, ili se, ne daj bože, probudi u sam akšam, biće vrlo zbunjen da li je jutro ili akšam. Osjetiće čudan duševni nemir koji napravi strah od vakta. A priča se kako je rekao da je jedan mlađi momak s nepunih devetnaest godina poludio od toga. Je li to tako, sam Bog zna. I doista, u akšam najviše šejtana siđe na zemlju, da iglom ne možeš gdje ubost' a da naletnika nema, tako je govorio najstariji čovjek i hodža u selu.

Ne bi ovaj svijet ni bio ljudski kad bi se svakoj pojavi znalo objašnjenje. Niko se, izgleda, nije dovoljno ni trudio da objasni zašto je pošten čovjek stradao i uvijek će stradati. Možda je i to neki sibir, nešto čemu se ne zna način i razlog, samo se vidi propast. Ili je svijet toliko prljav i obavijen marimaglom koju niko nikad ne čisti pa onda ne vidimo dobro jedni druge, ili njim vladaju ogromne pijavice koje se kače za svaku kožu na kojoj osjete slabost. Nikako nije pravično. A Bog je objavio da će propast biti onda kad ljudi budu grabili više no im može stomak ponijeti.

Ahmo je primjer čovjeka kom novčanice ne znače ama ništa. Novca mu je trebalo koliko je mogao pojesti. I još toliko sna. To je sve. Ali vučje su godine, a ljudska čud čudna i nepredvidiva, ne poznaje dovoljno ni samu sebe, niti zna čime sebi i drugom može napakostiti. Vrijeme je ovo kad prijatelj prijatelja vuče za rukav

da idu u zijan, zijan koji ledi krv u venama, pa ga onda pušta u jamu.

I te večeri akšam s jadom pade. Vjetar je lukavo cvilio oko kuća, a vani ni živoga džana. Oni nečasni, u kojima crni vrag leži, tada su uznemireni. Svaki trepataj oka bio je prožet strahom, svaka pora bila je napunjena zlovoljom. Strah ih je i gonio i sputavao. On je bio Božiji pečat koji se lako ne briše. A bilo je takvih u selu, muka ih je natjerala da otimaju, podvaljuju, da slobodu prodaju za sitno, da žive u nemiru.

Kretali su se šušajući kroz lišće i šireći opori miris ustajalog znoja. Silueta mršavog čovjeka promicala je seoskom džadom. Nijedan šum, niti šapat, više se nije oglašavao. Oblaci su se gomilali na nebu kao stada crnih ovaca.

Začuvši korake nasumično se okrene i opazi dvije sjenke; treća mu je umakla, ali je znao da ih je više od dvojice. Primijetio je da su sjenke krupne, a bijes i zlovolja su se osjećali u povjetarcu. Koračali su ubrzano, čulo se šuškanje i blagi lom tankih ogranaka. Sada je Ahmo već mogao čuti neka dovikivanja, nije znao da li su se obraćali njemu ili su vikali međusobno. Pomislio je na tren da nisu možda neki iz šumarstva pa jure kradljivce stabala. Ali, oni su njega pratili. Počeo je da steže umotuljak s novcem i ubrzava korak; oblio ga je hladan znoj. Pokušao je da skrene ka obližnjoj jaruzi, misleći da će im umaći. Njegove korake zaustavio je snažan udarac preko leđa, koji ga je oborio na zemlju. Podigao se na ruke da bi ga potom jedan od mladića udario nogom u stomak. Tada je izgubio snagu i samo što je mogao još da bolno jekne. Istrgli su mu umotuljak ispod pazuha. Zemlja je bila hladni dušek na koji je legao. Onako ošamućenom, kroz glavu su mu prolazile razne uspomene, sve sama prošlost. Nije se pitao za to čega će se sjetiti, ali ga je umirilo.

Sjetio se jednog običnog sunčanog dana. Sjetio se

kako je ležao ispod džanarike kad ga je majka zvala i rekla da je otac bolestan. To je bio njegov prvi susret s nesrećom. Nepokretnog oca je iznio i stavio u kolica za drva, povezao do glavnog puta da tu čekaju prevoz do bolnice. Očev pogled iz kolica je ostao dovijeka prikovan njegovoj duši. Prikovan, a potisnut. Znao je otac, kao i Ahmo, da ga ostavlja osinjaku... Kući se vratio bez oca. To malo brvnare što je imao, bilo je dovoljno. Kazan na vatri pun kuvanog kupusa, četiri pusćetije i očevu japundže koje mu je bilo veliko, činilo ga je srećnim. I sve to presiječe sjekirica svojom zlokobnom oštricom.

Sada se čuo samo strašan šum i dah, jaki udarci sjekire o umiruće tijelo; ptice su se razbježale.

– Brže, brže daj ogranaka... Pokrivaj, brže! – to je posljednje što se čulo.

Preko njegovog tijela su velikom brzinom bacali zemlju pomiješanu sa četinom. A onda – tajac. Krv je curila u zemlju.

***

Šumar Brahim je prolazio šumarkom i ugledao uzdignuće u jednoj blažoj dubodolini. Primače se bliže. Uzdignuće bijaše pokriveno svim i svačim; očito – neko je nešto skrivao od očiju ljudi. Uz psovku je micao teške ovlažene ogranke, vrlo žustro, i skoro ubijeden da će biti muke.

Borba. Mučenje. Smrt.

A onda je našao pismo.

„Tebi, majko, pišem ovo pismo jer znam da brineš ti jedina. I srećom, samo tebe imam da ostavim. Ja sam znao da ima i takvih i ovakvih, i svakojakih! Znao sam, da sam se kome i žalio niko ne bi ni shvatio ni povjerovao. Ali znaj, majko, danas glava ljudska ne vrijedi ni pseće. Mene je za tebe strah. Nek te Bog čuva! Vidiš da ljudi jedni druge ne mogu da podnesu, a bogami

ni sami sebe. Teško mi je što znam da ti nema ko donositi sapune iz čaršije. I hljeb, nego moraš opet da mijesiš sama, a znam da te bole ruke, i ta reuma i sve to. Ali sabur, možda se nađe dobrih ljudi da ti iscijepaju drva i pomognu. Ja ti nijesam ušao u hak; ako misliš da jesam – halali. Tvoje ruke su mi bile i ostale najmilije, majko moja. Tvoj Ahmo“, jedva izusti do kraja Brahim.

Ovo pismo Ahmo je napisao za nedaj bože, kao da je slutio da će ga stići ruke zlikovačke.

***

Prolaze godine. Niko Ahma ne pominje. Samo se šuti. Ko zna šta je u toj šutnji.

Bilješka o autoru

Maida Mujević je rođena 1992. godine u Malmeu u Švedskoj. Osnovnu školu i gimnaziju je završila u Rožajama. Piše poeziju, prozu i kratke pozorišne komade za djecu. U zbirci odabranih priča „Buđenje Bihora“ (Festival 2012) zapažena je njena *Ispovijest jedne planine*.

Autor je dva neobjavljena romana i više kraćih tekstova objavljenih u časopisima za kulturu i književnost. Student je četvrte godine Pravnog fakulteta Univerziteta Crne Gore.

Esma Muratović

SIHRI

Minka je ušla u kuću dok je Ilma obavljala uobičajene kućne poslove – prostirala oprani tepih i serdžadu, na krevetu redala jastuke sa jambezom. U sobi za dnevni boravak zatekla je pet veselih osoba. Smijali su se neobično pa je zvuk stizao u drugu sobu i miješao se s dječijom grajom koja je kroz otvoreni prozor dopirala s obližnjeg igrališta.

Svi su se obradovali njenom dolasku. Ni sebi ni drugima nije mogla objasniti zašto posjeduje toliku dobrotu prema osobama koje je okružuju. Zbog njene iskrenosti često je bila pogrešno shvaćena. Ali, nije gubila nadu. Udala se u patrijarhalnu porodicu. Iz slične potekla, prilagođavala se i prilagodila. Sve su se njene životne kockice sklopile. Ambiciozna, mlada i načitanana, elokventna, ravna spikeru kako bi znali reći u Repuhu, mjestu u kojem se udala, nije poklekla ni kada su joj teški životni trenuci – poput smrti roditelja, bolesti u porodici i drugih težih događaja – prijetili da ohladi od života.

Ilmin sin Demo utrčao je u sobu sav zadihan, znojav, obraza crvenih kao dva zrela paradajiza. Iz vrećice je izvukao plastičnu bocu na kojoj je bilo urezano nekoliko otvora sa strane. Oko grlića boce vezao je tanku žicu i, uz pomoć svjetla ručne lampe, okačio bocu o čiviluk, demonstrirao svoj novi pronalazak. Na dvosjed je bacio jaknu i svoju znojavu kapu, a majci povišenim tonom rekao:

- Mama, dođi ovamo!
- Šta je, sine?
- Pridrži mi ovo.

– Vidi ga – pohvali ga majka. – Juče ga vidjela komšinica Džemila, kolik je porastao, mašallah, pa veli što će djevojke za njim polomiti noge. A da mu vidiš

stopala, četres dva broj patika nosi, veće nego kod adžovog Mirze, koji je pet godina stariji.

Minka je s nestrpljenjem čekala da zagrlji malog i simpatičnog Dema, kojeg je neizmjereno voljela, a on joj pohrli u zagrljaj, nasloni glavu na njeno rame, i ona ga poljubi, prvo u plavu kosu pa u čelo. On je zagrlji i ugnijezdi se u njeno krilo.

Kako je Minka tih dana pospremala Ilminu kuću, bila joj od pomoći za doček važnih gostiju, sasvim neočekivano od svoje jetrve Safke, Ili mine svekrve, dobija pitanje koje će pamtiti do kraja života.

– Minka, reci mi, bogati, da nisi slučajno zaboravila vještačke zube u kesi koja se našla u Ilminoj sudoperi? – upita Safka.

Minka se zagleda u prazninu kao učitelj kad pokušava prikupiti misli pri objašnjenju teme koju predaje učenicima. Stisnu dlan jedne prstima druge ruke i svi su čuli kako joj zglobovi prstiju stisnute ruke pucketaju. Skrušeno pogleda iznenađenim očima i upita:

– Molim? Kakve zube? Ko to zaboravlja zube u tuđoj kući? Ko to kupuje rezervne zube, hahaha?! – Kisjelo se Minka nasmija, jer je iznenađena pitanjem jetrve koju je voljela kao sestru, bila uz nju u svim teškim trenucima. – A hajde jadna, deder jadna, otkud tebi takvo razmišljanje? Evo, vidi, ja imam svoje zube, koji su me skupo koštali.

– Pa, znaš šta, Ilma i Eso se u posljednje vrijeme stalno nešto koškaju te se plašim da im neko nije nešto „poturio“ – počeo Safka da se pravda. – Narod je čudo. Baš su se do ovog slučaja dobro slagali, milina ih je bilo vidjeti kako se drže za ruke, zaljubljeni. A sada?

Minka osjeti hladan znoj na čelu. Izgubi na trenutak pogled, sva iznenađena ona se naježi, pod kožu joj se zvijer uvuče. Njen oblik se stapao sa bijelom jambulijom na kojoj je sjedjela i samo je njeno lice izviralo iz sjene. Oslonjena o naslon dvosjeda, prstiju koji su drhtavo

tapkali po crvenoj šari, pa su sjajne površine njenih zlatnih prstenova iskrile zrakama svjetlosti kao neki minijaturni vatromet. „Šta sada?“ misli u sebi. Kako da postupi, šta da kaže jetrvi koju je neizmjereno poštovala i voljela? Mnoge stvari su joj prošle kroz glavu.

– Nemoj mi još reći da sumnjaš u mene! Ne, Safka, ja sam prijatelj vaše kuće. Nisam ja takva, ne bih tako nešto nikom uradila a kamoli vama. Osim toga, ne vjerujem u sihre i čini, ne misliš valjda da sam toliko naivna i glupa?

Safka je spustila pogled, zastavši u govoru. Okrenula se prema Minki, poluotvorenih usta, kao da očekuje od nje neko dodatno objašnjenje.

– Ja ne kažem, ali...

Safka je pala u Minkinim očima.

Safkin muž Fako se naljuti na svoju suprugu. Podiže glavu, licem mu se prosu živa rumen, a oči zatamnješe od jada.

– Safka! – reče Fako. – Batali s tim neprovjerenim pričama.

– Ali, Fako... – htjede žena još nešto reći.

– Čuješ li ti, ženo?! – dignu Fako glavu. – Čuti, ne tvrdi nešto što svojim očima nisi vidjela! – odreza čovjek i strpa ključeve od auta u džep.

Ilmin muž Eso, gazda u čijoj su se kući nalazili, uvrijeđeno se obrati majci:

– Majko! Ne treba se zaletavati, Bog sve čuje i sve vidi, Bog se ne da prevariti i podmititi.

Safka šuti.

– Eh! – uzdahnu Minka. Uvrijeđena do srca, samouvjerenom mahnu rukom. Od tog trenutka postala je tužna i zamišljena, sporo odgovarala na postavljena pitanja.

Njeno ćutanje Ilmu je skoro vrijeđalo.

U isto vrijeme pred kuću dojuri golf „dvojka“, u njemu dva čovjeka. Jedan, onaj koji je vozio, bijaše Suljo iz Lisnika a drugi, positan, u radničko odijelo obučen,

neobrijan, Kaćo iz Mahale. Dotjerali auto da mu Eso popravi kočnice.

U susret Esu uđe Kaćo. Koraća sporo, usput oko sebe zaviruje lijevo-desno.

– Merhaba! – viknu Kaćo još sa praga i pruži obje ruke. Poče da se raspituje o Esovom autu – godini proizvodnje i o ispravnosti. Pitao bi on za cijenu odmah, nego je s parama tanak pa ne žuri. Nastavi okolišeći s pričom, kako je gorivo svakim danom sve skuplje, kako se danas ne isplati voziti auto.

Minka je bila tužna, trebalo je dosta vremena da se oporavi. Pokušaj da dokaže jetrvi istinu nije urodio plodom.

Prolazili su dani i mjeseci, i dalje su je boljele riječi njene jetrve.

Jednoga dana zakucala je na vrata Ilmine kuće, vesela i sva razdragana. Kao vazda, srdačno je dočekana. Sva mila, bila je u svako doba dobrodošla.

Za doručkom, dok je Minka pila čaj od kantariona, Ilma je donijela kolače.

– Stani, strina, nisam ti rekla... Nemoj se više sekirati, oni vještački zubi su moga djeda. Pred spavanje ih zamotao u neku salvetu i spustio na sto, a pored njih bile neke moje sitnice i ne gledajući, greškom sam ih strpala u plastičnu kesu koju sam donijela iz roda – prisjeti se Ilma.

U sobi je zavladao potpuni tajac. Samo je povremeno dopirao tihi zvuk, kao da je na nekom udaljenom mjestu, u nekoj drugoj kući svirao radio. Ali, moglo je to biti samo u Minkinoj glavi, koja joj je sada pod djelovanjem prijatnih riječi postala ugodno laka. Možda je njena mašta pretvarala šum vjetra u muziku, jer muzike uopšte nije bilo.

– Tvoja svekrva me na pravdi Boga napala – reče Minka i nastavi da ćuti.

– Znam, strina, sve znam – reče Ilma. – Žao mi je;

izvini, molim te.

Minka je slegla ramenima. Iznenadna vijest bila je za nju prijateljski zagrljaj, čvrst kao hrvački zahvat. Nije imala više šta reći, shvatila da je najpametnije da smjesta izađe van i ode svojoj kući.

Ipak, u njoj se nešto kravilo i taložilo. Ustala je sa trosjeda, uzela novine koje su bile na dohvatu ruke i počela da ih prelistava, ali ništa nije vidjela.

Vrhovima brda grijalo je sunce i kroz mrežaste oblake prosijavalo svoje zrake. Tako obasjano, puno bijelih, tankih oblačića, nebo je izgledalo kao beskrajna snježna pustinja.

Toga trenutka Minka je imala osjećaj da se nalazi u avionu koji leti kroz oblake.

Bilješka o autoru

Esmu Muratović, djevojačko Lukač, rođena je 1961. godine u Rožajama. Studirala je historiju, a prvu knjigu objavila je 2002. godine u Sarajevu (*Neraskidiva veza bratstva Lukač*).

U ranom djetinjstvu pokazala je poetski talenat, a to je primijetio i savjetima je ohrabrio književnik Jevrem Brković. Objavila je pet knjiga poezije: *Slika u suncu*, *Višegradska apokalipsa*, *Od*

rođenja pa do groba, *Dječji snovi*, *Korijenje ne umire*.

U rodnim Rožajama živjela je do 1981. godine, sa roditeljima Jusufom i Razom, četiri sestre i dva brata, a poslije majčine smrti i s maćehom Mejrom. Višečlana porodica je oplemenjivala Esmu ambiciju da postane vrsni spisatelj poezije i proze i, kako bi sama rekla, najvažnije što je – ambiciju za sastavljanje onog što se davno rastavilo pri nemilim događajima, kroz ratove na trusnim područjima Balkana. Kao „jedina“ žena koja je

napisala knjigu o svom bratstvu, više puta je dobijala pohvale ljudi i institucija koje znaju šta znači znati *ko si, šta si i odakle si*. U šarenolikoj lepezi bratstva važi kao omiljena sestra svim Lukačima širom svijeta.

Živi u Sarajevu sa suprugom Zumberom Muratovićem, također poznatim piscem, i s četvoro djece.

Mujo Agović

KACA

Moj rođak Meho davno je otišao u Bosnu. Nijesmo se vidjeli gotovo dvije decenije. Da nijesmo bili na dženazi u njegovom rodnom Orahovu, vrisnuo bih od radosti kad sam ga ugledao.

Još dok je radio po selima gornjobihorskih planina, govorio je o odlasku iz tih zabačenih sela – tog „nevidboga“ kako je on imao običaj često da kaže.

Polako sam se probijao kroz masu naroda da ga ne izgubim iz vida. Kao da je znao, izdvojio se u hlad pod jednom kruškom. Prilazio sam mu motreći na izraz njegovog lica, da provjerim hoće li me prepoznati. Kad sam mu se približio i osmijehnuo se, on je radosno uzviknuo: – Rođo, jesi li to ti?!

– E, moj Meša! – rekoh. – Da mi je neko pričao da će proći ovoliko godina a da se ne vidimo, ne bih mogao povjerovati.

Naš susret je bio dirljiv. Iako smo bili na dženazi, nijesmo se mogli uzdržati da ne ostanemo duže u čvrstom zagrljaju. Potekle su i suze radosnice. O svemu smo porazgovarali. Na kraju mi on tužno reče: – E, moj rođače, najveću životnu grešku sam napravio što sam otišao iz našeg lijepog Bihora. A kad nas je zadesio onaj suludi rat?! Za vrijeme cijelog rata sam bio u Bosni. Uspio sam da sačuvam porodicu. To mi je najveće bogatstvo, al' šta vrijedi kad me ubi nostalgija za mojim Bihorom i svojim narodom...

Puno mi se jadao i pričao mi kako često u snu šeta po bihorskim selima u kojim je radio: Kruščici, Dobrodolima, Boru, Javorovi, Hazanama... Najčešće sanja svoje rodno selo Orahovo. A kad se probudi suoči se sa stvarnošću...

– Tamo u Bosni mi je lijepo. Sva djeca su završila fakultete. Ja radim u srednjoj školi, uskoro ću u penziju.

Sinovi su mi požnjeni, ćerke udate. Svi rade. Zadovoljan sam, ali mi je zavičaj uvijek, i u snu i na javi, najveća preokupacija. Često me obuzme neki nemir, ne drži me mjesto kad se probudim i suočim se s činjenicom da sam daleko od mog Bihora...

Ja se uzdržah da mu ne kažem kako je puno ostario. Šta bi od onog kršnog momka, jedrog ljepotana za kojim su mnoge djevojke, pa i udate žene uzdisale. Mnoge djevojke na glasu odbijale su prosce nadajući se da će ih on zaprositi. Mnoge su zbog njega propustile dobre prilike, pa se kasnije kajale...

Naš razgovor je prekinuo poziv imama Huseina da dženaza krene. Išli smo u koloni, polako, i šaputali do groblja. Meho je stao u saf da klanja dženazu.

Mnogi su htjeli s njim da se upitaju i popričaju, tako da ga poslije izgubih iz vida.

Nedaleko od groblja, na mjestu gdje je bio parkiran Mešin auto, stajao je moj bivši učenik, sada ljekar. Srdačno se pozdravismo, kao i uvijek. Ljetnje sunce je pržilo.

– Doktore, hoćemo li da krenemo? Pošto idemo pješke i u istom pravcu, možemo da se družimo.

– Svakako sam htio da Vas nešto pitam – veli doktor.

– Reci slobodno. Ti znaš da sam ja više odgovarao na vaša pitanja nego vi na moja – našalih se.

– Vi dobro poznajete Meha. U nekim školama ste radili zajedno, a i rođaci ste. Znam da ste se slagali i poštovali kao rođena braća.

– Sve ti je to tačno, moj doktore – rekoh mu ja uz smiješak.

– Htio sam nešto da Vam ispričam o njemu što, siguran sam, do sada nijeste znali. Moja majka je iz planine. Kad je Meša radio u selu mojih daidža, stanovao je kod maminog amidže. Školska godina počela, moja majka je tada bila učenica trećeg razreda. Meša je od kuće donio jednu kacu, imao je običaj da kupuje sir kod moje bike. Pošto mu se kaca bila rasušila, on je poturio pod česmu

ispred stana u namjeri da je zabrekne, napunio je vode. Kod njega je bio na konak došao njegov sestrić. Kaca je ostala preko noći da se što bolje zabrekne. Naišao neki Zulfo iz susjednog sela, vraćajući se iz grada. Vidio kacu ispod česme, punu vode. Pošto je bilo dosta kasno pretpostavio je da svi već spavaju i da ga neće niko vidjeti, sjahao je s' konja, polako prišao, prosuo vodu, natovario kacu na konja i produžio osvrćući se da ga ko ne vidi. Žena i djeca su ga, po običaju, čekali, nijesu spavali. Kad je stigao pred svoju kuću, rastovario je kacu i unio je u hodnik. Konja je rasamario, uveo ga u štalu, položio mu i ušao u kuću. Sve su to njegovi ukućani gledali pretpostavljajući da je on tu kacu kupio, te ga nijesu ništa pitali.

Meša je ovamo, kao i uvijek, rano ustao i izašao na čist jutarnji vazduh. Pošao je na česmu da se umije. Kad tamo, primijeti da kace nema pod česmom. Pitao je ženu je li je ona negdje sinoć sklonila. Kad je dobio negativan odgovor, isto je pitao i sestrića. Ništa. Meša je onda uzviknuo:

„Pa, nemojte se šaliti sa mnom, gdje ste je sakrili?!“

Kad su mu odgovorili da je nijesu dirali otkako je on ostavio pod česmom, Meša se začudio:

„Pa zar će je neko uzeti ispred kuće!?“

Otišao je na posao, djeca došla u školu. Razmišljajući kako da pronađe kacu, jer je bio već ugovorio da kupi sir a druge kace nije imao, najzad se dosjetio. Na prvom času rekao je djeci da će on zapisivati njihove odgovore na njegova pitanja, a među pitanjima bilo je i: „Kad vam babo dođe iz grada, čime vas obraduje? Šta vam kupuje?“

Bilo je raznih odgovora, od kojekakvih igrački, šarenih bombona krivih ka' dedova mačuga, simita, školskog pribora, obuće, odjeće... Kad je došao do Malića upita ga da li je i njemu babo šta donio zadnji put iz grada? A Malić mu odgovori:

„Kad se moj babo sinoć kasno vratio iz grada donio

je samo jednu kacu. Vidio sam kad je rastovario s konja i unio je u hodnik.“

„Je li to baš bila kaca?“ – zainteresovao se Meša.

„Jeste, učitelju, baš kaca, dobro smo je vidjeli“ – odgovori Malić brzo.

„Je li to bila nova ili korišćena kaca?“ – razvio je razgovor Meša praveći se nezainteresovan, iako je njega to najviše zanimalo.

„Korišćena“ – kaže Malić.

„A je li imala poklopac?“

„Nije“ – odgovori Malić kratko.

Naravno da nije kad je poklopac ostao kod mene, pomisli u sebi Meša. „Bravo, Maliću! Ja ću tebi da dam najveću ocjenu. Ti si mi najiskrenije odgovorio da ti baba nije ništa kupio, samo je tvojoj mami donio kacu.“

Učitelj je dalje vodio razgovor i „zapisivao“, da djeca ne primijete i otkriju cilj ovakvog razgovora. A na polasku kući dadne Maliću pismo kojim poziva njegovog baba na roditeljski sastanak sutra u dvanaest sati. Malić je nosio pismo u ruci, da ne bi zaboravio da ga preda babu. Čim je stigao kući, još sa ulaza kaže glasno da ga svi čuju: „Babo, moj učitelj te poziva sutra na roditeljski sastanak! Evo ti je poslao pismo!“

Ne sluteći ništa, Zulfo pročita pismo i stavi ga u džep. Sjutradan u zakazano vrijeme, stigne on pred školu. Časovi su bili završeni i djeca su otišla kući. Malo mu je bilo čudno što nema drugih roditelja pa pomisli da je njegovo dijete napravilo neki nestašluk. Meho ga u tome ugleda kroz pendžer te se pomoli na vrata.

„O, družo Učo, zvali ste me na roditeljski i evo ja dođoh.“

„Dobro si učinio, uđi ovamo u zbornicu da popričamo“ – kaže Učo.

Zulfo uđe a ovo još više poveća njegovu sumnju...

„Slušaj, Zulfo!“ – počne Meša. „Sa djetetom je sve uredu. Mali dobro uči, poslušan je, vrijedan, na času je miran, ne izostaje s nastave... Sa njim nemam problema.“

Ali s tobom, Zulfo, imam problema.“

Zulfo ga pogleda začuđeno i slegne ramenima.

„Što ti, Zulfo, kad sinoć naiđe pored moga stana uze moju kacu, prosu vodu iz nje, natovari je na konja i ponese svojoj kući? Htio sam da je zabreknem i ostavih je pod česmom a ti...“

Zulfo iskolači oči od čuda. Pocrveni u licu kao djevojka kad je momak pogleda i upita nešto. „Pa... pa, Učo... Je li to tvoja kaca?...“

„Jeste, Zulfo, bila je to moja kaca. Sad je tvoja sve dok mi je ne vratiš!“

„Pa ka... kako znaš da sam je ja uzeo?!“

„Vidio sam te, Zulfo!“ – oštro će Meša.

„Oprosti mi, Me... Učo! Nijesam znao da je tvoja. Popišmanio sam se. Da sam znao da je tvoja, ne bih je uzim'o!“

„A dobro, Zulfo, treba li da je uzmeš i ako nije moja!?“ – povisi ton Učo, ne mogavši više da izdrži.

„Učo, halali mi! Vратиću ti je. D'ece mi, nijesam znao čija je.“

„Zulfo, da se mi nešto dogovorimo, ali da niko ne zna. Kako si god uzeo kacu, tako mi je i vrati! Obećavam ti da niko neće znati za to.“

Još iste noći kaca je bila ispred Mehovog stana. I ne prazna, nego sa pet-šest kilograma lijepog zgorjelog sira.

„E, Zulfo, Zulfo! Ovo si sad učinio i nikad više ni meni ni drugom da uzmeš nešto ispred kuće bez vlasnikovog znanja i odobrenja! Još jednom ti obećavam da za ovo neće niko saznati, a ovaj sir ćeš da vratiš kući. Ili bolje, ponesi Džani, ona nema krave!“

„Nemoj, Učo, preklinjem te! Imam žensku djecu, nemoj da mi se ćerke vraćaju natrag u rod!...“

Doktorovu priču prekide auto koji je krivudavim putem podigao oblak prašine.

– Doktore! Doktore! Pomagaj! – usplahireno je vikao mladić kroz otvoren prozor. -

Majka mi se onesvijestila ! Pomagaj, ako Boga znaš!

– Gdje ti je majka? – spremno upita doktor i pređe sa druge strane auta.

– U Bićovoj kući. Zvao me Nasko telefonom.

– Sve će biti uredu, ne brini – reče doktor i mahnu mi iz kola. – Oprostite, Učo.

Da je prosto, doktore, i bogu hvala što te imamo – šapnuh sam za sebe. A žao mi što priča o kaci osta nedovršena.

Faiz Softić

SAVO BRNJA I SALKO KAPLAN

Uz kaljav i strmen put sela Kopilova nadirao je penzionisani policajac Savo Brnja, koji je punih trideset godina službovao u stanici policije u tom mjestašetu, koje bješe siromašno, zapušteno i jadno; jedino čega mu ne falaše bješe ljudski poganluk. Munafikluk, zloba i pizma što probijahu ljude gore nego kuršumi, bjehu se uselili u srca ljudi pa bi i sami nekada, od tolike mrzije, pobljjeđeli kao da ne bjehu ljudi već porodilje. Uh, bješe to pogano vrijeme...

Savo Brnja jedva je išao. Nijesu mu bile neke godine, ali ga bješe pritislo salo porijeklom iz kopilovskih torova i mljekara pa jedva hodaše. Znojav je i crven u licu, a i u plućima mu svirucka pa jedva ide. Uhvati se ponekad za kolac u ogradi, predahne, pa ponovo krene.

Ima on tri kuće u selu u koje zamiče; navikao na njih i na njihov lezet pa, ne dođe li bar jednom u mjesec dana – ko gubav je. A i oni navikli na njega pa, kada se otegnu dani a on ne izbija, stanu se raspitivati...

Tamo gdje najčešće dolazi i gdje najduže biva kuća je Rašita Kaplana, rođenog amidže Salka Kaplana, ponajboljeg đaka, a poslije i studenta u cijelom kraju. Vala, nije da se samo on falio – Savo Brnja, već i sva njegova čeljad, i svi oni koje je dovodio sa sobom, kako su vazda bili ustimani, a poslije njihovog odlaska redovno je na tarabi tora visila jagnjeća čapra, kao svjedok da nisu otišli iz kuće ni gladni ni žedni.

Nerijetko je Savo nosio i poteške torbe iz kuća domaćinskih, pa bi se pod teretom krompira, sira, mesa, jabuka – žena Mara mu je posebno voljela krhte kopilovske pašinke – gegao kao kvočka.

Išlo se i u druge kuće i prinosilo se i tamo, ali puče glas po cijeloj limskoj dolini da takvog stimanja i dočeka nigdje niti ima, niti će biti kao

što je to u Kopilovu. I narod je vjerovao, jer Savo Brnja, iako penzionisani policajac i šeret – nije lagao.

A to što bi mu žene Kopilova oplele ponekad prsluk, čarape, jedna mu oplete i duge gaće, pošto Savo ulazi u godine a nekad ga slotazadesi u Kopilovu pa da ne nazebe, bilo je pride. Jer – Savo je bio dobar čovjek; nasiječeš tovar drva u Kamešnici, on te vidi i samo okrene glavu, tako je bio dobar i darežljiv dok bješe u državnoj službi. Mogo si imat i tenk zakopan u njivi, on opet ne bi nikom – eto takav dobričina bješe Savo, što bi rekli Kopilovci – ne falila mu se vjera, a neki opet dodavali: „Što da mu se ne fali – vala mu se falila kad je onako dobar, hah.“

Helem, došlo vrijeme da Savo ode u penziju, ali se ni za živu glavu nije htio odreći onih sa kojima je cijeloga života drugovao i sofrovao. A kad umrije, kad mu srce puče u Rašitovoj kući od masne jagnjetine, zakukaše žene, a kleo mi se Sabit Gruda, da su toga časa ovce stale blejati i janjići, vragolčići jedni, poskakivati po toru, ali ne ko što se poskakuje već nekako nastranački, udarajući se usto vunanim hrbatima i odskačući jedan od drugog, dok na brnjicama njihovim čednim, ako smijeh može biti na životinječetu – na njima je bio.

Eto, velika žalost zadesi Kopilovo – takav čovjek umrije u njihovom selu. Amaaan, ko se tome jadu nadao? Dok su ga sagonili na volujskim kolima niz Rujište, glava mu je klecala kao da je pokušavao nešto reći, pa su se zaustavljali, pipali ga, ali – mrtav ko mrtav... Rašitov sin Jonuz nije obraza sušio. Još dok je bio mali Savo bi mu ponešto donio iz grada, jednom čak i nekakvu išaranu sviralu – nije je bilo u cijelom selu...

Kada mrtvog Sava svukoše na cestu, gdje su čekala ambulatna kola, Rašit i njegov sin i još jedan koji im je često pravio društvo na sofri, pa i toga dana kad je Savo zanemogo – uđoše sa njim u kola i odvezoše se do bolnice u nadi da će mu doktori vratiti život i on ponovo izbit njima uz kaljav i uzak put. Ali ništa ne bi od toga – Savo je umro, ko i što je umrlo milion ljudi prije njega,

i bi mu sahrana na koju dođoše mnogi iz Kopilova i dostojanstveno ga ispratiše, a porodici njegovoj rekoše kako su jako ožalošćeni i kako bi voljeli da im je kuća izgorjela no to što im se desilo u njoj.

***

Sve što ide brzo dođe, pa dođe i taj dan kada Salko Kaplan, sin siromašnog Hajrana – bogatih u Kopilovu skoro da nije ni bilo – završi fakultet u Skoplju i vrati se sa diplomom u ruci. Odmah, još sa kućnih vrata, koja se bjehu nakrivila – popustile baglame – dreknu:

– Evo je! – U ruci je držao duguljast omot spravljen od tvrdog kartona. Unutra je bila lijepo skolutana diploma i na njoj pisalo da je Salko Kaplan, sin Hajranov, toga i toga dana, na univerzitetu u Skoplju, diplomirao i stekao zvanje diplomiranog ekonomiste. I bi radost. I zakla Hajran dva ovnića, ponajbolja, te pozva komšije i svojte sa svih strana i bi dobra gozba. Hajran je toga dana plakao od radosti.

Ne prođe ni puna hefta, dobi Salko državni posao u gradu, koji ga često dovodio u njegovo Kopilovo, a ljudi mu se radovali, trčali pred njega i grabili se da se rukuju i da se na očine kosti zakunu kako im je puno milo što je on, njihov komšija i rođak, završio toliku školu, pa se sad i uposlio u državnu službu. Kud ćeš bolje?! Zvali su ga na radost, i na žalost. Salko nije odbijao – išao je, svraćao u njihove kuće, a oni ga stimali. „Dela uzmi. Pohrani se, hajde popi’... Hajde, živ bio...“ Utrkivali se Kopilovani ko će prvi nazdraviti s njim.

Ali jednoga dana krenu priča, koja se nije mogla niti uhvatit, niti zaustaviti, kao kad ribu ispustite u vodu: Salko Hajranov, naime, pojeo cijelu plečku kod Mursela u Prisoju! A jedan koji ga preklinjao da sjedne pored njega u kafani u čaršiji, pusti vijest da je tri puta zvao piće Salku, a on njemu niti jednom... Ni za džep da se uhvati – brate moj! Rašit Kaplan vuče pruće niz sokak,

pa ga odloži i prišapnu rođaku Rečku: – Juče mi bi Salko – jedva ga najedoh. Ko da heftu nije jeo. Aman, aman...

Blesava Đika, koja još od djetinjstva bješe zaradila stravu, kad je ono Zečko našao zaostalu kašikaru i bacio je u potok a ona prolazila puteljkom iznad i omaha je odbacila u trn, ubjeđivala je ljude po Kopilovu da Salko Hajranov nije učio nikakve škole, već s Amerikancima letio na mjesec. Klela se u sve na svijetu da je to tačno; ako nevjeruju nekodu u Bijele Vode i tamo nađu Mušemovicu, ona će im to potvrditi. – A to što voli pojest i popit?... Pa, narode, muško je! – širila je Đika rukama, i uginjala ramenima te joj positna glava potanjala među njih.

S praga na prag, iz kuće u kuću, s puta na put i priča o apetitu Salka Kaplana stiže i u njegovu kuću, a kao da neko crn bajrak raširi. Majka Zulfa uze obje njegove ruke u svoje i reče: – Sine moj, ne znaš ti ovaj pismilet... Moli te majka, da više ni u čiju kuću ne ideš na ručak. A nemoj ni u kafani od ovih jada uzimat piće...

Preblijedio je, pa pocrvenio, gore no Savo Brnja kad je dušu ispuštao za Rašitovom sofom. I toga časa, dok su njegove tople ruke stajale u hladnim i smežuranim majčinim – zareče se Salko Kaplan da ni u čiju kuću više neće zalaziti, pa makar ga kleli i preklinjali, a u kafanama je odlučno odbijao svako naručeno piće. Ali svejedno, priča o njegovom apetitu širila se kao epidemija i stizala tamo gdje nikad neće kročiti Salkova noga; stizala tamo gdje se nikada neće začuti zvek Salkove kašike, niti čuti njegov glas...

Sava Brnju niko nije pominjao kao da ni u čijoj kući nije ni kap vode progutao. Ni dok je živ bio nisu prigovarali. Samo su ga stimali, stimali, stimali... I čutali kao zaliveni! A kad je umro – žalili... Žalili kao da im nije malio iz tora i hambara, već kao da im je donosio...

Priče iz okruženja

Slavoljub Vasojević

OTMICA

Od samog početka za Zorku je krenulo kako ne treba. Oteše je Danilovići o Preobraženju u predvečerje, sa sabora ispod planine. Tako su oni to radili odvajkada. Prešlo im u naviku. Navadili se. Svidelo im se. U njihovoj porodici su uvek bile najlepše žene. To su Danilovići radili i u Crnoj Gori, a nastavili kad su se pod Zlatar otuda naselili. Retko se ko u njihovoj porodici ženio normalno. Čak i onaj koji je mogao da se oženi naoposlenu nije to hteo. Kakva mi je to ženidba ako je kao i kod drugih, ako nije otmica? Gde je tu krađa zabranjenog? O čemu će posle da pričaju? Izneveriće hajdučku tradiciju predaka! Pa i kada je postojao obostrani pristanak oni su to izvodili kao da je otmica. Uživali su u samom činu i načinu otimanja.

One što su otimane nisu se kasnije žalile, nego su i one međusobnim pričama i šalama na neki način podsticale buduće otmice. Sakupe se i počnu o tome, nastave da prepričavaju do kraja života, kako im je bilo tog dana kada su ih otimali i šta je posle bilo. Ni jedna nije zaboravljala taj dan svoje iznenadne udaje, do kraja života. Poprimilo je to karakter narodnog kazivanja, uneta je poetičnost i uzbuđenje u priču, zaogrnuti su zarom neizvesnog i primamljivog.

Uvek su se Danilovićima rađala muška deca. Petoro muško, jedno žensko. Četiri brata, jedna sestra. Šestoro braće, a nemaju sestru od zakletve. Tek što iskorače iz kolevke počinju sa ratnim igrama, kao da su im Spartanci askurđeli, a ne Sloveni, mirni zemljoradnici, stočari i rečno-močvarski ribari. Uvek ih je bilo dosta. Svaka generacija ima svoju četu, svoju družinu i nebiranog, a

podrazumevanog harambašu. Ponekad se udruži i po nekoliko generacija i tada postanu sila od koje je svako zazirao i sa kojom je želeo da živi u miru i prijateljstvu. Od kada se za njih zna bili su pod oružjem. Kuća nije kuća ako nema makar jednu pušku, pa nek je i talijanka. Čim malo odvrknu, ili kad odsluže vojsku i ožene se, mora se nabaviti nešto od oružja. Sa puškom su neki i kože čuvali do svoje tridesete. Tako je bilo kad su bili pod Turcima, tako i kad su srpski kraljevi vladali. Titovi žandari su pokušavali desetak godina da ih razoružaju, ali je išlo teško i bezuspešno, te prećutno digoše ruke od ćoravog posla. I nakon racija ostane u nekom ambaru, iza nekog ćerta ili ispod grede po neki dobro umotan i podmazan kratež. Znali bi da se posvađaju oko međa na krv i nož, i do pušaka je dolazilo, ali kad su negde na strani, u narodu, pa izbije neka gužva, nastupaju svi k'o jedan, složno, bratski, spremni da poginu jedan za drugoga. Dovoljno je samo da neko vikne: – Biju se naši! – pa da jurnu svi na tu stranu. Za šta su se drugo pripremali i onoliko vežbali i čeličili, ako će to umeće ostati neiskazano, ta želja neispunjena?

Tako je to bilo od kad se pamti. Drugi su se ponosili ovim ili onim, a oni time što su najjači, što niko sa njima ne sme da se bije. Svi su ih se bojali i sa njima izbegavali svaki sukob, što je vremenom dovelo do toga da se uobraze, izbezobraze, i da ismevaju druge. Kao da su pripadali Koza Nostri! Svako njihovo najmanje i najslabije moglo je da bije nečije najjače. Bile su to posledice ukorenjenog straha kod drugih i nekontrolisanog bezobrazluka kod Danilovića.

Tako je i ovoga puta bilo. – Došlo vreme da te ženimo, Gavrilo – rekoše.

Gavrilo bi se ženio, nema ništa protiv, samo se smijulji.

– Ima li neka da ti se dopada? – pitaju ga.

– Dopada mi se Zorka Čukanović iz Kapine Gore – imao je Gavriilo spreman odgovor, koji svakog iznenadi.

– Vidi ti njega, kako ne ume da probere. Bogami si ti za Zorku slabašan! Nekako si, brate, veretizan; bože me oprosti, k'o da nisi muško. Moraš malo da se trgneš, da živneš, ojačaš, da se zategneš. Ne mo'š ti onom đavolu ništa! Ko zna dal' bi je smirio i Aleksa – rekoše mu.

– Ima je, brate – počese da je hvale, uživajući u njenom opisivanju. – Gled'o sam je kad igra – zemlju ne dotiče. A kad joj se kolena zabele, sve me nešto presiječe. Vidi se da je sva obla, brežuljkasta i isklesana k'o da je Jovo tesar pravio. Struk rukama da sastaviš, a bluza joj se drma i poigrava onim jabukama. A tek kad igra ili potrči! Kad se nasmije i pogleda onim svojim crnim očima, da se streseš od neke jeze. U lice ima ih ljepših od nje, ali je, brate, nekako pitoma i pravo žensko, žensko na sve strane, vidi se da traži đavola -rekoše neki.

– Nemoj, Gavriilo – odvrćaše ga jedni. – Da Aleksa nije oženjen, bilo bi to za njega. Treba tu dobro i duboko zaorati, moj Gavriilo! Ali neka, pomoći ćemo ti koliko se mogne – šalili su se kao i uvek u takvim prilikama, kao da su samo tako nešto tražili da se zabave i razonode. A Gavriilo se na to samo smeška. Kad su ga već pitali, on bi nju i nijednu drugu. Vreme mu je za ženidbu, vojsku je odslužio, šta ima više da se čeka? Otac mu je napravio kolibu, imaće gde da legnu, a za ostalo se nikad i nije pitalo. Niti brinulo. Gde ima za njih desetoro, biće i za jedanaesto. Bio je on prošle nedelje sa njom kod prodavnice. Malo su i razgovarali. Uzela je od njega bombone.

– Jel' uzela bombone?

– Jeste.

– E, onda nema šta da se čeka.

Nije Gavriilo bio sitan, niti neugledan – naprotiv, bio je povisok i lepuškast – ali odmalena su ismevali njegovu mužkost. Oko njega sve sami hajduci, obično visoki, a i oni retki „zalutali“, sitniji, svi kočoperni, otresiti i vredni, dok se on uvek nekako razvlačio, kao da su mu mišići bili od nekog drugog, ženskog materijala. U svakoj igri je bio zadnji, ili tu negde; nikad prvi, nikad najbolji, na mušku policu nikako da se popne i odomaći. U nekim drugim okolnostima bi se, možda, kotirao više, ali u ovim gde se tražila snaga i okretnost, delovao je kao uljez ili izrod. I u školu kad su išli, češće je ostajao sa devojkicama, ne zbog toga što je, ne daj bože, imao neke druge naklonosti, nego što nije mogao da prati ritam svojih vršnjaka. Pobegnu mu nošeni nekim svojim ludim vetrom, pa ne može nigde da ih stigne.

– Razmisli, Gavriilo, još malo – govorili su mu. – Vidi da nema nešto lakše. Ne moš ti onoj ždrebici ništa, nije lako ono zauzdati. Samleće te! Mora onde da se radi, da se dobro zapne i dan i noć. Posmotri je kako samo gleda, kakao gazi! Opasne su oči koje cakle.

A Gavriilo zapeo, Zorka i nijedna druga.

I pade presuda. Dovući će Zorku, da malo poprave rasu u familiji.

***

Zorka nije ni sanjala da joj je presuđeno u odsustvu, da joj je put određen i markiran, taj put i nikoji drugi. Kao i sve devojke sveta, ma gde bile i ma šta radile, merkala je krišom ili otvoreno ovoga i onoga, nadala se i čekala pravog. Gledala u pasulj i karte. Ogledala se u bistrom izvoru, ne bi li joj neko došapnuo da se opredeli, da joj prstom pokaže na onoga koji joj je suđen. Da postoji onaj koji joj je sudbinom određen, verovala je kao i sve devojke oko nje. Začikavali je momci, nije im ostajala

dužna. Taman bi neki pomislio da je već njegova, a ona isklizne iz ruku kao riba i odvijuga svojim bistričkom. Videla je ona Gavrila, znala ga je, ali joj nije bio ni nakraj pameti, ni u snu, ni u gatalicama, nigde. Kao da je sudbina htela baš da joj pripremi životno iznenađenje. Drugi su se njoj motali po glavi. Druge i drugačije je priželjkivala i sa drugaricama kidajući latice sa cvetova, imena neka pominjala, u večitoj igri onoga „voli me, ne voli me“. Vezla je i ona maramice sa lepim cvetićima i skrivenim željama, razna su imena bila na tim maramicama, Gavrilovog nigde, ni u podsvesti, a nekmoli da se nađe na tako beloj devičanskoj podlozi, da se zacrveni cvet u koji je preneti ljubav i čežnja.

***

Dok sedi u kućeru, kao u nekom drvenom šatoru za dvoje, bez prozora, oteta i zarobljena, pod rezom malih vratanaca, pretura po glavi šta se to ove večeri s njom dogodilo i gde li je izlaz i kraj svemu tome. Na saboru je bilo veselo, mnogo mladog i lepog sveta, svi razdragani, kao da su hvatali poslednju priliku da se ožene ili udome, da se dopadnu, jer jesen je tu, tad su glavne svadbe. Igrala je i ona, igri i svirci se predavala, uživala u svojim pokretima i ženskoj raskoši koju joj je Bog darovao. Godilo joj kako je muškarci gledaju, kako se otimaju oko nje. Znala je ona da u njoj postoji nešto što muškarce mami i izluđuje, što ih tera da prema njoj lete, kao prema neodoljivom cvetu, da ima nešto što drugi cvetovi nemaju. Sada joj je tek bilo jasno zašto se Gavriilo ceo dan mota oko nje i dosađuje joj. Stalno je nešto hteo da joj kaže, ali ona nije imala volje ni vremena da ga sasluša. Oči njene su tražile nešto drugo. Preko Gavrilove pojave je prelazila kao da ne postoji, kao da je na tom mestu gde je on prazno. Da joj je nekako da napravi uži izbor od njih nekoliko, pa da ih natenane razgleda i odmeri.

Kad je sumrak počeo da se spušta, a narod razilazi, odjednom je zgrabiše ispod mišica dvojica i skoro poneše. Stvori se gužva i galama, u onoj igri predvečernje svetlosti i senki. Ona poznade Aleksu, oseti njegove velike šake na svojoj podlaktici koje je ščepaše sigurno i čvrsto, te shvati da odatle ne može iskliznuti, da spasa nema. Onog sa druge strane nije poznavala. Za njima je trčkarao Gavrilo. Ona nije znala da je sve teklo po planu koji je već napravljen. Čim je nastala gužva, svi Danilovići su bili tu. Iza prve krivine ova dvojica što je vuku i Gavrilo skrenuše prema Golim Brdima, a ostali produžiše putem prema Danilovićima da zavaraju eventualnu poteru, koja ih nije zabrinjavala, i miliciju, koje su se klonili, jer se sve upornije trudila da im prekine vekovni običaj. Aleksa, Tihomir i Gavrilo su imali zadatak da odvedu Zorku do jednog kućera, kraj napuštenih torina na Golim Brdima. Tu su pripremili bračnu postelju za mladence, tu će da bude njihova prva noć, a posle će lako, posle joj nema povratka. Polovnu robu neće hteti niko. Ujutru će im javiti kad da dođu u selo. Posle noći provedene s mladoženjom ni jedna se nije vratila, pa neće ni Zorka. To je uhodan sistem, tako je uvek rađeno i uvek je prolazilo. Kad milicija ponovo dođe sledećeg dana, ako dođe, mladino je samo da kaže: „Nisu me vukli, došla sam dragovoljno.“ Posle toga ima da bude svadba.

I eto, sada sedi u kućeru, na uskoj slamarici gde jedva dvoje mogu da legnu, i čeka šta će je snaći. Više ne plače, razmišlja šta da radi. Zna da je svako opiranje uzaludno, pa i da je sutra milicija vrati niko joj ne bi verovao da ničeg nije bilo, čak i kad joj mladoženja ne bi prišao, a prići će. Nikoga Danilovići nisu pustili tek tako, to im je postalo pitanje časti i ponosa. Taman posla da im se vrati čitava, bruka neviđena za sva vremena. Sramota za mnogo generacija unapred i unazad. A možda njeni neće ni tražiti miliciju. Udala se pa šta, neka joj je sa srećom.

Žensko dete je ionako tuđa sreća. Znači, to će večeras da bude. „Oдох ja u Daniloviće, eto tako mi je suđeno. Kako je bilo onima pre mene biće i meni. Ovog Gavrila čestito i ne znam, nikad ga nisam sa pažnjom odmerila. Ovde me niko noćas neće pronaći, čak i da me traži. Znači, do ujutru ću postati žena. Posle toga sve je drukčije, ispod ovog što je dosad bilo podvlači se velika crta.“ Mnoge koje su otete brzo su se pomirile sa sudbinom i koliko ona zna, nijedna se nije vratila u rod. „Moji će se sekirati, bojim se da se ne pobiju sa Danilovićima, da mi brat ne nastrada. Znači, to je to, završi se i ovo tvoje đevovanje, Zorka.“ Još joj u ušima odzvanja lelek planine: „Odeeee!!!“ „Ko?!“ „Zorku Andrijinu odvukoše Danilovići.“

„Šta li se ovo sašaptavaju napolju? Kad bi me samo pustili, bosa bih preko brda svojoj kući poletela. Ali neće, znam ja njih; ti kad jednom ugrabe, ne puštaju.“ Čekala je Gavrila kao što se čeka loš udes sudbine, svesna da je to njen krst koji će od večeras nositi.

– Ulazi, Gavriilo, ja ću stražariti, a Tihomir neka ide kućama, pa nek nam ujutru javi kad da dođemo – komandovao je Aleksa. – Vidi, Tihomire, neka to srede nekako sa milicijom.

U tesnu bračnu postelju jedva se uvuče Gavriilo. U polutami, u odsjaju tek izašlog meseca, Zorka primeti da je Gavriilo zbunjen i izgubljen više nego ona. Bez reči, on se opruži pokraj nje. Ona se opirala instinktivno, sklanjala njegove ruke sa svoga struka, grudi, sa golih butina. Na tesnom ležaju odvijala se borba između dve životinje, silom sastavljene, jedne koja želi po svaku cenu da savlada onu drugu, pokušava da je osvoji, nadvlada, i druge koja se tome opire sve više shvatajući da će morati da popusti, da joj odavde izlaza nema dok se to ne obavi.

Dugo je trajalo to njihovo koškanje, guranje, otimanje, dok se najzad sve ne smiri. Aleksa proviri kroz poluotvorena vratanca i vide mladoženju kako leži između njenih belih, prelepih nogu. Gavrilo se natraške izvuče iz kućera.

– Ja ne mogu ništa da joj uradim – skrušeno reče Gavrilo.

– Kako ne mo'š, sunce ti nebesko?! Pa nećeš valjde da je pustimo, da sve pokvarimo, da pukne bruka. Vraćaj se! – reče mu Aleksa.

– Ne vraćaj me, Aleksa, ne mogu, pa bog.

Neko vreme su sedeli ćutke.

– Smiri se malo, predahni, pa ponovo. Dešava se to. Proći će.

– Ne, Aleksa, ne mogu. Radi šta znaš, ja više ne ulazim.

– Drži ovu pušku – reče mu Aleksa i uvuče se u kućer.

Zorka oseti kako se na njeno zagrejano telo, lagano spušta Aleksa. Onako krupan i krakat svu je pokri, tako da nije imala kud. Njegove velike šake je zgrabiše i ona vide da tu više nema spasa. Ovlaš se opirala još neko vreme, ali se na kraju predade, poslušno i bespogovorno, i u svom telu oseti da joj popušta neki grč koji ju je do malopre držao.

Gavrilo se izmakao da ne gleda i ne sluša, nesrećan kao nikad. Zorka zaplaka i klonu na Aleksinu ruku, poslušno i krotko, kao zverka koja je shvatila da je konačno savladana. Aleksi je bi žao i prigrlji je sa puno nežnosti i topline. Da joj je da se dobro isplače, ali oseća kako je Aleksa sve nežnije privlači i ljubi, one žalosti

nekud nesta kao i potrebe za plačom, sad bi samo da je ljubi i da ne prestaje, da joj šapuće i teпа bez predaha, da luta muškim rukama svuda. Sva izmorena, Zorka je bila svesna da se nešto značajno i neobično dogodilo. Osećala je bol i priјatnost, radost i tugu. Sve joj se pomešalo. A napolju je mesec ravnodušno osvetljavao čitavo prostranstvo svojom nestvarnom, prigušenom svetlošću i bio potpuno miran kao da se ništa dole daleko, na toј tvrdoј zemlji, nije ni dogodilo. A dogodilo se, Zorkina sudbina je počela da izlazi na svoj put.

– Ti spavaj – reče joj Aleksa – probudićemo te uјutru.
– I izvuče se iz tople drvene jazbine. Njegove reči su joj odzvanjale u ušima priјatno i ljudski.

Gavrilo je sedeo nedaleko od kućera, glave naslonjene na kolena, i činilo se da spava. Aleksi ga bi ga žao. Ništa mu ne reče, već se uputi prema potoku. Zahvatiše ga pomešana osećanja radosti i kajanja. To je žena za njega! Kako ih sudbina nije sastavila kad treba? Kako je život nepravedan i prema njemu i prema Zorki! Nisu trebali da je vuku i otimaju. Zar celog života da pored sebe trpi Gavrila? Ovakva žena da se mrcvari s njim.

Vrati se i sede ispred kućera, leđima pritisnuvši vratanца. Pridremao je malo. Kad se probudi, ugleda nad Golijom zoru gde se beli. Na stotine brda, uvala i dolina je bilo između ovog ćuvika na kome su i daleke planine, po dolinama se dizala lagana izmaglica, probuđena i uznemirena u svom noćnom spokoju rađanjem novog dana. Čim se probudio setio se Zorke i onoga što se sinoć dogodilo. Pogleda prema Gavrilu. On je zgrčen spavao na toploј zemlji. Aleksa polako odškrinu vratanца i zagleda se u usnulo i omamljivo Zorkino telo. Lagano se uvuče ispod pokrivača. Zorka se jedno vreme pravila kao da spava, ali se napokon probudi, zagleda mu se u oči i nasmeši se. Moćno, snažno, sa puno predanosti i zanosa,

Aleksa ponovo utonu u njenu mekotu i ženstvenost. Njene ruke su ga očajnički grlile. Oboje su znali da su se ove noći zauvek vezali nevidljivim nitima što ih duša plete, noćasnjom mesečinom, ovim jutrom punim bele rose i prijatne svežine.

Aleksa se izvuče iz kućera. Da li je Gavriilo za to vreme spavao ili nije, više ga nije interesovalo. Radovao se što Zorku vodi u svoje selo, kao da je za sebe vodi. Probudi Gavriila. Zorka se izvuče iz svoje postelje. Dok je popravljala pogužvanu odeću, krišom pogleda u Aleksu i nasmeši mu se. Osim jedva primetnog bledila na Zorkinom licu, sve je drugo izgledalo kao i juče na vaširu.

– Slušajte vas dvoje, o ovome što je bilo noćas ovde, nikome nikada ni reći. Ti ćeš se, Zorka, udati za Gavriila. A sad idemo – reče Aleksa.

Zorka i Gavriilo pođoše poslušno za njim, kao deca koja su nešto zgrešila pa sad moraju da slušaju starijeg i pametnijeg.

Sunce se pomaljalo nad Golijom, veliko i crveno, najavljujući topao avgustovski dan.

***

Stvari se zamršiše. Aleksu Zorka ne izlazi iz glave, a ona kao da nije krila koliko joj je mio, ili je krila nešto što se sakriti ne može. Videlo se to i čitalo kao otvorena knjiga. Selo je to! Na retkim skupovima se nije mogla prikriti ta naklonost i neuobičajena veza. Aleksa je bio obrazit čovek i teško mu je padala ta raspolućenost. Sa ženom se nije posvađao već pet godina, otkako se oženio, a sada je došlo do ozbiljnih nesuglasica.

Kako je narod saznao za kućer ne zna se, ali je saznao. Mora da je zemlja progovorila, ili mesečina, ili

ono Golo Brdo na kome se sve odigralo, na kome je bio neki njihov početak.

Koristio je svaku mogućnost da se nađe sa Zorkom, a tih mogućnosti je bilo malo. Oboje su bili pod nekom vrstom prismotre i kao da svi ostali nisu imali drugog posla, nego da prate kad i gde će se oni sastati. Odsekoše im sve odstupnice i svedoše susrete na pravu retkost. Naročito su uporne bile žene, iako se Zorka trudila da sa svakom od njih bude ulep. Trajalo je to tako oko dve godine, a onda puče vest. Pobegla Zorka. Zaposlila se kao šnajderka u fabrici obližnje varoši. Našla jednu sobicu, osamostalila se i oslobodila. Bezuspešni su bili Gavrilovi pokušaji da je vrati, te on najzad diže ruke.

Obradova se Aleksa. Sad će moći slobodno da navraća do nje, u njen topli kutak.

Radost mu je kratko trajala; varoš daleko, a on jedanput nedeljno može da siđe u grad, poslom ili bez posla, pa ni to nije bilo jednostavno izvesti. Brzo je primetio da se Zorka promenila, postala drukčija i lepša. Kosu skratila, doterala se, postala privlačnija, nekako sinula, prosvetlila. Vrlo lako i brzo se uklopila u gradski način života, prihvatila modu i privlačila opštu pažnju muškaraca. Oko nje su se rojili, otimali se za njenu blizinu, mnogi se za nju zainteresovaše. A ona, osećala je neobičnu potrebu da se lome oko nje, da joj se udvaraju, da se utrkuju u ljubaznosti i pažnji. Sve joj je to godilo i ona ne izdrža, već počne neke od njih krišom da pušta u svoj stan.

Kad jednom Aleksa iznenada svrati u kasne sate, zateče je sa njenim šefom iz fabrike. Teško mu to pade, odbolova nekoliko meseci i više nikad ne svrati do nje. Priča je završena za sva vremena.

Neko vreme su Zorku viđali ovde-onda sa šefom,

koji je mladić bio, ali se zbog nečega ni ta veza ne održa. Postade Zorka žena o kojoj mala varoš priča, tesno joj postade. Zaricala se da će naći svog čoveka i vezati se za njega, da neće gledati ni jednog drugoga, ali potom opet ne izdrži nečije uporno udvaranje. Trudila se da bude dobra drugarica na poslu, ljubazna prijateljica onima koje su sa njom radile, ali muškarce nije mogla da izbegne. Sve joj se činilo da je taj novi drugačiji, privlačniji i bolji. Uzaludno se otimala i opirala, zaricala i zaklinjala. U prvoj pogodnoj situaciji koju stvara život i ljudska želja, zaboravljala bi na sve i predavala se nekom svom unutrašnjem zovu.

U varoši počese da se tuku oko nje, postade za nju nepodnošljivo. Kada se tačno izgubila u nepoznatom pravcu, ne zna se, kao što se ne saznade ni da li je to uradila sama ili je pobegla s nekim od svojih ljubavnika. Pričalo se da je otišla za Nemačku.

A onda naiđoše godine kada se selo raseli, kad opusti ceo kraj. Ostadoše samo šume i razrastoše se, njive i livade zapusteše u korovu i nekošenoj travi po kojoj se gušteri i zečevi legu. Groblja zarastoše u šipražja, progoni i puteljci nestadoše u osušenoj prošlogodišnjoj travi. Nema torova ni torina. Onaj kućer na Golom Brdu je odavno nestao. Od mnogih kuća ostadoše samo zidine. Ode narod u široki svet i odnese sa sobom slike i uspomene iz života koji je do tada bio. Dok žive nosiće u sebi žal selidbe. Po pustim brdima više nije imao ko ni da se voli, ni da se svađa. Aleksa s porodicom odseli za Beograd, i zaposli se u fabrici traktora.

***

Prođe nekoliko godina kako se Aleksa odomaći u Beogradu. Jedanput ga put nanese – u kasne sate – u jednu beogradsku kafanu. Najpre nije verovao da je to što vidi Zorka. Crvenkaste kose, u kratkoj suknji, sedi

za šankom i čeka mušteriju. Još uvek bi bila poželjna da nije prodavala ljubav u kafani. Zbolelo ga je kada ju je takvu video. Zar je to ona Zorka iz njegovog zavičaja? Ona ženska raskoš i divota, ona čežnja i zanos iz onog kućera. Šta se to sa njom dogodilo?

Istinski mu se obradovala i mnogo se postidela. Prvi put ju je bilo izrazito sramota od onoga što radi i kako živi.

Otišli su do njene iznajmljene sobice. Dugo su tamo razgovarali o svemu i svačemu. Još uvek mu je bila draga i privlačna. Jedva je uspeo da je nagovori da prestane s takvim životom, da se upristoji u svakom pogledu. Osećao je neodoljivu potrebu da joj pomogne, da je nekako spasi.

Svrćao je često, brinuo o njoj, ubeđivao je. Nekoliko puta je uspeo da prenoći kod nje. Ubrzo joj je našao i posao, u nekoj tekstilnoj fabrici.

Aleksa je već bio šef u jednom delu fabrike traktora. Nagovorio ju je, posle nekog vremena, da se uda za jednog udovca, njegovog radnika. Čestita, mirna i dobra čoveka.

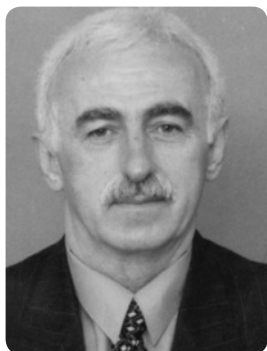
U neko vreme Zorka je, na opšte iznenađenje, rodila sina.

***

Prošlo je nekoliko godina. Slučajno je sretah kod ringlšpila. Muž trapav kao medved, srećan i prezadovoljan, Zorka privlačna i ženstvena kao i uvek, ali ne zvera više okolo, ne odvaja oči od sina. A dete isti Aleksa.

Delovali su mi kao porodica koja je najzad našla svoj mir i sreću.

Bilješka o autoru

Slavoljub Vasojević je rođen 1948. godine u Lopižama, opština Sjenica. Osnovnu školu je završio u Aljinovićima, gimnaziju u Sjenici, a Filozofski fakultet u Sarajevu. Radio je kao profesor u Sjenici i u Kraljevu.

Do sada je objavio više pripovjedaka i tri knjige. Za *Hroniku sela Lopiža* dobio je Pohvalnicu od Srpske akademije nauka. Za knjigu: *Od manastirskog učilišta do savremene škole u Žiči*, dobio je nagradu „Vasa

Pelagić“. (Ta knjiga je proglašena pedagoškom knjigom 2006. godine.) Napisao je i *Monografiju Ekonomske škole u Kraljevu*. Za rukopis: *Beleške o ratu i licemerju*, dobio je nagradu „Dragojlo Dudić“.

Živi sa porodicom u Kraljevu.

Vujica Braunović

ISKORENJIVANJE

Pismo:

„Veljo,

Dobio sam tvoje pismo pareko' dati odma' odgovorim. To što si naumio da se seliš iz tog našeg prelepog kraja i da dođeš ovde kod mene, nije ti pametno. Najbolje bi bilo da to odma' zaboraviš. Znaj da ovamo ne bi dobro došao. Nisu ovo vremena k'o što su nekad bila. Ovde je sad narod malo drugačiji no što je bio. Izopačili se ljudi. Niko nikog ne voli i ne trpi. Pogotovu ne došljake. Još kad čuju da imaš petoro-šestoro dece (ako se nije još koje prinovilo u skorije vreme)... Ono, ti veliš da sam se ja lepo snašao, i da bi svakome svome poželeo da se ovako skući. Ono jes', no drugo sam ja. Ja sam ti ovde doš'o sam, k'o gospodin, pa su me i primili kao rođenog... A ti, sedi gde si.

Ja toliko, i pozdravi svakoga ko pita za mene. Tvoj Velja“.

Velizar, kad pročita ovih nekoliko redaka, prosto se zabezeknu. Zastade mu nešto u grlu, pa nikako da se povрати... I, ne može da vjeruje...

Zar su ove riječi od brata u kojega bi se zakleo hiljadu puta? Zar je to onaj mali Velimir što ga je majka od milošte nazvala Veko i kao najmlađi bio mažen i pažen od sestara i roditelja, a i od brata Velja? A da je neko, ne daj Bože, krv zatražio, Veljo bi svoje grlo poturio za njega, i ruku u vatru stavio...

Podno same litice što je narod Vratolomije zove, jer je u starom vaktu sa nje vrat slomila djevojka koju su htjeli nasilu da udaju, na usjeku rijeke Brzave, ispod planine Bjelasice, šćućurila se Vukojeva brvnara. Tu je od pamtivijeka. Kažu da je tu još Vukojev čukunded zakopao temelj i raspirio ognjište. Kroz vremena je bila

više puta pljačkana i paljena, no uvijek iznova podizana, i nikad se nije ognjište gasilo. Ispod kuće, pored rijeke, posna njivica, ne više no dan i po oranja, malo livade pri strani, torovi, nekoliko koliba, i to je sva imovina ako ne računamo prostrane pašnjake na Bjelacici, koji su opšte dobro a prostiru se dokle oko dopire.

Vukoja Bog obdari sa četiri kćeri i dva sina. Kćeri je poudavao u čestite kuće, a one su se, po starom običaju, odrekle imanja u korist braće te ono što su s majkom i babom spremile (izatkale i oplele) i odnijele u dom, to im je sav miraz.

Sinovi, Velizar i Velimir, stasali su sa ocem u polju i u šumi, i na planini za stadom. Radili, pa i zimali. I vojsku odslužili. Po starom običaju, Velizara – Velja oženiše a Velimir – Veko, kako odsluži vojsku nekako se promijeni. Ništa mu više ne valja. Vidio malo svijeta pa bi lakšeg života, ako će ima. Vidi to otac. Gleda. Imanje nije za deobu, samo da je više sirotinje. Razmisli dobro, pa odluči:

– Đeco, ode ima mjesta za jednu kuću i jednu familiju. No, da mi vidimo pa da Veku damo dio, i neka ide tamo đe ga srce vuče. Dako Bog da pa zakući k'o niko njegov prije, i da se priča kakav je domaćin.

I poče deoba. Veko odvoji pedeset brava, pa i ovna predvodnika sa čaktarom.

– Nej ovna na pazar, ni d'o Bog; to se ne prodaje... – podsjeća ga majka.

– Ada, kako da javim brave bez ovna? – I ode ovan. Od dvije krave, uze Šarulju. – Eto vama Mrkuljica, a ja da se imam čime podičit' kad izađem na pazar. – I konja sedlenika uze, sa svom ormom i kićankama, a ostavi im staru kljusinu. – Taj je mirniji, lakše ćete očerat' žito do vodenice, i vrnut' brašno. – I vola iz jarma, dešnjaka... uze.

Kad prebra torove i staje te napuni džepove parama, priđe mu otac, izvadi zamotuljak sa nešto skrivenih dukata, pa mu i to tutnu u džep.

– Ideš u bijeli svijet, sačuvaj za ne daj Bože. A mi

ćemo se snać'...

Nedaleko od Oplenca, pored rijeke Jasenice, našao Veko malo kućice i komad oranice, i tu se skrasio. Mlad, povisok i stasit, a smeđi brčići krasi mu obraze. Kad kresne okom, goru bi zapalio. Mlade žene i djevojke ga potajno zagledaju i uzdišu, ama seoskim momcima i mladoženjama nije baš pravo... I tako, troši on ono para što mu je preostalo, sve dok se ne zagleda u Mileniju. Pa ni ona ne bješe ravnodušna... A Milenija: gledna djevojka, iz gazdinske kuće, i jedinica, ne samo u oca i majke no u čitavoj porodici. Očeva sestra ostala mlada udovica, ali nije se više udavala, a nije ni djece imala. I ona kuću i imanje, kakvo se samo poželjeti može. Stric se nikada ni ženio nije, a i njegova imovina za priču... I tako se Veko privjenča za Mileniju i useliše se u novu kuću. A njen otac – gazda. Gospodario imovinom i nikada nije radio na polju, jer mu je gotovo pola sela nadničilo. Sluge i sluškinje su imali otkad ljudi pamte.

Tako, Veku pade sjekira u med. Poslije nekog vremena, rodi mu se kćer Zorana – Zoka, i veselju nikad kraja.

Stiže na Bjelasicu glas da Veko živi „ka' bubreg u loju“. Tome se niko nije nadao, pa otac poče sad i Velja nagovarati da vodi decu iz ove nedodijete i da ih izvede na put. Nije bilo lako starcu da to prelomi, no kad je vidio kako se djeca zlopate, kako idu u školu daleko pr'o brda, đe nema ni puta ni stranputice, a da ih ostave slijepu kod očiju bilo bi gre'ota od Boga. Djeca bistra i pametna, ka'da su starala pa se podmladila.

– Idi, sine, idi, i nek ti je prosto. Idi, šta si se zavezao ode ka' čičak za ovčije runo? Nas ostavi, mi ćemo još koju godinu pa Bugu na ispovijed... A ti, vodi ovu dečicu u svijet. Naj će se i za nji' komad lijepa hljeba. Imaš brata, dobro se udomio. Piši mu. Pomog će ako je išta bratskoga u njemu ostalo, a m'lim da jes', jer mu nema po kom doć' da ne valja. Ono, doduše, teško se otrgnuti i počupati ovo korijenje. Duboko je i dobro se zakačilo ispod ovoga kamena... I ne znam kako će se tamo, u onu

debelicu primit'... 'Oće li od njega išta ostat'?...

I tako, starac jadikuje i brine šta će biti sa korijenom, i s tom brigom i tugom, prestavi se jednoga jutra, ode na put bez povratka.

Čita Veko telegram, okreće ga u ruci, zamislio se. Vidi Micika – tako su je u kući zvali pa to i Veko prihvatio, te ga priupita: – Jel' to stari...?

– Jes' – kratko će ovaj. Poćuta malo, pa će nekako bojažljivim glasom: – A čuj... red bi bilo da i ti pođeš sa mnom. Nisi nikad tamo bila, pa da vidiš gde sam ti ja rođen. Da vidiš kako je to lep kraj...

– 'Oću, 'oću, al' da mi nešto obećaš. 'Oću odma' sa bratom da rešiš pitanje imovine. Nek' se zna šta je čije...

Na to Veko ne reče ništa.

Stigoše njih dvoje na obronke Bjelasice. Nije se Milenija mogla čudom načuditi otkud ova brda ovolika, pa otkud sneg usred leta, pa zar i ovde može neko da živi i kako... I tako, pitanje na pitanje, sustiže jedno drugo.

Ispratiše Vukoja. Po starom, dobrom običaju, ožališe ga kako dolikuje. Nije se snajka mogla načuditi odakle dolazi toliki narod, iz kojih nedođija, i kako se snalazi u ovim vrltima. Kako se ne pogube, kad nigdje kuće nema na vidiku? A narod samo pristiže. Neki na konjima, neki pješke... Stigli kumovi sa prijateljima, čak iz bihorskih sela Hazana, Lješnice i Bioče. Dostojanstveno čekaju u redu, da se poklone sjenima pokojnika, da progovore po riječ utjehe, da istaknu vrline i zasluge, da požale i požele sreću i napredak: „Nek' je glava zdrava, da je zdravo ostatak, i daj Bože sreću i napredak u kuću i u bratstvo.“

Elem, sjutradan ustali njih dvoje i prošetali ispred kuće. Micika nije dobro spavala i žali se Veku kako su svu noć neki psi lajali i ovce blejale pa nije ni trenula.

– E, moj Veljo, kako ti mogade ovde živeti? Pa vidiš li ti kakva je ovo divljina? Ni puta nema... A moj ti se Velja fali: moja Bjelasica, moja rodna kuća, moj zavičaj...

– Nije sve baš tako, moja Micika. Ono, jes' ovde

poteško, pogotovu zimi, kad padnu snegovi do pasa, ama, leto je lepo. Vidiš onu ledinu dole pored reke? Šta misliš, da tu napravimo vikendicu, u ovom zelenilu, pa preko leta dođemo sa našom Zokom? Divota jedna.

Čuje stara majka, iz prikrajka, ovaj razgovor. Nije joj jasno koji je to Velja, što ga ova snaha pominje. Priđe starijem sinu pa ga priupita:

– Ko je Veljo... što ga pominje ova snaha?

– Nije, majko, Veljo, no Velja. Pa ona tako zove našeg Veka.

– Kakav Velja, kumim te Bogom? Kad sam mu ja nadjenula ime što se rodio.

– Tako ti je to, majko, kod njih.

– A, o kakvoj diobi oni to zборе, sine?

– 'Oće, majko, Veko dio očevine. 'Oće kuću i okućnicu po pola.

Majka priđe Veku. Tihim i drhtavim glasom, više šapatom, prozbori:

– Nećeš, sine, ni dao Bog, bratsko šljeme dijelit'?

– A što da ne? Pola je moje... Eto, Bjelasicu mu neću dirat', ionako je svačija – i slatko se nasmija.

– A što ne? – zacvrkuta Milenija. – Nismo mi krivi što on ima puno dečurlije. I ja imam dete, neću da mi oskudeva... – Ono, doduše, i Veko je želio još djece, nije da nije. Makar još jedno... Da mala nije sama, da ne ostane bez brata ili sestre. No, Micika ni da čuje. Neće imovinu da deli. Bolje je, veli, od tri kuće i imanja da bude jedno kojem će se svet diviti, no od jedne brvnarice da se pravi šest.

– Ni šumu mu neću – opet će Veko. – Poseći ću samo koliko mi treba da načinim lepu vikendicu, a drugo mu eto. Ja svoje reko' a ti, Veljo, vidi te uredi to u sudu, da se ja ne potržem i ne trošim. Daleko je Šumadija, košta to... Pa ti kad sve urediš, pošalji mi posedovni list.

I na tome se ovaj razgovor završi. Na polasku, stara majka pozva najstarijeg unuka:

– Nu, dijete, osamari ono kljuse da ispratiš strika i

strinu, i da im počeraš nešto od ove naše nafake. Biće im slatko tamo, iako imaju, fala Bogu, svega i svačega.

Nade se tu kačica sira, zastrug staroga skorupa, pršuta s tavana – posljednji zalogaj mrsa, pa još po kotarica oraha i suvih šljiva, te dva para vunениh čarapa i džemperić vunени, koji je baba isprela i isplela za unuku koju još nije vidjela. Nek je živa i zdrava.

I povučē se baka u svoju samoću i tugu. Ne potraja dugo, i ona predade Bogu dušu, odmori se.

Sin i snaha ne stigoše da je isprate do vječne kuće. Ne dadoše poslovi i obaveze –kako rekoše u telegramu...

A život, teče dalje.

Bilješka o autoru

Vujica Braunović rođen je 1946. godine u Radulićima kod Bijelog Polja. Penzioner je sa mjestom boravka u Arandelovcu, Srbija. Autor je priča koje su nagrađivane na brojnim festivalima i štampane u respektabilnim zbornicima. Saraduje sa časopisom *Umno* Beograd. Do sada je samostalno objavio samo jednu knjigu priča, pod naslovom *Međaši*, a ima još dosta rukopisa koji čekaju izdavača.

Stamen Milovanović

IGRA

Sedeo je sam za stolom u dnu prazne hotelske terase. Umornim, otupelim i nezainteresovanim pogledom prešao je preko parkinga i hotelskog parkića iza njega, usmerio ga ka ulici kojom su kao mravi u oba smera užurbano promicale kolone automobila. Izraz dosade na licu, usporeni i lenji povremeni pokreti ruke kojom je samo ovlaš dodirivao čašu s pićem odavali su utisak čoveka kome vreme prolazi sporo kao trgovačkom putniku koji u nekom nepoznatom gradu u staničnom bifeu čeka voz koji satima kasni.

Verovatno ne bi obratio pažnju na upravo parkirani auto inostrne registracije, zapazio je to odmah, da vozač nije, izašavši iz njega, neuobičajeno snažno, učinilo mu se – kivno, zalupio vrata.

Gledao je kako se nervoznim, ljutitim koracima penje uz nekoliko stepenika, snažnim trzajem širom otvara ulazna vrata hotela i odlazi ka polumračnoj recepciji.

Navikao da prekraćuje vreme tako što bi posmatrao i analizirao ljude, mislima se uvlačio u nečiju kožu, hodao njegovim koracima, pratio je način na koji korača, gestove i izraz vozačevog lica pokušavajući da mu pronikne u misli i namere sve dok ga nije izgubio iz vida. Pogled s terase usmeri na auto nadajući se da će u njemu otkriti razlog očite vozačeve nervoze.

Napred, na mestu suvozača, sedela je žena. Žena prijatne i brižljivo negovane spoljašnjosti, žena u najboljim godinama, ali smušenog izraza, odsutnog i zagaslog žara u pogledu kojim je kroz vetroban auta bludela u daljinu.

Verovatno se oko neke beznačajne sitnice sa saputnikom prepirala, pa još ljuta zbog toga, sad zagledana u sebe pokušava da se seti zbog čega su zapravo i ko je prvi započeo raspravu. A možda je samo umorna od dugog puta pa pokušava da se opusti i odmori, mislio je trudeći se da dokuči koji je, od ta dva, verovatniji razlog njene primetno vidljive otupelosti.

Urođenom ženskom intuicijom ona oseti da je neko posmatra, lice joj dobi onaj blagoprkosan –ponosan izgled kakav poprime sve žene u trenutku kada postanu svesne da ih neko stran pogledom odmerava. Mahinalno priljubi blago razmaknuta kolena, uspravi dotle opuštено telo, dlanom poravna krajeve haljine, povuče je ka kolenima. Polako, kao slučajno, okrenu glavu k terasi, nepogrešivo, u trenu, ovlaš ga okrznu pogledom, ulovi njegov, pa ne trepnuvši, kao nezainteresovanim i ravnodušnim prošara terasom, vrati ga nazad, nagnu se ka vetrobranu, uze tašnu, otvori je i skoncentrisanim pogledom počе da prebira po njoj.

On se osmehnu uveren da ona smišlja način kako diskretno da proveri da li joj se šminka vremenom nije otopila i po licu razmazala. Bio je siguran da će izvaditi ogedalce da to proveri.

Ona ništa iz tašne ne uze.

Ova je samouveren i dominantni tip žene – zaključio malo razočaran što mu se predviđanje nije ostvarilo. Ipak, tešio se, neće moći da obuzda urođenu žensku radoznalost, opet će me odmeriti pogledom.

Pognute glave mirovala je nekoliko trenutaka, potom je naglo okrenula k terasi i opet mu ulovila pogled koji je i dalje osećala na sebi.

On se pobednički nasmeši.

Po navici, uvežbanim pokretom ona pođe rukama da podiže kosu, nesvesna da je već uredno smotana u omanju punđu na temenu. Kao da se zastidela što je načinila suvišan i besmislen pokret, šakama pređe preko obraza i čela, spusti ruke u krilo.

On istim pokretom zagladi svoju kosu, šakama ovlašt pređe preko čela, spusti ih niz obraze, malo odiže čašu s pićem sa stolnjaka i ne skidajući pogled s nje, osmehnut, laganim pokretom, kao da joj nazdravlja, klimnu glavom.

Ona je mirno, skoncentrisano gledala u svoje ruke, ali je on slutio da ga krajičkom pogleda prati. Da bi se u to uverio, pogled s lica usmeri ka grudima i zađe u duboki kanjon što je vrludao među njenim poluobnaženim kupastim dojčkama.

Ona podiže desnu ruku, poče njome da masira levo rame laktom prekrivši duboki dekolte haljine.

Leva obrva mu se kao znak pitanja izvi k čelu, poče nervozno da dobuje prstima po stonjaku.

Ona odmahnu glavom levo-desno kao da vratne mišiće razgibava, kao da se od muve brani.

Iako su njeni pokreti i gestovi mogli da budu slučajni, nenamerni, njemu su bili potvrda da joj je i dalje u vidokrugu, da je prihvatila igru. Razočarano kao, učini da mu lice dobije klovnovski tužni izraz, uzdahnu, sastavi i poklopi šake, prinese ih grudima kao dete kad za nešto moli.

Nekoliko trenutaka levom šakom ona pokri osmeh, potom levu ruku spusti u krilo čineći se da je samo zevnula. Odale su je oči koje su se i dalje smešile.

On molećivo pogleda u nebo.

Čelo joj se smrači, nabora nekoliko trenutaka, do krvi zagriže donju usnu, obliza jezikom gornju, razvedri se, jedva primetno sleže ramenima, koketno prekrsti noge, opet poravna nabore haljine, povuče je ka kolenima, blago se isprsi i spusti desnu kraj leve ruke.

On zahvalno klimnu glavom, pogled s nedara usmeri na njeno lice, zapali cigaretu, snažno uvuče dim, i kao što Indijanci šalju dimne signale, kolutove dima otpuhnu k njoj.

Ona podiže pogled, osmehnu se samouvereno – inadžijski, pa kao da joj je u autu postalo zagušljivo i toplo, ili je poželeda da se kroz prašinom zamlečeno staklo ne gledaju, spusti staklo na vratima toliko da je mogao jasno da vidi samo njene oči i deo čela kao kod žena koje zarom pokrivaju lice.

Zbunjen njenim nenadanim, dugim, prkosnim pogledom, ruku položenih na sto on nesvesno poče da se igra burmom povlačeći je napred-nazad duž srednjeg prsta, smeteno se osvrćući kao da traži nekoga na kog bi ona mogla pogled da usmeri.

Nije sklonila pogled ni kad on naglo, kao oparen, prekinu burmom da se igra, osmehnu joj se kao krivac, pa kao da se predaje malo odiže ruke sa stolnjaka i sleže nemoćno ramenima.

Jedva primetno ona klimnu glavom, pa trenutak-dva grčeci ramena, osmehnu se s razumevanjem, napući prkosno usne, i poče svoju burmu lagano da vrti oko prsta. Klimnu i on glavom i zaverenički joj namignu, pa zakorača srednjim i kažiprstom po stolnjaku, mekano i oprezno kao kada se mačka prikrada mišu, krenu u njenom pravcu.

Ona se vragolasto nasmeši, na koleno položi nadlanicu leve, desni dlan stavi kraj levog i kao da otvorenu školjku zatvara, poklopi ih.

On upitno izvi obrve k čelu.

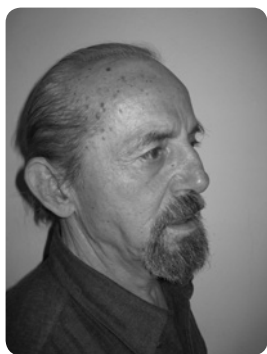
Ona zažmuri nekoliko trenutaka, sleže ramenima, ovlaš jezikom ovlaži usne, i nehajno kao, odmahnu glavom.

Osmehnuti, gledali su se i jedva primetnim gestovima, bez reči, razgovarali. Svako je na svoj način osmišljavao i prevodio znake i pokrete u neku samo njemu željenu, tajnovitu, a neostvorenu priču, sve dok vozač posle dvadesetak minuta ne izađe iz hotela.

Ona rezignirano, kao da se izvinjava, nemoćno sleže ramenima a on saučesnički klimnu glavom.

Vozač mrzovoljnim koracima siđe niz stepenike, uđe u auto, opet ljutito zalupi vrata, startova motor kivno ga turirajući, ubaci menjač u brzinu i ne pogledavši saputnicu poče da mota volan. Ona baci brz, kratak pogled ka terasi, nagnu se k vozaču, poljubi ga strasno u obraz, vrati telo uz naslon sedišta, uspravi se, isprsi nadmeno kao medicinske sestre dok kraj bolesnih po bolničkim odajama špartaju, još jednom blicnu vragolastim pogledom k njemu gore, ulovi mu zaleđen, kameni pogled pa prsnu u kikutav smeh. Vozač, iznenađen, okrenu glavu k njoj, zatečen njenim nenadanim gestom i ozarenim licem, zbunjeno sleže ramenima, pritisnu papučicu gasa i auto, cvileći oštro gumama, naglo jurnu ka ulici.

Bilješka o autoru

Stamen Milovanović rođen je u selu Dubovu 1940. godine. Školovao se u Dubovu, Beogradu i Nišu. Radio je kao miner, buldožerista, precizni mehaničar, mašinski tehničar i nastavnik matematike, a osnove dramaturške umjetnosti učio je sa treće galerije Narodnog pozorišta u Beogradu. Književnim radom počeo je da se bavi u đačkim danima (Nagrada lista *Pionir*

1953. godine). U Splitu 1965. objavio je prvu jednočinku: *Kapi slobode*, koja je u njegovoj režiji iste godine izvedena u Trebinju. Poslije toga prestao je da se bavi književnim radom. Pisanju se vratio tek devedeset pete godine, trilogijom drama: *Udovičko kolo*, *Sunovrat* i *Đavolja varoš* (Nagrada „Dragojlo Dudić“ za 1998.). Za dramu *Povratak* dobio je prvu nagradu na konkursu Festivala jugoslovenskih pozorišta u Užicu 1999. godine. Iste godine ponovo dobija nagradu „Dragojlo Dudić“, za dramu *Ne plači, Petra*. Drama *Povratak* bila je na repertoaru Narodnog pozorišta u Užicu. Drame *Povratak* i *Ne plači, Petra* štampane su u izdavačkom preduzeću „Kadinjača“ u Užicu 1999. godine. Drame *Konstantin* i *Olivera* bile su nominovane za Nušićevu nagradu, a istu je dobio za dramu *Jednačenje po zvučnosti*. Drame *Duga noć pod orahom* i *Skrkolije* bile su u najužem izboru za Sterijinu nagradu. Sve napisane drame su mu objavljene u ediciji *Savremena srpska drama*. Bavi se i proznim stvaralaštvom. Dobitnik je nagrade lista *Naša reč* u Leskovcu (dvaput), lista *Topličke novine* (dvaput), nagrade „Milutin Uskoković“ (treća za 2005. i prva za 2006.). Aforizme i priče objavljivao je u književnim časopisima, Radio Beogradu, Radio Nišu i dnevnim novinama. Dobitnik je nagrade Udruženja pisaca i književnih prevodilaca Pančeva za 2007. godinu na konkursu Udruženja za kratku priču. Na konkursu „Šumadijskih metafora“ 2009. godine

dobio je prvu nagradu za kratku priču. Radiodrame *Čežnja*, *Narenhaus* i *Nobilissima famina* na konkursu Radio Beograda bile su u najužem izboru za nagradu i preporučene su za izvođenje. Drama *Skrkolije* pobijedila je 2011. godine na međunarodnom konkursu za dramski tekst u Laktašima, a 2012. postavljena na scenu. Iste godine dobio je prvu nagradu za kratku priču na konkursu Kulturnog centra u Apatinu. Dobitnik je prve nagrade Festivala priče - Zavičajne staze-Bihor 2013. Nedavno je objavio dramu "Konačište kod Sojke", humorno satirični prikaz tranzicione izgubljenosti ljudi. Ima i jedan roman u rukopisu.

Radi i preživljava u Nišu.

Stamen Milovanović

KORACI, KORACI, KORACI...

– Sačekajte malo, gospodine, da Vam se oči prilagode na...! – osetio je da se ja, zastao na pragu ulaznih vrata, kolebam da li da siđem niz dva, tri stepenika koje sam nejasno nazirao pred sobom, ili da se vratim nazad u suncem obasjano dvorište. Jasno sam video njegovo bledo lice jer je sedeo u svetlijem delu nevelike prostorije koju je dnevno svetlo, što se s ulice probijalo kroz prašinom zamlečeno staklo, delilo treperavom i magličastom svetlosnom zavesom na dva nejednako osvetljena dela.

Sišao sam oprezno niz stepenike i zaronio u izmešane mirise štavljene kože, lepka, boje, imalina, ustajalog vazduha i memle. Majstor je odložio nakovanj s udenutom cipelom na radni sto pred sobom, skinuo s krila debelo parče daske, prislonio ga uza zid, ustao s oniske stolice, izmakao je u stranu i, mehanički, dlanom otriaso prašinu s uvoštale obućarske kecelje. Klecavo, utrnulim koracima, prišao je omanjem pultu nedaleko od mesta na kome je sedeo.

– Kažite, profesore... – gledao je u mene radoznalo, pomalo iznenađenim, treperavim očima.

– Popustio mi je šav na jednoj cipeli – rekoh nesigurno. – Ako možete da mi... Sad... Ako... – ušepRTLjAh se shvativši da on gleda u polupraznu tašnu pod mojom mišicom. Odigoh levu nogu s poda i pokazah na nju.

Majstor se telom naže preko pulta, baci kratak pogled na zgrčenu nogu, vrati se nazad, iz pregrade u pultu izvuče list starih novina, obiđe pult, pređe na moju stranu, spusti i raširi novine po podu kraj stolice naspram svog radnog stola.

– Ne pamtim da smo se ikada... – zastadoh nesiguran u svoje pamćenje jer se njegovog lika nisam sećao.

– Upoznali... – dopuni on moju nezavršenu misao, osmehujući se i crveneći, kao da se pravda zbog zabune i nesigurnosti u meni. – Izujte je!...

Raspertlah cipelu, skidoh s noge i pružih mu je.

– Nisam do sada imao čast, profesore, da Vas lično sretnem... – reče dok ju je prihvatao. – Zna, ja tako... Posmatram prolaznike kroz moj prozor... Pa po koracima pokušavam da dokučim... – opet zastade za trenutak, ne završi misao i još brže počeo da trepće. Slobodnom rukom protrlja koren nosa a lice mu se preli treperavim osmehom:

– Ušli ste noseći tašnu pod mišicom, onako kako profesori nose dnevnik kad školskim hodnikom na čas odlaze.

– Samo ste po tome zaključili?!

– Moram priznati da sam zapazio kako uvek u isto vreme kad i đaci u školu, kraj ovog prozora prolazite – noktom palca pređe duž šava, osmotri ga, okrenu cipelu donom naviše i zagleda se u njega.

I dok se vraćao nazad ka stolici neprestano je gledao u don, kao da će na njemu otkriti razlog zbog koga je šav na licu cipele popustio.

Seo sam i gledao ga radoznalo, zatečen logikom koju tu, u polumračnoj radnji, nisam očekivao.

– Vaše noge su brže od cipela Vaših. Žurite i prsti će Vam brzo probiti kožu na vrhovima... – reče sigurnim glasom.

– I to ste pogodili – priznadoh, jer su mi prsti redovno deformisali vrhove cipela.

– Nisam „pogodio“, ja to znam – reče uvereno, podiže pogled s cipele, upre ga u mene i opet se osmehnu: – Kao što Vi o ljudima i njihovim karakterima učite iz knjiga, tako i ja čitam s donova... Zna, svaki čovek hoda na svoj i osoben način. Pogledajte pažljivo... – mahnu glavom ka prozoru.

Sa mesta na kome sam sedeo mogao sam, kao i on, da vidim samo noge prolaznika, kako koračajući kraj

prozora promiču.

– Kao neumorne bezbrojne makaze koje neprestano, naprazno, strižu nad ćelavim temenom ulice. Velike i male makaze, muške i ženske, zar ne? – uze saračku britvu i pažljivo iseče konac duž šava. Veštim pokretima prstiju izvuče isečene i iskidane konce, stavi dasku na krilo, uze dve sabljaste igle s već udenutim koncem i poče naizmenično jednu, pa drugu, da provlači kroz oslobođene rupice spajajući rastavljene krajeve kože.

Povijenih leđa, nagnut nad kolena kao da je, onako pogrbljen zaseo pa zadremao, skoncentrisan na cipelu, ne podižući pogled, osluškivao je zvučne batove koraka po trotoaru, opisivao mi ih i znalački komentarisao način na koji neko ulicom prolazi.

Gledao sam kao opčinjen u prozor kraj koga su, kao na osvetljenoj lutkarskoj sceni, promicali parovi nogu, svaki drugačijim hodom, ritmom i zvukom koraka, što se samo iz naše, žablje, podzemne pozicije moglo videti i oslušnuti.

Pozornicom su promicali užurbani, trapavi, poskakujući, odmereni, baletski, vojnički, kolebljivi, slonovski, mačji, saplitavi, gospodstveni, pačji, vrckavi, štapovima i štakama poduprti, pijani, marševski, tromi, prikradajući, rolersko-hokejaški, teški seljački – kao da se u tle zabadaju, preplićući, hrameći, pocupkujući, starački, tetrebasti, veseli, tužni, ženski, muški i dečji koraci.

Po nama su padali i plavili nas laki i teški, zvonki, duboki, tupi, stružuci, tiktakavi, šuštavi, metalni, macolasti, jedva čujni, klompavi, trupkavi, škripavi, kratki i otegnuti disharmonični zvukovi i tonovi, unoseći u radionicu dah i živost ulice, osećanje neprestanog kretanja i prolaznosti.

– Bogatstvo ritmova, zvukova i života. Svi ti zvukovi koje čujem govore mi šta prolaznike tera da se kreću. Pričaju mi o nadi, nespokojstvu, radosti, strahu, kolebljivosti, brigama, spokoju, nestrpljenju, sigurnosti,

zdravlju, sumnjama u sebe, tuzi, usamljenosti, bedi, i svemu onom što svako nosi u sebi, moj profesore! – prvi put podiže malo glavu, zakrenu je ka meni, izduži vrat, ostajući i dalje pogrbljen kao kornjača, upirući pogled u mene: – Niste ni slutili, svakako, da se ljudi i na ovakav način, iz ove perspektive, mogu otkrivati i upoznavati... – lice mu je sinulo od zadovoljstva, kao onome kome se nenadano pružila prilika da nekoga iznenadi svojim umećem i znanjem. – Kako se s godinama iscrpljuje bunar životnih sokova i strasti stišavaju, čovekovi koraci postaju kraći, noge se sve teže od tla odvajaju, a mesto habanja đonova sve više se k peti pomera. Čovek se nesvesno opire putu koji ga ka kraju vodi... – malom četkom utopljenom u imalin pređe duž prošivenog šava, okači četku o ekser na bočnoj strani stola, uze veću s dugom i mekanom dlakom i izglanca cipelu lahorastim pokretima, kao da je ptičjim perom miluje.

– Dajte mi i drugu, da i nju... Da ih ujednačim – osmehnu se, malo se pridiže pružajući ruku k meni.

Dadoh mu i nju.

– Sa tog mesta vidite, kao i ja odavde, samo cipele i noge do pojasa. Kako ste znali da baš ja, svakodnevno, kraj Vaše radnje prolazim? – upitah jer se on završivši posao pridizao da mi izglancane cipele vrati, a ja sam želeo da ga što bolje upoznam jer su mi misaonost njegova, moć zapažanja, rečitost koja se samo čitanjem kvalitetnih knjiga postiže, i analitički duh, polumračnu radionicu nekim neobičnim sjajem obasjavali.

– Kao žilet, uvek ispeglani bridovi i, oprostite, godinama iste nogavice koje sam odmah prepoznao kad ste stali na prag... – osmehnu se kao krivac što je zapazio detalj zbog koga mi se lice zažarilo a pogled mahinalno s prozora skliznuo na primetno izbledele mi pantalone.

Pratio je moj pogled ka nogama trenutak, dva, spusti cipele nazad na krilo, pa poče rukama da pretura po razmeštenim kutijama s drvenim i metalnim sitnim ekserima, fleknama za ženske cipele, raznobojnim

kalemovima konca, sabljastim i pravim iglama, kutijama s raznim pastama, nitnama, lepkom, različitim šilima i noževima, poluistopljenim svećama, nagorelim voskom i parčadima neupotrebljavanog đona. Ispod jedne kutije izvuče imalinom umrljanu, omanju đaćku svesku i poče zbunjeno da je lista.

– Malo je ljudi koji samo istinu govore, kao što je i mali broj onih koji ravnomerno, celim stopalima, po zemlji tabanaju! – podiže glavu i opet me pogleda ravno u oči. – Većina, bar jednom nogom, ukrivo, postranice napred, ili ka peti, gazi. – Ustade i priđe noseći u jednoj ruci cipele, u drugoj poluotvorenu svesku. Spusti jedno i drugo na pult, pažljivo, i laktovima se nasloni na njega ne skidajući pogled sa mog lica.

Priđoh pultu.

– Kao što su ruke, hraniteljke ljudske, koje stvaraju veličanstvena dela, a ponekad i još veća zla, nejednako vične i jake, kao što su, često, u raskoraku logika razuma i logika srca tako i nesložne noge vuku čoveka jedna ulevo a druga udesno, požuruju ga ili usporavaju... – osmehnu se značajno i otvori svesku.

Na raširenim listovima video sam desetak, sigurnim pokretima ruke skiciranih muških i ženskih stopala. Na svakom je bila jedna ili dve tamne mrlje, a ispod njih grafitnom olovkom, sitnim rukopisom ispisan tekst.

U prvom trenutku pomislio sam da su to samo slučajni otisci imalinom zaprljanih prstiju, ali kako sam duže u njih gledao shvatio sam da su mrlje hotimice i planski nanete. Iscrtana i tako označena stopala su me podsetila na šematski prikaz izraza lica sangvinika, kolerika, melanholika i flegmatika, onako kako sam ih zapamtio iz dalekih studentskih dana.

– Otisci čovekovih koraka na đonovima, zvuci njegovih koraka kazuju mi o njegovim godinama, zdravlju, karakteru, temperamentu, raspoloženju i volji s kojom kroz život hoda... – proširi on svoju, jednom već započetu tvrdnju, kao da je naslutio o čemu sam

tog trenutka mislio. – Ako su donovi izlizani po sredini, ka spoljašnjoj strani stopala, ta osoba je bezbrižna, samozadovoljna, otvorena za razgovore i ljubav. Sredina pohabana više ka unutrašnjoj strani odaje zatvorenu, stisnutih butina, škrtu u ljubavi, nepoverljivu i štedljivu osobu... – pokazivao je on svoje skice i analizirao ih redom, slikajući mi karaktere i osobenosti njihovih vlasnika. – Telo nas odaje, moj profesore! Ono otkriva naše unutrašnje, skrivene misli, fantazije, porive i maštanja, strasti, nezadovoljstva i strahove. Odaju nas njegovi pokreti, nesvesni gestovi i, kao što vidite, zapise o nama ostavljaju. Mislite li Vi da bi nenadmašni Tolstoj tako verno naslikao galeriju likova, karaktera i dočarao dušu čovekovu da i sam nije bio vrstan obućar? – opet me je gledao netremice prateći kakav utisak na mene ostavljaju njegove reči.

Čutao sam i činio se da mi ta činjenica o Tolstojevom obućarskom umeću nije poznata.

– Da, da, dragi moj gospodine! Vidim da niste znali da je veliki Tolstoj sam izrađivao cipele, čizme i ostalu obuću svojoj porodici! – trijumfovalno će on. – U Carskoj Rusiji svako plemićko dete je uz gimnaziju moralo da izuči bar jedan zanat. Majstorski ispiti su bili teži i kriterijumi strožiji za plemićku nego za pučku omladinu kojoj će zanat biti jedino životno zanimanje! – pružio mi je cipele očigledno zadovoljan lekcijom koju mi je održao.

– Vi mora da ste puno čitali – bilo je to istovremeno tvrdnja, pitanje, pohvala i moje divljenje njegovoj sposobnosti pronicljivog zapažanja i psihološke analize ljudi kroz, za mene, nepoznate i nevidljive detalje.

– Pa, sad... Ne da ne čitam, ali biće pre da sam našao ono što su ljudi vremenom izgubili i zaboravili a što životinje i sad osećaju i znaju da tumače... – počeo klototavo, klobučasto da se smeje.

Dok sam odlazio ulicom sve manje sam u

ravnodušna i bezlična lica prolaznika gledao, pogled mi je za njihovim raznovrsnim koracima radoznalo trčao. Osećao sam se kao neko ko svakodnevno istom ulicom prolazi misleći da mu je u njoj svaka kuća, svaki kutak znan, pa iznenada, u jednom trenutku, prvi put zapazi malo, uvučeno dvorište s belom kućicom i cvetnim lejama oko nje, te začuđen, u neverici zastane, pitajući se kako je moguće da se tako dugo, stvarna i vidljiva, od njegovog pažljivog, svakodnevnog pogleda skrivala.

Koraćao sam zamišljeno za svojom izduženom senkom, razmišljajući o rečima kojima me je majstor iz suterenske radionice ispratio:

– Svakome živome stvoru određeno je kolika i kakva će mu biti senka i broj koraka koji će s njom preštrapati... Zato, moj profesore, ne treba žuriti za svojom, a ni za tuđom senkom jer će i oni koji tek sad počinju da ispijaju, doduše već poprilično zamućen zemaljski nektar, za sto godina svoju nagaziti i poklopiti se s njom, i oni će stići na cilj ka kom nerado, ali sigurno, svi koraćamo, koraćamo, koraćamo...

Pridružena priča

Mirsad Rastoder

ČARDAK

Ništa nije slučajno. Sve se nekako povezuje, kao kapi što se provlače k moru da u njemu plivaju do novog razlivanja. A i čovjek je kap, mjhurić vremena i prostora. U njemu je duboko skriven dio bistro-mutnog taloga prošlosti koju je naslijedio, pa kud god da ode teži da se vrati na početak. Ne znam kako bih drugačije objasnio povratak Rama Grboša u zavičaj. I to onda kada ga svi bjehu zaboravili.

Danima je obilazio sela, mezarja, brežuljke po kojim je nekada skakutao; pokazivao požutjelu fotografiju nekadašnjeg čardaka Higriš na Brodu i tražio slična brvna da mu majstori naprave isti. Sa varljivim proljećem u glasu, sakupljao je sličice koje su mu se vrzmale kroz noćne snove beskrajno dugih godina. Među rijetkim vršnjacima našao je dio sebe, raspršio samoću u duši. Treperi kao da je tek izašao na svjetlost koja se smije njegovom ushićenju.

Na prostranim livadama između dva zaseoka cackle se dukati maslačka; niko više ne sije ječam, ovas, heljdu... U okrajku prostrane doline – štrči panj. Okamenjen ugljevljem kao ono poslije slivanja strave kod rahmetli Dude iz dječijeg sjećanja.

****

– Nema trešnje crnice, njeni sitni plodovi bili su slatki kao med – prošapta Ramo i duboko uzdahnu. – Pod njom sam dugo čeznuo za Majkom u vrijeme seoske mobe žetelica... Valjalo je sve ove prljage prestrugat srpom, moj brate. Nas djecu ostavile bi u društvu malo starijih sestara, a one bi zavlačile glave među klasje, punom šakom hvatale zrele stabljike žitarica i slagale ih u rukoveti. Plakali smo, a onda bi nas i san prevario uz taj fijuk srpova, žagor, pjesmu, dozivanje u žurbi da što prije prosijeku put do vrha, do trešnje, do naše usamljenosti. Sanjam to talasanje ječma iz kojeg bi se, nakratko, ukazivala Ona.

Zagrizao je lijevu polovinu donje usne i skrenuo vlažni pogled ustranu. Snažan grč iz dubine protrese mu grudi a lice se naoblači kao nebo iznad Lađevaca. Samo vrapci su nastavili po svome. Šutke smo stigli pred kuću koju je naslijedio njegov polubrat Tahir, poznatiji u selu kao Uzbuna. Srkali smo kahvu iz bijelih okruglih fildžana i zamišljeni buljili kroz pritajene misli.

– Džaba gradovi, komfor, otmjena društva i ugled koji sam sticao godinama, ovaj čardak je ostao oslonac moje duše, žižak ljubavi prema sebi, porodici i čežnje koja me pratila kroz život –nastavio je Ramo šaputati, okrećući požutjelu fotografiju.

Njegove majke nema na toj slici. Umrkla je odmah nakon porođaja, a on ostao u okrilju očeve sestre. Tetka je zamijenila majku a dječak to nije osjetio sve do jedanaeste godine života. Krišom su odbijani ugledni prosci jer – ona nije mogla da ostavi dijete, zavoljela ga kao da je iz njene utrobe palo. Nije mogla, čak ni poslije ženidbe Ramovog oca po drugi put.

– Grehota, ostade Ajna neudata – govorkali su seljani. – Ne gubi svoju sreću, da se snahe ne ćulaju s tobom pod stare dane – šaputale su joj žene bližnjike, a

ona uzdisala.

Na kraju, udali su je za jednog poštenjaka Avda Mešića koji nije imao djece sa prvom ženom. Blizu, u susjedni zaseok. Preko potočića, da se s praga na prag može dozivat sa svojim rodom.

– Kako majka da se uda? – vrištao je Ramo. – A šta ću, kukavac, ja!?

Ugrabio je vrata i – trkom do trešnje te se, kao mačka, popeo u sami vrh visokog stabla s kojeg se vide oba zaseoka pa zaprijetio da će skočiti ako mu se majka odmah ne vrati. Sva uzdrhtala, Ajna je plakala kao streha. Vratila se, sačekala da siđe s vrha trešnje i dugo ga grlila i ljubila. Vodala ga je tamo i ovamo, ali to više nije bio onaj dobroćudni dječak – njena udaja od njega je napravila zvijerče.

Smjenjivala su se godišnja doba, rasla studena strepnja od Ramovih baksuzluka. Htio je da se osveti.

Jednog proljeća, pobjegao je od kuće. Javio se poštaru u Petnjici, zaprijetio da ga ne traže, jer ga neće gledati živoga. Tek kasnije će se saznati da je istoga dana svratio kod prijatelja Hasana:

– Babo me poslao da mu posudiš pare da plati onu kravu što je kupio kod Đerekarca, pa će ti vratit čim proda jagnjad. – Prevario ga, uzeo pare i utekao.

Prvo pismo stiglo je iz Beograda, u njemu se izvinjavao Hasanu i najavio da će posuđeni novac poslati uskoro preko pošte. Tako je i bilo.

Zemljaci su ga nalazili kad im je trebalo liječenje ili upis u škole. Od njih je čuo za očevo stradanje i Ajni spremio poklone, ali nije mogao da ostavi bolesnu staricu koja ga je primila, nahranila i školovala.

****

Poznati boem, šarmer i uspješan čovjek u velegradu, mnogo kasnije došao je u zavičaj, zagazio u bihorski glib spreman da pomogne svojim.

Satima je ubjeđivao seljane za po dvije stope zemlje pored sokaka da im napravi put, a oni ga mjerkali, sumnjičavo zapitkivali da otkriju s kojom partijom je u dosluhu. - Za to će ti bihorski izrodi radije slomit vrat, nego da te poslušaju, -govorio je mudri Nasuf. Ne vide oni zašto im odlazi mladost a raste korov.

****

- Oklen ti ove stare štice? - pitao ga je trapavi Džaka, hvatajući se za pivo na stolu kao za spas. Nagnuo je flašu i dugo gutao tekućinu, zatim protegao dlakavu podlakticu preko mesnatih usana i otpuhnuo.

- Dobro! - stresao se kao uboden i glasno podrignuo. Zaboravivši na pitanje i odgovor, zausti još nešto, ali ga majstor Hazir prostrijeli ispod naboranih obrva.

- Ene oklen!... Šta se to tebe tiče? Naše je da radimo a ne da ispitujemo. Sjećaš se kako nam je rekao gazda Bećo? „Ženi tajne ne kazuj, s ciganima ne trguj, s policijom ne druguj.“ Što manje budeš zborio lakše ću te oženiti. Na tu đovdurinu neka će se omrčit, hašala, a na tu pamet neće ni ćorava ni sakata. Jelde? - piljnuo je grahorastim očima prema meni pa se okrenu domaćinu, tako da sam ugrabio samo da klimnem trepavicama.

- Hoću, ako ima vizu. Hoho-ho, hehe-he-he! - smijao se Džaka, još jače zatežući stalno iskrivljenu glavu prema desnom ramenu.

- Hajde, ahmače, tebi su vrane popile mozak pa ne umiješ kući doći, a kamoli otići u tuđinu. De, šmrkni tu kahvu i na posao. Ne boj se, gledam te ja. Prenesi one grede više zida i zabrkaj još maltera. De. Vidiš da pričam

sa pametnim čovjekom – prekori ga majstor.

Džaka je bio zdravo i lijepo dijete dok ga vrane nijesu ištetile. Po bihorskom predanju, vrane znaju šta vlast smjera i pamte koliko tri generacije ljudi. Skolile su dječaka na ornici ispod gaja, jedna mu sletjela na glavu a druge ukrug graktale oko njega. Od vriske djeteta i graktanja vrana prolomilo se nebo. Od tada – Džaka nikud ne ide sam.

– Hašala – osmjehnu se Ramo kao probuđen iz neke daljine.

– A šta ti znači to hašala, majstore?

– Pa to ti je, samćim, kao može biti, a ne mora biti.

– Kaže li se hašala ili haša?

– Ćimbiler. Čuo sam tako, tako ti pričam. U školi nijesam imo kad da naučim. Imali smo dobroga učitelja, Krsta; ovdje su ga svi zvali Krle jer je volio prošetati po selu, a i nama je bilo lijepo. Krenuo bi pred nama kao kvočka s pilićima, putem do prvih livada, pa kroz bašče do blizu kuća. Tu bi nam pričao o lovu, divljim i pitomim životinjama, voću, povrću, žitaricama... Sve dok ga neko od seljana ne bi pozvao na kahvu. A to smo jedva čekali i mi i on. Mi zbog londže, a učitelj zbog gozbe. Znao je da svrati i nepozvan. Često i kod moga baba. Prvo bi upitao za roblje, a onda i za živo, pohvalio domaćinsku kuću, porod. Umio je, brate, da nakiti, ama tu i dotlen – ushićeno se prisjećao Hazir. – Ako u kući nije bilo rakije, krišom se donosila iz komšiluka, za učitelja!

– Za uhodu nove vlasti, koja je rakijom isprobavala čvrstinu patrijarhalne tradicije – podrugljivo uskoči Ramo.

– Možda, ama ja ti se u to ne razumijem – zbunjeno nastavi Hazir. – Znam kad bi svratio kod Baba tu bi ošturio, uz rakiju i meze, i redovno bi nekim svečanim tonom ponovio: „Ova deca su bistra, ne moraju svaki

dan u školu. Bolje je da pripaze ovce i pomognu na njivi, a za nauku imaju vremena, nauka nije zec da pobjegne uz brdo.“ Tu bi se često našao još poneko od lokalnih partijaca, poput Mujka špijuna, a Krle bi razfleslao priču da sednik potraje. „Pije kao Rus“ – govorili su poslije, iako nikada ni jedan Rus nije došao u to selo, ne bar da oni znaju. Kako bi koja čašica odmicala Krle se nagingjao prema sahanima i mrmljao: „Neće bez meze...“, a ostali bi se smijuljili. Galiba je mislio da niko nije čuo onu rusku poskočicu: „Muž bez para, žena bez sisa i rakija bez mezeta ne ide, baćuška“, a u đetinje uši, i kad se polako zbori, sve se udjene.

– Jes, demek – cinično uzvratu Ramo. – Sjećaš li se, Hazire, ko je išao od kuće do kuće da iftari žene u dane ramazana? Svoje smo panjkali, a drugima punili mješine. Bilo da su ovi ili oni, stalno bliži poklisarima vlasti nego svojoj pameti. Odavno se pitam, gdje su ključevi skrivene mape stvarnosti bihorskog naroda? Zašto je prešućen surgun Salih-age učenjaka, potjera i likvidacija našeg Efendije, slanje na Goli otok ljudi koji su bili pametniji od drugih? Zato što su imali dobro imanje ili lijepu ženu? Zašto? Ruski je izgovor za moga rahmetli baba i mnoge vrijedne ljude jeftino prodate za nastavak naše muke. Zaslužili su mjesto u ovom čardaku i nasljednike sa više sreće među svojim nardom, u ovoj državi! Jel'de?

– Hašala – procijedi zbunjeno majstor Hazir pa okrenu prema brežuljku da zida.

Odozgo s Kalenica izbi jato vrana i uz klepet nezgrapnim krilima pljusnu na drveće, tik ispred nas. Neka ledna kugla mi se okrenu u utrobi, a pred očima navuče siva koprena u koju se i Ramo smanjivao. Kao vjernik i čovjek, nikada nijesam pridavo važnosti bapskim

predskazanjima, ali me potpuna nemoć odvede u tminu. Poslije akšama, policija opkoli kuću, bahato pretrese svaki ćošak, tražeći oružje i mape “islamske države“ u sndžačkim gudurama.

Ramova skica seoskog puta bila je dovoljna za hapšenje.

Rječnik:

haša - uzrečica Bog zna

hašala - može biti, a i ne mora -loklizam

ćimbiler -ko zna? Bog zna kad će biti

surgun - progon

đovdurina - tijelo, superlativ od **đovda**, obimno tijelo

demek - biva, kao eto

ošturiti - okapati, zadržati se, izgubit vrijeme, ostati dugo na jednom mjestu

londža - mjesto okupljanja mlađarije, magupske grupe

Bilješka o autoru

Mirsad Rastoder je rođen 1957. u Radmancima, BiH. Osnovnu školu završio je u Petnjici, gimnaziju u Beranama a pravni fakultet u Podgorici. Profesionalni je novinar Radija Crne Gore, od 1985. godine. Prepoznat je po kompetentnim oglašavanjima o kulturnim i političkim događajima u Crnoj Gori i šire. Tokom studija i u ranijoj mladosti intenzivno se bavio

pozorištem, kao glumac i reditelj Dramske scene „Rifat Burdžović Tršo“, potom u alternativnom pozorištu DODEST.

Jedan je od osnivača antiratnog Udruženja profesionalnih novinara CG, 1991. godine, Instituta za medije CG 2002, a kao predsjednik NST-a dao je značajan doprinos razvoju samoregulacije u medijima.

Organizator je i učesnik manifestacija identitetskog pozicioniranja Bošnjaka. Imao je čast da bude potpredsjednik udruženja „Almanah“ u mandatu velikog književnika Huseina Bašića.

Aktivni je član Foruma Bošnjaka CG od osnivanja 2002. i daje nemjerljiv doprinos objektivnom sagledavanju, artikulaciji i prezentaciji interesa Bošnjaka u multietničkoj Crnoj Gori.

Autor je dokumentarno-dramskih emisija za radio i televiziju, performansa kao što su: *Preispitivanje savjesti*, *Trag*, *Ministar hrče a narodu mrče* i dr. Objavljivao je u časopisima i novinama: *Univerzitetaska riječ*, *Omladinski pokret*, *Pobjeda*, *Monitor*, *Almanah*, *Forum*, *Pozorišna scena*, revija *Bihor*...

Obilježeno stoljeće dva velika pisca

KNJIŽEVNI HORIZONTI SIJARIĆA I LALIĆA

Povodom obilježavanja stogodišnjice od rođenja Ćamila Sijarića i Mihaila Lalića, u Šipovicama je 4. avgusta 2014. održan tradicionalni „Susret kod Ćamilove česme“. Mihailo Lalić i Ćamil Sijarić su rođeni na jednom relativno malom prostoru na kojem se na svoj način i prepliću njihove priče. Zato su kreatori Festivala priče „Zavičajne staze“ ukazali posebnu pažnju ovim stvarateljima, a besjede su održali Rajko Cerović i Enes Halilović kod Dobre vode u Šipovicama.

Književnik iz Novog Pazara Enes Halilović, govoreći o Ćamilu Sijariću, zapaža da Sijarić u svom djelu, sačinjenom od pet romana, pet knjiga pripovjedaka, par knjiga poezije i jedne knjige putopisa, bježi od ideologije.

„On se izmiče od nje jer ne vjeruje ljudima koji, najčešće zbog nekakvog ličnog interesa, često mijenjaju sopstveno mišljenje i priklanjaju se onom koje će im donijeti korist. Zato Sijarić svoje djelo izmiče u prošlost“, kazao je Halilović.

„Sijarić je iz sopstvenog iskustva pravio vlastitu poetiku, koja ga je učinila jednim od najznačajnijih pisaca na prostoru četvoronacionalnog jezika. A jezik koji je povukao iz Šipovica i Bihora jako je bogat i njega su mnogi naučili i razumjeli kroz Ćamilova djela, iako nikada nijesu živjeli na tom prostoru“, istakao je publicista Rajko Cerović.

Lalić je u svoja četiri romana uspio da na najbolji način sažme Crnogorce i da ih nađe između plemenske tradicije koja je već bila prošla, bivala smiješna i novog doba.

Na ognjištu Sijarića

Rajko Cerović

SVEČANOST PISANE I USMENE NARACIJE

Ćamil je bio moderni pisac koji je pažljivo osluškivao teorijsko-književnu misao svoga vremena, rasterećen mnogih književnih predrasuda i klišea. Bio je, iznad svega, izvorni i samosvojni autor koji je sam gradio vlastitu poetiku, iskušavao je u vlastitom djelu i slijedio je na ovaj ili onaj način u svojoj književnoj praksi.

Kad pomenemo Ćamila Sijarića, odmah asociramo na jednu od najobilnije ostvarenih naracija na prostoru našeg zajedničkog, odnosno četvoronacionalnog jezika. Naravno, s pravom, jer je sarajevska „Svjetlost“, prije bosanskog razora i propasti Jugoslavije objavila izbor iz Sijarićevih djela u deset tomova.

Kad već pominjemo bosanski razor i kraj Jugoslavije u posljednjoj deceniji dvadesetog vijeka, vrijeme koje Ćamil srećom nije doživio, uvijek pokušavam da zamislim kako bi, na taj hitro proizvedeni pakao, reagovao pisac *Ram Bulje*, romana *Bihorci*, *Carska vojska*, *Mojkovačka bitka*, *Raška zemlja Rascija*, *Konak* i drugih. Da li bi Ćamil na neosporni bratoubilački rat u Sarajevu i čitavoj BiH

reagovao zapanjeno, ili bi pokušavao da aktivira glas razuma – što ni drugima nije uspijevalo – ili bi prosto začutao definitivno poražen u svemu što je mislio, djelovao i zbog čega je konačno stvarao i živio? U svakom slučaju, mislim da je imao ne malo sreće da ga pravo rasplamsavanje bosanskog pakla ne zatekne u životu.

Dakle, kad danas govorimo o životu i djelu Ćamila Sijarića podrazumijevamo ono mirno, u odnosu na nešto kasnije doba, skoro arkadijsko vrijeme prije haosa nastalog na ovim prostorima devedesetih godina prošlog vijeka. Haosa koji na svoj način i s određenim posljedicama traje ne samo do danas, nego će trajati ko zna koliko u budućnosti. Teško da bi poslije svega što se ovdje dogodilo, Ćamil mogao zadržati onaj aristokratski mir i vedrinu kojima je zračio u društvu i sredinama u kojim se kretao. Umio je tako sugestivno da pripovijeda, tako neočekivano da pređe iz banalnosti svakodnevnog primjera u oblast čiste kreacije, tako naglo, što bi dramaturzi rekli da zavrne, poslije čega bi njegovim slušaocima, uz Ćamilovu efektu poentu, tek bilo jasno zašto je one briljantne besjede naoko obično započinjao. Za Ćamila se komotno može reći da je, pored estetskog uobličavanja vlastite literature, njegovao i estetiku govora, odnosno usmenog kazivanja u društvu prijatelja ili nepoznatih slušalaca, koje je i kraćim govornim pasažima držao u svojoj vlasti. Gotovo da bismo mogli, uz uspomenu na Ćamila, izgovoriti onaj čuveni naslov prve pjesničke zbirke pokojnog Branislava Petrovića – Moć govora. Zaista je, u Ćamilovom slučaju, moć govora uvijek trijumfovala, kao još jedno zadovoljstvo poslije na književnim večerima pročitane pripovijetke ili fragmenta iz Ćamilovih romana. Prosto je želio da svojim zahvalnim slušaocima, poslije pročitane priloga, još nešto kaže, kao da se plašio da će ostati nedorečen, kao da mu se činilo da ne valja biti dužan svojoj zahvalnoj publici. Ćamil je samim svojim prisustvom na svakom

skupu i druženju predstavljao govornu raskoš, sama je njegova stvaralački aktivna i uvijek kreativno budna priroda na svakom koraku izlivala čitavo bogatstvo na prisutne, zavodila i razvodila dalekim stvarnim ili izmaštanim predjelima. Gotovo da možemo reći kako je svuda i na svakom koraku Ćamil bivao istinski pisac, kako je iz njega ključala ona kultivisana naracija koja je, ili ranije promišljena ili prosto nastajala na licu mjesta, kako bi rekli pravnici. Stvaralac u njemu je bio do te mjere živ i na svakom mjestu i koraku osvjedočen, bez razlike da li je trenutno boravio za svojim писаćim stolom, ili u društvu više ili manje bliskih osoba. Otuda je realno pretpostaviti, poput mišljenja Josipa Ostija ili drugih Ćamilovih prijatelja, da je ovaj pisac često usmeno znao provjeravati određenu temu, pažljivo na svoju priču osluškujući reakcije prisutnih, pa poslije toga objavljivao, naravno znatno obogaćenije verzije jednom ispričanih zametaka, ili, kako bi ljudi od filma rekli sinopsisa buduće pripovijetke ili određenog fragmenta u romanu. To je opet značilo da je Ćamil danonoćno živio sa svojim književnim junacima i događajima iz vlastite literature, da nije uporno sjedio za stolom čekajući inspiraciju. Inspiracija je uvijek čekala njega, u obliku manje ili više svarene fabule i osobene karakteristične dramaturgije njegove proze. Ili, drukčije bismo mogli reći kako Ćamil gotovo da nije dovoljno razlikovao konkretni život od vlastitog književnog svijeta, da je živio možda intenzivnije u svijetu svojih književnih junaka nego u stvarnosti. Teško da bismo mogli i za jednog poznatog domaćeg ili svjetskog pisca izreći ove riječi koje u prvom redu zvuče kao nesumnjiv kompliment.

Ćamil je bio u prvom redu moderni pisac koji je pažljivo osluškiavao teorijsko-književnu misao svoga vremena, rasterećen mnogih književnih predrasuda i klišea, ali ni jednoj poznatoj proznoj strategiji nije

robovao; oslonjen najviše na vlastito stvaralačko iskustvo, bio je, iznad svega, izvorni i samosvojni autor koji je sam gradio vlastitu poetiku, iskušavao je u vlastitom djelu i slijedio je na ovaj ili onaj način u svojoj književnoj praksi. Vrlo rano je raskrstio sa zabludama o prirodi takozvanog historijskog romana, pa su njegove knjige, navodno inspirisane historijom i naslovljene kao romani sa historijskom tematikom, bivale najmanje historija, ili naivna rekonstrukcija historijskih događaja, a znatno više povijest obilja ljudskih sudbina i likova koji su kroz vlastiti udes, kao i njihov autor, pokušavali da dokuče tajne života na zemlji. Tako su njegovi zavičajni junaci iz Bihora elementarni u snazi, često previše violentni u svojim postupcima, kao mala djeca, željni odgonetke postojanja, bivali zahvalni slušaoci svakoga ko dolazi iz svijeta, ili ih definitivno može zanijeti pričom koja ne računa toliko na istinitost koliko na samu unutrašnju logiku priče, nesvjesni, opet, činjenice da time izražavaju žarku želju za nekom vrstom umjetničkog izraza, koji bi im koliko-toliko osvijetlio, da ne kažemo, osmislio uboge živote.

Ćamil je, da ne idemo dalje, nego u rodnom Bihoru, ispod likova haramija i naizgled nesputanih strogih ljudskih fizionomija pronašao liriku, iskonsku težnju za nekom višom istinom koja bi njegovim likovima pružila kakvo-takvo objašnjenje, to jest neku vrstu odgonetke u vezi sa misterijom života i postojanja. Ispod često surovih postupaka krije se čovjekova ranjiva priroda, strah od nepoznatog i sjutrašnjice, strah od nesigurnosti i tajnovitosti svega što nas okružuje. Nigdje čovjek od knjige, obrazovanja i otuda zasnovanog gospodstva, nije, kako nam Ćamil kazuje, više cijenjen nego u priprostom bihorskom vilajetu. Čak i onaj smiješni hodžica iz romana Bihorci, dok vadi iz bisaga knjige ili ko zna kakve hartije, gleda se sa divljenjem i strahopoštovanjem. Boraveći na najdaljoj periferiji

islamskog kulturnog kruga, jer za drugo nijesu mogli ni znati, uz susjede koji nikako nijesu bili oduševljeni njihovim postojanjem, priprosti Ćamilovi Bihorci su naivno vjerovali da tamo u dalekom Stambolu, koji im je iz priča ličio na sami dženet, postoje objašnjenja za sve što ih muči, da tamošnji učeni ljudi sve jasno vide, da negdje ipak ima i srećnijeg i bezbrižnijeg svijeta i sigurnosti na pretek.

Dok je u svojoj antologijskoj noveli *Hasan sin Huseinov* implicite izlagao vlastitu poetiku, odnosno lični književni kredo, ili u pripovijeci *Sablja* metaforično govorio o sudbini umjetnika i povratnom otrovu umjetnosti koja na određeni način kažnjava svoje fanatične sljedbenike – Ćamil je, naoko jednostavno, ali izuzetno sugestivno saopštavao mudrosti do kojih se dolazi u najsofisticiranijim esejima filozofa, estetičara i antropologa svjetskog glasa. „Priča li istinite priče ili izmišljene onaj Hasan?... Kad ste me pitali a srećom niste njega – i nemojte da vam se to omakne s jezika, ja ću vam odgovoriti: ono što bi, u njegovoj priči, moglo biti istina, učini vam se da je izmišljeno, a ono što je izmišljeno, učini vam se da je istina, i vi nikad niste ni ovamo... ni onamo... nego u rukama Hasanovim koji vas ljulja i tamo i ovamo kao da ste u kolijevci“. Ima li ljepšeg objašnjenja za čaroliju literature i čovjekovu zavisnost od umjetničke naracije, bila ona pisana ili usmena, kao što je ovaj fragmenat iz Ćamilove pripovijetke *Hasan sin Huseinov*?

Danas i svagda treba zahvaljivati Ćamilu Sijariću: kako zbog toga što je jedan naš gotovo nepoznati kraj, njegove ljude i njihov mentalitet uveo u svijet domaće književne klasike, tako i zbog toga što nam je specifični jezički kolorit svojeg Bihora učinio, ne samo poznatim, nego nas tim svojim jezičkim obiljem značajno obogatilo. Hvala mu na kraju što je vlastitom književnom kreacijom trajno zadužio crnogorsku i bosanskohercegovačku kulturu.

SINTEZA NACIONALNOG ISKUSTVA

Lalić ne pripada piscima koji njeguju sentimentalni odnos prema vlastitom narodu, koji mu laskaju i probaju sakriti njegove nesojluke i animalne porive. On je do te mjere bespoštedni sudija da se u Lalićevom djelu, kao igdje drugo, sagledavamo do danas, stalno izazivani na novo ispitivanje količine ljudskog u sebi.

Mihailo Lalić nije samo pisac, ni samo laureat najvećih književnih nagrada koje su na jugoslovenskom prostoru u njegovo vrijeme postajale, ni samo nadahnuti pjesnik jednog herojskog vremena u kome je uzeo značajnog i fizičkog učešća, ni hroničar crnogorskog poluvjekovnog hoda po mukama koje je tako moćno izrazio u četvoroknjižju pod gotovo zajedničkim naslovom „Ratna sreća“, Lalić je prosto sinteza Crne Gore, njen najveći književni izraz modernog doba, njen najsugestivniji tumač, zašto ne reći, sapatnik sa njenim slobodarskim martirima i žestoki protivnik njenih nepočinstava. Lalić je sve to, duboko svjestan svih dimenzija i granica prostiranja crnogorskog čovjeka, čiju je životnu i istorijsku sudbinu svojim djelom moćno uzdigao do univerzalne drame.

Nalazeći u vlastitom djelu crnogorskog čovjeka na prelazu između njegove herojske ere i banalnosti novijeg doba, između predstave o jednom narodu koju su s pravom proizvodili i najveći evropski umovi devetnaestog vijeka, i izgubljenog svijeta po nestanku vlastite države i dinastije, a time i osnovnih uporišta za opravdavanje sopstvenog svjetonazora – Lalić je mogao da stvori tolstojevsko bogatstvo likova i sudbina, zaokruženu nacionalnu komediju u balzakovskom smislu. „Plemenski čovjek je zbunjen otkad vidi da mu pleme ne može pomoći, da mu junaštvo više ne vrijedi i da ga dostojanstveno ponašanje čini smiješnim“ – kaže Pejo Grujović u *Ratnoj sreći*, pa nastavlja: „Zbunjen,

on postaje kukavica – zbog nagle promjene čak i veća kukavica od običnog čovječuljka već obrađenog i prilično prilagođenog procesima koji slijede. Najzad, to što se kod nas zbog zakašnjenja tako naglo odigrava, pa se prosto očima vidi proces promjene običaja i naravi – drugi narodi su proživjeli kao znatno sporiji razvitak, čiji kontrasti nijesu bili tako oštri, pa se ni njegove komične strane nijesu mogle uočiti. Na taj način bi crnogorska komedija bila u stvari opšte ljudska, samo vremenski i prostorno zbijenija, po sredstvima i varijantama siromašnija i s manje raskošnim rezultatima“.

Nije onda zagonetno zbog čega se Lalić u svojim raskošnim romanima: *Lelejska gora*, *Hajka*, *Zlo proljeće* ili *Raskid*, opsesivno nosio sudbinama mladih crnogorskih intelektualaca koji su, krvoločno gonjeni po lelejskim i drugim gorama, nosili san ne samo o slobodi nego i mogućem pravednijem svijetu; utopiji kojoj su povjerovali i značajni evropski intelektualci sredinom prošlog vijeka. Crnogorsko slobodarsko donkijhotstvo u Drugom svjetskom ratu, ona borba bez uzmaca, često bez sagledavanja ikakvog spasonosnog izlaza, ono individualno herojstvo bez topline, solidarnosti ili zaštite borbenog kolektiva, još jedan je znak uskrsavanja već prividno zaboravljenog herojskog doba u ukupnom crnogorskom nacionalnom iskustvu. Žestoke i nepomirljive crnogorske podjele, koje vuku korijene iz početka dvadesetog vijeka, silina građanskog rata koji nigdje nije tako moćno opisan kao u Lalićevom djelu – još jedan su dokaz izuzetne složenosti crnogorske prirode i ukupnog crnogorskog svjetonazora. Lalić ne pripada piscima koji njeguju sentimentalni odnos prema vlastitom narodu, koji mu laskaju i probaju sakriti njegove nesojuke i animalne porive. On je do te mjere bespoštedni sudija da se u Lalićevom djelu, kao igdje drugo, sagledavamo do danas, stalno izazivani na novo ispitivanje količine ljudskog u sebi.

Enes Halilović - Besjeda o Sijarići i Laliću

Enes Halilović

NA PUTU PUTNIK

O Bihorci, *o rode moj!* Ćamil Sijarić je čuvao vas (u riječima), pa čuvajte i vi njega. Čuvajte ga ne samo na godišnjicama, nego ga čuvajte i kad nije posrijedi neki povod. Svaki je dan povod za čitanje. Čitajte Sijarića pa ćete ga tako čuvati. Čitajte Sijarića i on će čuvati vas.

Veliki je to pripovjedač. Zamislite kad ne biste imali Sijarića, kakva bi to praznina bila u vašoj kulturi. Bila bi to praznina koja diše! Ovako, imate smisao koji je obavijen oko vaših nogu i prati vas kud krenete. A kud god da odete, gdje god da se obretnete, neko vam kaže da je čuo za Ćamila Sijarića. Nemate ni fudbalere, ni skakače, ni vriskače tako poznate. Imate pripovjedača. Sijarića. Imate pripovjedača koji priča o vama, o nama, o svima.

Bihorci, priče, zapisi... svuda je pokazivao onu odliku velikog pisca – u njegovom djelu se smjenjuju smijeh i tuga. Taman nam se učini da smo zaplakali a ono nas preplavi smijeh, pa nas opet natkrije oblak.

Rodio se visoko u gori, gdje su trave jake i mirisne, ostavljaju fleke na odjeći. Rodio se gdje su oštri mrazevi, gdje se zbori oko vatre, gdje se pamti što je bilo i što nije bilo. Rodio se i učio gledajući svijet. Iako je imao knjiško znanje, što bi se reklo obrazovanje, kazivao je kao da je samo gledao u svijet, a ne u knjige. Šopenhauer veli da je učen čovjek onaj koji je znanje stekao iz knjiga, a na višem stupnju je genije. To je onaj koji čita iz knjige svijeta. Ćamil Sijarić je čitao knjige, ali se najprije može reći da je čitao iz knjige svijeta.

Ćamil Sijarić je gledao varljiv svijet. Ni rodio se nije, a osušila se na njegovom tlu jedna imperija. Istorija je potom klickala ideologije na kašičicu. Malo Crna Gora, malo Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, pa malo Kraljevina Jugoslavija, pa došao Talijan, pa

Njemač, pa Federativna Narodna Republika Jugoslavija, pa Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija. Dolazile i odlazile vojske, simboli, ideologije, partije... a ostajao čovjek, ostajao put, ostajala priča o čovjeku na putu.

Sada je jasno zašto je Ćamil Sijarić svoje djelo izmakao od ideologije, sakrio ga od politike, uvio ga u univerzalne haljine, ogrnuo ga prošlošću i ostavio za budućnost. Lukav je bio. Sijarić je znao da su carevi prolazni, da padaju zastave, ruše se partije i atrofiraju parole. On je pisao o putu, o istini, o laži, o smrti, o ljubavi... protjerao je Sijarić političke i državne simbole iz svog djela. Na taj način je zaštitio djelo od simbola koji dolaze. Dakle, Sijarić je bio svjestan da ostavlja djelo za budućnost. Mihailo Lalić nije imao lukavstvo te vrste, zato ga danas u Crnoj Gori, i šire, mnogi zaobilaze obračunavajući se sa ideologijom kojoj je pripadao pisac *Lelejske gore*. E, na vrijeme su se sjetili!

Sijarić, koji je također pripadao antifašističkom pokretu, zaštitio se od naknadnih obračuna. Vodio je čitaoca ka univerzalnoj priči; u svakom jeziku, u svakom narodu – put je put, stranputica je stranputica, vatra je vatra, a sudbina je sudbina.

Pisao je kraj puta. Pisao je o putnicima na putu. U njegovom djelu put je među simbolima kao matica među pčelama. I bio je pisac *na putu putnik*. I stradao je kao *na putuputnik*. Malo je pisaca kojima je po smrti toliko porasla cijena kao Sijariću. Ali moramo znati kakva je bila ta smrt. Boravio sam na Šipovicama kod pišćevog brata Šabana Sijarića jula 1997. godine. Sa mnom su tu bili moj otac Alija Halilović i pisac Ismet Rebronja. Tada nam je Šaban otkrio kako mu je brat uoči smrti rekao nešto... Šaban je govorio Ćamilu da treba ostati kući. I bilo je što je bilo. Saobraćajni udes u kojem je stradao penzioner, ali njegove priče ni danas nisu penzionisane.

Šta je istina? Mnogi kažu da je na Ćamila Sijarića izvršen atentat, u predvečerje strašnog rata. Možda

ćemo saznati nešto o tome. Nekad.

Svako svoju sudbinu nosi, kao i onaj Sijarićev junak pripovjetke koji je nosio ploču pa ga ploča potrpala i on ostao mrtav pod njom, a poslije mu ploču stavili na grob. Ono što je nosio kroz život, nosi i nakon smrti.

I danas mi treptimo nad djelom Ćamila Sijarića. Malo li je?

-Enver Muratović, Mirsad Rastoder, Sabahudin Honsić, Ismet Hadžić, Safet Sijarić, - Rajko Cerović, Enes Halilović, Faiz Softić, Rifat Ramčilović, Enver Rastoder

Šipovice 5. avgusta 2014.

Recenzija

BESKRAJNOST PRIČE O BIHORU

Zbornik priča OBALE BIHORA, kao i prethodni zbornici u izdanju Centra za kulturu „Bihor“ iz Petnjice, donosi bogatstvo različitosti pripovjedačkih iskustava, dokazujući kako o Bihoru mogu kvalitetno pisati i autohtoni, i spisatelji iz geografski dalekih krajeva.

Vjerujući do juče kako je zlatousti Ćamil Sijarić opisao sav Bihor, i rekao sve o Bihorcima – danas, čitajući priče iz ovog zbornika, razuvjeren sam u tome, ali i uvjeren da je bihorsko podneblje, ustvari, jedan neiscrpni rezervoar književnog izraza uopšte.

Ona blistava tradicija pripovijedanja, koju nam je Ćamil na neki način ostavio u amanet, nastavlja se zahvaljujući brojnim autorima koji strastveno i jezički bogato pišu o Bihoru i velikim malim ljudima u njemu, produžavajući tako put bihorske priče do beskraja.

Enver Muratović

(Izvadak iz recenzije)

PRIČE PISANE ŽIVOTOM

Odavno se pitam, gdje su ključevi skrivene mape stvarnosti bihorskog naroda? -Priča: ČARDAK

Pred nama je još jedan zbornik priča čiji su autori pretežno sa prostora Bihora. Oni koji žive na tim prostorima, ali i oni koji su otišli u daleki svijet pa im se vraćaju kroz literarna sjećanja.

Htio bih odmah na početku da istaknem značaj Festivala priče „Zavičajne staze“, konkretno trećeg konkursa i priča koje su na tom konkursu dobile vizu za objavljivanje. Da ne zazvuči pretenciozno, ovakve projekte nazvao bih kulturnom misijom, dobro osmišljenom strategijom da već napisane, koje su stajale u ladicama, i one priče ciljano pisane za konkurs, dođu pred čitaoce, što se pokazalo dobrim. Dobili smo jednu lijepo osmišljenu arabesku, ili književnu sedžadu satkanu od raznih figuralnih elemenata i boja, koje svaka od ovih priča nosi.

Svakoj sam poklonio vrijeme i pažnju. Svaka je na svoj način zadobila moju naklonost, pa bih učinio nažao onima koje ne bih pomenuo, a ne bih doprinio ni onima koje bih pomenuo u ovom uvodu. U slučaju izdvajanja iznevjerio bih ljubav za sve. Uostalom, s izlaskom knjige, i priče i autori biće dostupni čitaocu i sudu vremena.

Istako bih neke karakteristike koje vežu ovaj prelijepi đerdan, u kome je upleteno cvijeće sa bihorske zemlje, njena mitologija i istroja, život.

Priče koje objelodanjuje ovaj konkurs pisane su životom, sa svim radostima i tugama, padovima i poletima. Bez velikih

književnih i formalnih majstorija, modernih i postmodernih tehnika. Iako ni to nije zanemarljivo. Ima i u tom dijelu svojevrstnih osvježenja. Pisane spontano, kako su ih diktirali događaji i ličnosti (stvarne ili izmišljene, svjedno!), djeluju sugestivno. U tome je njihova čar i vrijednost. Pisane vjetrom, kišama i snjegovima, snovima i sudbinama, romorom izvora i govorom zemlje...

Bihorske zemlje opore, ali i meke. Legende i mitska bića. Surovost života i ona njegova druga – pitomija strana... Ili, kako je pjevao Goran: sve svadbe, berbe, kola i sijela... svi pogrebi, naricaljke, opijela... sve što je život sijao i smrt žela...

U ovim pričama, ili u većini njih, romori jezik Bihora, poput očaravajuće uspavanke. Nije čudo što je na ovoj zemlji toliko onih koji imaju potrebu za pričanjem i pričom.

Sve na toj zemlji, u njoj i na njoj, govori: duboki korijeni, cvijeće koje iz njih niče. Grobovi i kolijevke. Život bez kraja. Priča se ne prekida, kao ni život.

Imao sam osjećaj, dok sam čitao, da negdje u Bihoru, u nekoj pećini, na nekom brdu ili nekoj livadi, u dvorcu nevidljivom oku običnog smrtnika, živi mitska Šeherezada koja pričom pobjeđuje smrt.

Skoro da sam siguran da ona ovdje živi hiljadu i jedno stoljeće, njena priča nema kraja ni početka, kao ni život s kojim se poistovjećuje.

Ovim pričama teku vode, talasaju se žita, dozivaju ljudi. Odjekuju gromovi, osmjehuje se nebo.

Ali, gdje je čovjek tu je i zlo. I zli ljudi. I ovdje život počiva na suprotnostima. Puno je dobrih, ali i onih drugih. Gdje toga nema pod kapom nebeskom?

A da je sve lijepo, ne bismo uočili ljepotu, velike gestove, činove i djela.

Ili kako reče drevni kineski pjesnik:

Ljepota nije ljepota

Ako ružnoću svoju nema.

Tako je i u Bihoru i sa Bihorcima. U ovim pričama se preplicu suprotnosti života, i ljubav i mržnja, vječiti antipodi u prirodi i čovjeku.

Kada sam 2013. godine, povodom stogodišnjice rođenja Ćamila Sijarića, boravio u Bihoru, susret s tim predjelima i ljudima u njima rođenim, bio je za mene otkriće. Tada sam shvatio otkuda i Ćamil Sijarić i drugi pisci koje je Bihor iznjedrio.

Ovaj zlatni vilajet, tako bih nazvao Bihor, dao je mnoge talentovane, danas veoma respektovane pisce, kao što je **Safet Sijarić**, autor brojnih djela, među kojima posebno značajnog romana **Rod i dom**, te **Faiz Softić** sa romanom **Pod Kun planinom**, prevedenim na francuski jezik, pjesnik **Fehim Kajević**, pa **Refik Ličina**, za čije djelo imam duboku naklonost.

Stranicama njihovih knjiga romori iskonska jeza, pretočena u velike poruke i najljepše himne ispjevane životu i čovjeku.

Kad sve ovo sagledam i vratim se pitanju koje je postavio **Mirsad Rastoder**, u priči **ČARDAK**, a koje sam uzeo za moto ovog uvoda, mogu reći da sam našao ključ koji mi je otvorio novi svijet.

Posebna azbuka pomoću koje se može čitati knjiga o Bihoru, jesu toponimi koji su progovorili u ovim pričama. Sa njima oživljavaju i oni koji su nekada na njima kućili i živjeli.

Historija, legenda, baština... sintagma koja stoji na početku, na najbolji način artikuliše sadržaj zbornika. Dodao bih i četvrtu – literatura.

Zbornik krasi multikulturalnost, još jedna njegova dobra strana. Svaka od priča nosi humanu poruku, promovise suživot među ljudima. Kakav je, uostalom, na prostorima Bihora.

Dobra priča zbližava ljude – rekla je u svojoj besjedi povodom nagrade Festivala Mirsada Šabotić. S citatom iz njene besjede završio bih ovaj uvod u priče bihorskih pisaca: U eri tehnologije, a posebno intreneta, kada knjiga polako gubi bitku pred najezdom različitih sajtova, gdje se savremenom čovjeku pruža prilika da čita i ono što je dobro i ono što ne zavređuje čitalačku pažnju, Petnjica postaje mala biblioteka koja smjelo prodire naprijed snopom svjetlosti koja je ovjekovječena zbirkama priča inspirisanih Bihorom. Na ovaj način Petnjičani i Petnjica daju svoj literarni prilog crnogorskoj književnosti pružajući mogućnost piscima iz čitavog svijeta da iskažu svoj stvaralački duh.

Upravo ovako kako je zapisala Mirsada, uz moj zaključak da u njima pulsira duh dva velika pisca, i prostorno i vremenski bliska, koji su u svom djelu ostavili snažne poruke – Ćamila Sijarića i Mihaila Lalića.

Autori priča se naslanjaju na njihove staze, mogućnost da naprave dobru literaturu.

Na dobrom su putu. I ja im čestitam.

Herceg Novi, **Miraš Martinović**

Sadržaj

HISTORIJA, LEGENDA I BAŠTINA

Nikica Banić ČUVAR BIHORSKE KULE	15
Semir Škrijelj MUSINA JAMA	22
Isah Iljo Agović KLETVA	29
Mujo Agović GAZDA HAMZA	36
Šefka Begović-Ličina ALIDUNSKA BOČANKA	42

PRELOMNO DOBA

Braho Adrović KOMITSKA SUDBINA	60
Mirveta Islamović BESA	69
Remzija Hajdarpašić IME	82
Nada Bukilić NA OBALAMA U ZEMLJI DOBRIH LJUDI	87
SVI SMO DJECA JEDNE ZEMLJE	
(izvadak iz besjede povodom nagrade Festivala)	101

SAVREMENE TEME

Faiz Softić MUTNA VODA	105
PROROK U SVOM SELU	
(izvadak iz besjede povodom nagrade Festivala)	114
Šemsudin Hadrović ISPOVIJEST	116
Slobodan Zoran Obradović ZELENI KRUGOVI	134
Mirsada Bibić Šabotić ĐULA	139
DOBRA PRIČA ZBLIŽAVA LJUDE	
(izvadak iz besjede povodom nagrade Festivala)	145
Zumber Muratović STUBLJA	146

NAMIGIVANJE TRADICIJI

(izvadak iz besjede povodom nagrade Festivala)	154
Senadija Hadrović GASTARBAJTER	156
Elma Ćeman TEŠKA SUZA	162
Safet Hadrović Vrbički KISMET	166
Ruždija Adžović KOMAD BIHORA	172
Maida Mujević PROKRUSTOVA POSTELJA	183
Esmā Muratović SIHRI	189
Mujo Agović KACA	195
Faiz Softić SAVO BRNJA I SALKO KAPLAN	201

PRIČE IZ OKRUŽENJA

Slavoljub Vasojević OTMICA	209
Vujica Braunović ISKORENJIVANJE	223
Stamen Milovanović IGRA	229
Stamen Milovanović KORACI, KORACI, KORACI...	237
Mirsad Rastoder ČARDAK	243

OBILJEŽENO STOLJEĆE DVA VELIKA PISCA KNJIŽEVNI HORIZONTI SIJARIĆA I LALIĆA 251

Rajko Cerović	
SVEČANOST PISANE I USMENE NARACIJE	253
SINTEZA NACIONALNOG ISKUSTVA	258
Enes Halilović NA PUTU PUTNIK	261

RECENZIJA

Enver Muratović BESKRAJNOST PRIČE O BIHORU	267
Miraš Martinović PRIČE PISANE ŽIVOTOM	269

Obale Bihora

(Zbirka priča)

Izdavač:

Centar za kulturu – Bihor, Petnjica

Urednik: **Mirsad Rastoder**

Redaktor i lektor: **Safet Sijarić**

Recenzenti: **Miraš Martinović, Enver Muratović**

Dizajn: **Petar Vujović**

Tehnička priprema i korektura: **Misera Suljić Sijarić**

Za organizatore festivala priče Zavičajne staze – Bihor 2014:

Mirela Kočan i Enver Rastoder

Štampa:

3M Makarije, Podgorica

Tiraž:

500

**Objavlivanje knjige podržao je Fond za zaštitu i
ostvarivanje manjinskih prava u Crnoj Gori**

CIP - Каталогизација у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње

ISBN 978-9940-9473-7-8
COBISS.CG-ID 26262800